

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

на тему: **Фінансове забезпечення діяльності фермерських господарств**

Виконала:

Маслак Наталія Григорівна

студентка спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Керівник:

Борисова Вікторія Анатоліївна

д.е.н., професор,

професор кафедри фінансів, банківської справи та
страхування СНАУ

Рецензент:

Кошеленко Наталія Сергіївна

заступник директора Департаменту – начальник
управління фінансів місцевих бюджетів Департаменту фінансів
Сумської обласної державної адміністрації, спеціаліст

Суми - 2023

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	Економіки і менеджменту
Кафедра	Фінансів, банківської справи та страхування
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
Спеціальність	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Затверджую:

Завідувач кафедри

к.е.н., доцент

М.М. Геєнко

«_____» «_____» 202_0_ р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Маслак Наталії Григорівні

1. Тема роботи: Фінансове забезпечення діяльності фермерських господарств

2. База практичного дослідження:

Сумське відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств
керівник роботи Борисова Вікторія Анатоліївна, д.е.н., професор

затверджена наказом по університету від

«19» жовтня 2021 р. № 2491

3. Строк подання студентом закінченої роботи

«13» березня 2023 р.

4. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи:

нормативно-законодавчі акти України, монографії за тематикою дослідження, наукові публікації, в тому числі іноземних фахівців та науковців, статистична інформація за 2019-2022 роки

5. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

- дослідити та визначити сутність фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств;
- обґрунтувати необхідність та визначити особливості механізму фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств з різних джерел, включаючи державну фінансову підтримку;
- оцінити та проаналізувати стан фермерства в Україні, Сумській області та форми і механізми його фінансового забезпечення;
- виявити проблемні питання фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств та ефективності застосування державної фінансової підтримки;
- провести дослідження щодо готовності територіальних громад підтримувати розвиток сімейних фермерських господарств;
- визначити зв'язок та вплив розвитку сімейних фермерських господарств та досягнення цілей сталого розвитку;
- обґрунтувати форм та інструментів фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств в контексті реалізації цілей сталого розвитку та впровадження кліматично-орієнтованого сільськогосподарського виробництва

6. Дата видачі завдання: «22» грудня 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення об'єкту, предмету дослідження, формулювання мети та задач кваліфікаційної роботи, складання плану	Листопад-грудень 2020	
2	Підбір та вивчення літературних джерел, законодавчої та нормативної бази	Січень 2021	
3	Узагальнення теоретичного матеріалу з обраної теми дослідження та представлення чорнового варіанту першого розділу кваліфікаційної роботи	Лютий-квітень 2021	
4	Збір та обробка фактичного матеріалу, узагальнення аналізу застосування досліджуваного питання на підприємстві (переддипломна практика)	03 травня - 12 червня 2021	
5	Оформлення теоретичної частини дипломної роботи, узагальнення аналітичної частини, захист звіту по переддипломній практиці	Червень 2021	
6	Проектування напрямів вдосконалення досліджуваної проблеми	Липень-Серпень 2021	
7	Завершення проектної частини кваліфікаційної роботи та подання попереднього варіанту третього розділу керівнику	Вересень 2021	
8	Оновлення даних за 2020, 2021 роки та доопрацювання аналітичного і проектного розділів кваліфікаційної роботи	Жовтень-листопад 2022	
9	Оформлення кваліфікаційної роботи, та її подання на попередній захист та рецензування	Січень 2023	
10	Перевірка кваліфікаційної роботи на автентичність (подання роботи для перевірки на плагіат на кафедрі, до відділу якості освіти)	28 лютого 2023 03 березня 2023	
11	Подання закінченої роботи та документів до неї до деканату	13 березня 2023	
12	Захист кваліфікаційної роботи	17 березня 2023	

Студент

(підпис)

Н. Г. Маслак

Керівник роботи

(підпис)

В. А. Борисова

Перевірку на автентичність проведено.

(підпис)

Н. М. Баранік

Дипломна робота допущена до захисту

(підпис)

М. О. Лишенко

АНОТАЦІЯ

Маслак Н. Г. Фінансове забезпечення діяльності фермерських господарств.

Кваліфікаційна робота зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», СНАУ, Суми-2023 р. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота присвячена розробці теоретико-методичних засад фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств та практичних рекомендацій по його формуванню в умовах екологічно-орієнтованого виробництва в контексті досягнення цілей сталого розвитку держави. Досліджено економічну сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств. Доведено, що без державної підтримки функціонування фермерських господарств неможливе. Проведено оцінку структури, показників та проблем фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств України та Сумської області. Визначено основні чинники, які впливають на розвиток кредитних відносин комерційних банків і фермерських господарств, та проблеми й перешкоди в залученні кредитних ресурсів.

Встановлений та обґрунтований зв'язок між рівнем розвитку сільських територій та фермерства, як виду підприємництва. Проведені розрахунки свідчать, що діяльність селянських фермерських господарств, сформованих на базі особистих селянських господарств, дозволить будувати економіку, направлену на дотримання встановлених та задекларованих Україною ЦСР на період до 2030 року. Функціонування аграрного сектору економіки в цілому та фермерства, зокрема, в умовах воєнного стану, вимагає дієвих програм впливу держави на всі аспекти, пов'язані з організацією виробництва, транспортування, зберігання тощо продукції сільськогосподарського призначення та заходи, направлені на мінімізацію збитків, завданих воєнними діями.

Досліджено можливість підвищення ефективності аграрного виробництва завдяки впровадженню новітніх фінансово-кредитних інструментів. Серед яких, обґрунтовано використання карбонових (вуглецевих кредитів).

Ключові слова: фінансове забезпечення, фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, фінансові ресурси, державна фінансова підтримка, карбонове кредитування, цілі сталого розвитку.

SUMMARY

Maslak N.H. Financial support for the activities of farms.

Qualification work in specialty 072 «Finance, banking and insurance», Sumy National Agrarian University, Sumy, 2023. - Manuscript.

The qualification work is devoted to the development of the theoretical and methodological foundations of financial support for the activities of farms and practical recommendations for its formation in the conditions of ecologically oriented production in the context of achieving the sustainable development goals. The economic essence and content of financial support for the activities of farms have been studied. It has been proven that the functioning of farms is impossible without state support. An assessment of the structure, indicators and problems of financial support for the activities of farms in Ukraine and the Sumy region was carried out. The main factors affecting the development of credit relations of commercial banks and farms, as well as problems and obstacles in attracting credit resources, are determined.

The established and substantiated connection between the level of development of rural areas and farming as a type of entrepreneurship. The conducted calculations show that the activities of peasant farms, formed on the basis of personal farms, will allow building an economy aimed at compliance with the Central Development Goals established and declared by Ukraine for the period up to 2030. The functioning of the agrarian sector of the economy as a whole and farming, in particular, in conditions of martial law, requires effective programs of state influence on all aspects related to the organization of production, transportation, storage, etc. of agricultural products and measures aimed at minimizing losses caused by military actions .

The possibility of increasing the efficiency of agricultural production thanks to the introduction of the latest financial and credit methods was studied. Among such methods, the use of carbon (carbon credits) is substantiated.

Keywords: financial support, farming, family farming, financial resources, state financial support, carbon crediting, sustainable development goals.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАК	8
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	14
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	24
2.1 Аналіз стану та проблем функціонування і розвитку фермерських господарств України	24
2.2 Аналіз стану та проблем функціонування і розвитку фермерських господарств Сумської області	35
2.3 Аналіз напрямів та джерел фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств	39
РОЗДІЛ 3 ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	49
3.1 Визначення зв'язку та впливу розвитку сімейних фермерських господарств та досягнення цілей сталого розвитку	49
3.2 Обґрунтування форм та інструментів фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств в контексті реалізації цілей сталого розвитку	65
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	93
Додаток А Обґрунтування складових понять «фінансове забезпечення» та «фінансове забезпечення діяльності»	

Додаток Б Інституційне середовище для державного регулювання фермерських господарств в Україні

Додаток В Показники розвитку сільського господарства України за 2019-2021 роках

Додаток Д Показники розвитку фермерських та особистих селянських господарств в Україні за 2019-2021 роки

Додаток Е Результати опитування представників територіальних громад України про діяльність фермерських господарств

Додаток Ж Публікації автора за результатами дослідження

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАК

АПК	– агропромисловий комплекс
АФЗУ	– Асоціація фермерів та приватних землевласників України
ВРУ	– Верховна Рада України
ГК України	– Господарський кодекс України
ДАР	– Державний аграрний реєстр
Держпродспоживслужба	– Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів
ЄЗК	– Європейський зелений курс
ЄСВ	– єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування
ЗК України	– Земельний кодекс України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
Мінагрополітики	– Міністерство аграрної політики та продовольства України
ОСГ	– особисте селянське господарство
ПДВ	– податок на додану вартість
ПК України	– Податковий кодекс України
СФГ	– сімейне фермерське господарство
СОК	– сільськогосподарський обслуговуючий кооператив
ТГ	- територіальна громада
Укрдержфонд	– Український державний фонд підтримки фермерських господарств
ФГ	– фермерське господарство
ЦСР	– цілі сталого розвитку

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування аграрної сфери сприяли появі значної кількості підприємств різних організаційно-правових форм, господарська діяльність яких ґрунтується на приватній власності на землю та майно, в тому числі, відбулося поживавлення процесу створення ФГ. Наразі наявна необхідність комплексного підходу до розгляду питання фінансового забезпечення їх діяльності в контексті того, що Україна планує стати членом єдиного ринку ЄС до 2027 року, який витрачає половину майже 900-мільярдного бюджету на підтримку агропромисловості. Проте, так як в ЄС підтримують виключно маленьких фермерів, тобто тих, хто або виробляє і продає їжу, або суттєву частину свого раціону вирощує сам, то в Україні під таке визначення підпадають в тому числі, і домогосподарства. Даний аспект підтверджує актуальність теми фінансового забезпечення діяльності ФГ, включаючи механізм забезпечення перетворення ОСГ в СФГ. Такий підхід має сприяти досягненню цілей сталого розвитку в контексті переходу на кліматично-орієнтоване сільськогосподарське виробництво та використанню інноваційних інструментів фінансового забезпечення.

Серед українських вчених, які досліджують питання фінансового забезпечення аграрної сфери в цілому, слід виділити таких як, зокрема: В.А. Борисова, І.Д. Самошкіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов, П.І. Гайдуцький, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, Ю.О. Лупенко, О.М. Маслак, М.Й. Малік, О.Л. Пластун, О.О. Яцух (питання формування інвестиційної політики і джерел фінансового забезпечення економічної модернізації окремих галузей економіки); П.А. Лайко, В.С. Лебідь, Ю.О. Лупенко, І.М. Зеліско, С.М. Кваша, Н.С. Прокопенко, П. А. Стецюк (формування та функціонування фінансових та організаційно-економічних механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва для підвищення економічної ефективності розвитку підприємств аграрного сектору). Серед зарубіжних авторів доцільно визначити, зокрема таких, як: Басс Р., Сундерджі С., Нова Н. та Хенд Д., Хенд Д., Сундерджі С., Нова Н., Де І., Хавеманн Т., Негра К., Вернек Ф., Чжанг Лей.

Дослідження, які пов'язані із ФГ, як однієї з малих організаційних форм господарювання аграрного сектору, торкаються питань не тільки фінансування діяльності, а й організаційного та правового аспектів. Серед зарубіжних науковців за даними питаннями доцільно виокремити праці таких, як: Фред Оджочіде Пітер, Омотайо Адегбуї, Максвелл Айоделе Олокундун, Олувасейі Пітер, Августа Боседе Амайян, Стівен Айодтун Ібідунні, Еніола А.А., Ектебанг Х.; серед вітчизняних: О.М. Бородіна, І. Прокопа, А.М. Бричко, А.М. Галайко, В.В. Іващенко, П.Ф. Кулинич, М.Й. Малік, О.М. Маслак, О.Б. Назаркевич, М.М. Осипова, Т. Тернівський, В.Ю. Уркевич та інші. Певною мірою долучилися до вивчення цієї проблематики й інші автори. Визначеною групою науковців особлива увага приділялась результатам та наслідкам реформ в аграрному секторі, з акцентом на діяльності ФГ, їх місцю в структурі аграрного виробництва, питанням удосконалення механізму державної фінансової підтримки, та грантовим програм фінансового забезпечення діяльності ФГ.

Цілеспрямовано напрями реалізації ЦСР в Україні, вивчення місця діяльності ФГ в їх досягненні, а також перетворення особистих селянських господарств (ОСГ) в сімейні фермерські господарства, займалися науковці: Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, В.А. Мамчур, М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, А.О. Коваленко, Е.М. Лібанова та інші.

Не дивлячись на значний обсяг досліджень за напрямом даної роботи, динамічні зміни, що відбуваються в аграрному секторі нашої країни, вимагають постійного перегляду й переосмислення теорії та методології для забезпечення об'єктивності результатів досліджень. Постає необхідність постійного удосконалення механізмів, схем та інструментарію політики фінансового забезпечення аграрного виробництва в цілому та діяльності ФГ, як об'єкта даного дослідження. Вагомість зазначених проблем, їх недостатнє теоретичне і практичне опрацювання зумовило вибір теми і окреслили коло завдань для дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретичних і методичних засад фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку.

Для досягнення зазначеної мети автором були поставлені такі **завдання**:

- дослідити та визначити сутність фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств;
- обґрунтувати необхідність та визначити особливості механізму фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств з різних джерел, включаючи державну фінансову підтримку;
- оцінити та проаналізувати стан фермерства в Україні, Сумській області та форми і механізми його фінансового забезпечення;
- виявити проблемні питання фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств та ефективності застосування державної фінансової підтримки;
- провести дослідження щодо готовності територіальних громад підтримувати розвиток сімейних фермерських господарств;
- визначити зв'язок та вплив розвитку сімейних фермерських господарств та досягнення цілей сталого розвитку;
- обґрунтувати форми та інструменти фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств в контексті реалізації цілей сталого розвитку та впровадження кліматично-орієнтованого сільськогосподарського виробництва.

Об'єктом дослідження є науково-методичні підходи до формування та удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності ФГ.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних засад удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності ФГ, в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

Теоретичною і методологічною базою кваліфікаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, державного регулювання економікою, системного аналізу. При написанні роботи використовувались такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: *метод теоретичного узагальнення* (для уточнення та впорядкування понятійного апарату для уточнення поняттєвого апарату, економічної сутності фінансового забезпечення і встановлення його особливостей для ФГ); *синтезу, індукції, дедукції*

та логіки (при зборі, систематизації і обробці інформації та для класифікації принципів, методів та інструментів фінансового забезпечення аграрного виробництва в цілому та ФГ, зокрема); *системного аналізу та синтезу* (при поєднанні складових економічних явищ в єдиному процесі); *абстракції, аналогій, системний підхід* (для оптимізації механізмів фінансового забезпечення діяльності СФГ в контексті досягнення ними ЦСР); *структурно-логічного аналізу* (з метою формування цілісного підходу в проведених дослідженнях); *порівняння відносних і середніх величин* (для виділення особливостей фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання в ретроспективі); *багатовимірний факторний аналіз* (для виявлення показників оцінювання рівня фінансового самозабезпечення ОСГ та СФГ); *графічний* (при наочному відображенні окремих показників діяльності та фінансового забезпечення аграрного виробництва й діяльності ФГ в Україні та Сумській області); *співставлення та порівняння* (для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки). Використання зазначених методів наукового пізнання дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Робота виконувалась у відповідності до вимог, зазначених у методичних рекомендаціях кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНАУ - в частині структури та змісту; факультету економіки і менеджменту СНАУ - в частині оформлення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів роботи є:

отримали подальший розвиток: концептуальні основи розвитку СФГ, створених на базі ОСГ; інструменти державної фінансової підтримки ФГ області на основі створення умов для інституційних перетворень ОСГ у СФГ; інструменти фінансової підтримки ФГ з урахуванням державних та міжнародних програм, а також в умовах воєнного стану та відбудови країни;

вдосконалено: поняття фінансового забезпечення діяльності ФГ з точки зору фінансового механізму та взаємовідносин, які виникають в процесі використання різних джерел фінансового забезпечення; підхід до вибору методів фінансування з урахуванням мети діяльності та в контексті досягнення ЦСР.

Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть слугувати основою для подальшого теоретичного, методологічного та практичного дослідження джерел та інструментів фінансового забезпечення діяльності ФГ та СФГ, створених на базі ОСГ, як основи для досягнення ЦСР та кліматично-орієнтованого сільськогосподарського виробництва.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Положення кваліфікаційної роботи доповідалися автором на одній науковій конференції: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (м. Полтава, 7 квітня 2021 р.).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано 3 статті у фахових виданнях з економічних наук, 1 статтю в українському журналі з питань агробізнесу, 1 тези наукової конференції та розділи навчального посібника.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 108 найменувань, додатків. Основний текст викладений на 60 сторінках комп'ютерного тексту, робота містить 18 таблиць, 21 рисунок, 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Питання фінансового забезпечення діяльності ФГ потребує уточнення в контексті визначення загальних аспектів фінансового забезпечення, акцентування на фінансовому забезпеченні діяльності суб'єктів господарювання та врахуванні особливостей діяльності ФГ, як однієї з організаційно-правових форм господарювання аграрного сектору економіки.

Науковиця В.С. Лебідь зробила один з висновків, що поняття «забезпечення» визначається як: сукупність матеріальних умов, що сприяють стабільності; створення певних умов для реалізації будь-чого; цінні папери або товари, що гарантують повернення позик або доводять виконання боргових зобов'язань [44, с. 30-31]. З цих позицій, забезпечення характеризує наявні цінності або умови (процес) для досягнення визначеної цілі.

У подальшому, з метою подання власного трактування поняття «фінансове забезпечення», авторка виходить із критичного аналізу функцій фінансів та констатує, що суть функції забезпечення полягає у створенні оптимального розміру грошових коштів для збільшення виробничого потенціалу підприємств та інших суб'єктів господарювання. В доповнення, а також в підтвердження думки, визначимо, що потрібно додати також мету, яка може полягати в досягненні конкретних цілей.

Аналогічної точки зору притримується науковець В.В. Мунтян, який також вважає, що фінансове забезпечення є з одного боку, є системою джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфери суспільства, а, з іншого, - метод формування грошових фондів, що сприяють економічному розвитку підприємства, за умови їх ефективного використання [45, с. 573].

Значний внесок в розвиток теоретичних основ щодо сутності фінансового забезпечення, на наш погляд, зробила докторка економічних наук О.О. Яцух, яка в

дисертаційному дослідженні систематизувала наявні на час виконання дослідження (2019 рік) визначення [46, с. 500-505, 47, 48]. За запропонованої нею класифікацією, науковці розглядають фінансове забезпечення, як: процес формування, розподілу і цільового використання фінансових ресурсів; складова фінансового механізму; система відносин; система методів, способів, форм фінансування діяльності; сукупність заходів; покриття витрат; можливість, спроможність; сукупність коштів; ресурсне забезпечення; джерела формування фінансових ресурсів, оптимізація їх структури; фінансові потоки; метод фінансового впливу та фінансовий механізм (Додаток А) [46, с. 500-503].

На підставі проведеного аналізу значної кількості джерел інформації, з урахуванням фундаментального дослідження О.О. Яцух, нами були систематизовані підходи до трактування сутності визначення «фінансове забезпечення» та виділені: на макрорівні (спосіб впливу на соціально-економічну сферу; система фінансових відносин) та на мікрорівні (елемент фінансового механізму; сукупність грошових фондів) [44, 46, 49, 50].

Щодо визначення фінансового забезпечення на макрорівні, можна визначити дисертаційне дослідження М.К. Галабурди, яка пропонує визначити фінансове забезпечення з точки зору взаємовідносин держави і суб'єктів господарювання [51] та визначення, подане у «Фінансовому словнику» за редакцією А.Г. Загороднього [52]. Такий підхід враховує форми, методи й інструменти, притаманні фінансовому забезпеченню діяльності суб'єктів господарювання, які виконують цілі, поставлені державою, а також механізми державної підтримки та підтримки міжнародних донорів.

Щодо фінансового забезпечення суб'єктів господарювання (мікрорівень) то, крім того, як визначено науковцями І.С. Козієм, О. Міщуком та О. Москалем, що фінансове забезпечення передбачає процеси формування та використання фінансових ресурсів, доцільно також конкретизувати визначення метою реалізації даних процесів [53, с. 228; 54, с. 9, 55, с. 6].

Щодо трактування на мікрорівні (суб'єкти господарювання), то керуючись критичним аналізом визначень та підходів різних авторів та науковців, пропонуємо

власне визначення фінансового забезпечення через фінансові відносини, які виникають з приводу функціонування системи фінансування. «Фінансове забезпечення – це система фінансування, яка включає форми, методи, інструменти реалізації фінансових відносин, які виникають із приводу пошуку, залучення й розподілу фінансових ресурсів для створення належних умов, з метою ефективного функціонування та соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання».

Щодо поняття «фінансове забезпечення діяльності підприємства» то його, на наш погляд, доцільно розглядати з двох сторін. У широкому розумінні - це комплекс заходів та умов, що сприяють досягненню цілей підприємств шляхом фінансування їхніх витрат залежно від масштабів виробництва та фінансового стану. Водночас, у вузькому розумінні, фінансове забезпечення діяльності - це сукупність форм і методів формування (залучення) та використання фінансових ресурсів.

Щодо фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, як об'єкта дослідження, то можна погодитись з точкою зору науковців К.А. Анастасовою та С. М. Халатур, які визначали, що фінансове забезпечення діяльності таких підприємств будь-якої організаційно-правової форми господарювання, набуває особливого змісту й методичних підходів, враховуючи специфіку аграрного сектора економіки, в цілому, та ролі конкретних підприємств у створенні ВВП, визначеної державою [50, 56]. Додатково, в межах теми, слід акцентувати на значимості та особливостях ФГ, як однієї з організаційно-правових форм господарювання, яка базується на приватній власності. Так, науковець О.С. Саламін в своєму дослідженні визначає, що «гнучкішими (з точки зору адаптації до умов функціонування) є невеликі за розміром суб'єкти, які оперативніше адаптуються до нових умов господарювання» [57].

В підтримку думки про пріоритетність розвитку фермерства, висловлюється також науковець Т.Б. Харченко, який зазначає, що ФГ є однією з ефективних форм малого бізнесу в аграрному секторі, який базується на приватній власності [58, с. 126].

Беззаперечний зв'язок між розвитком фермерства та розвитком сільських територій, а також досягненням ЦСР, доводить науковець О.М. Маслак, який зазначає, що «аграрне підприємництво прийшло на заміну слабо ефективним в ринкових умовах колективних підприємств... Воно передбачало не тільки забезпечення повної зайнятості населення, а формувало підґрунтя для розвитку ефективних форм господарювання, які поряд з отриманням прибутку, забезпечували дотримання ЦСР. Актуальності набули питання розвитку сільських територій. Маючи переважну кількість сільських жителів, Україна мала всі умови для переходу на організаційно-правові форми господарювання, які передбачали приватну власність на основі ресурсів виробництва та забезпечували самозайнятість населення в сільській місцевості. Передбачався поступовий перехід від ОСГ до ФГ та створення інфраструктури для їх функціонування та розвитку» [59].

Таким чином, констатуємо, що ФГ, будучи «формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції, на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення ФГ, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства...», можуть бути створені у різних формах [60, ст. 114, п. 3, 61, ст. 1]. Таке визначення акцентує на тому, що такий підхід до форми відповідає аграрному законодавству більшості країн-членів ЄС [62].

У жовтні 2021 року Президент підписав Закон щодо стимулювання діяльності СФГ. Передбачені ряд заохочень та стимулів іншими нормативними документами: уточнюються положення щодо створення, реєстрації (порядок, документи) та здійснення діяльності СФГ без статусу юридичної особи; зарахування до платників єдиного податку IV групи фізичних осіб-підприємців, які створили ФГ; визначення механізму державної допомоги при сплаті ЄСВ для будь-кого з членів ФГ протягом 10 років за рахунок коштів Державного бюджету України тощо [63-67].

Слід акцентувати, що наразі пріоритетним з боку держави є визначення механізму перетворення діючих ОСГ у СФГ. Це обумовлено, насамперед, тим, що Україна до 2027 року готується стати членом єдиного ринку ЄС, що означає отримання доступу до тих дотаційних механізмів, які є в ЄС. Проте, під час форуму «Сільський розвиток у контексті євроінтеграції України», Мар'ян Заблоцький (голова підкомітету з питань місцевих податків і зборів Комітету ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики) зазначив, що «в ЄС підтримують виключно маленьких фермерів, а в Україні під цю категорію підпадають діючі домогосподарства. Ставиться завдання порахувати, яка кількість господарств підпадає під цю категорію, розробити під них державні програми і зробити окреме оподаткування» [68].

На думку О. Гривковської, яка вважає, що фінансове забезпечення є методом фінансового механізму діяльності суб'єктів господарювання, функціонування ФГ, потребує акцентування уваги на певних особливостях, таких як сезонність виробництва, тривалий період відтворення основних фондів, безперервність виробництва та використання організмів як засобів і предметів праці [69, с. 89]. Такі особливості впливають на структуру фінансових ресурсів, а також визначають необхідність дослідження кожного джерела ресурсів з урахуванням ролі конкретного підприємства певної організаційно-правової форми господарювання у створенні ВВП країни, регіону та громади.

На підставі підходів науковців про зв'язок особливостей сільськогосподарського виробництва та механізму фінансового забезпечення в процесі формування, використання та накопичення фінансових ресурсів, сформулюємо концепцію формування системи фінансового забезпечення (рисунок 1.1).

На основі розглянутих особливостей фінансового механізму забезпечення ФГ, визначено, що основною проблемою, яка стоїть перед ними, є раціональне формування, використання та нагромадження фінансових ресурсів у процесі господарської діяльності. Не слід також забувати про врахування залежності фінансових надходжень та впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, а також те, що

формування та використання надходжень повинно відповідати масштабам виробництва та поставленим реальним завданням.

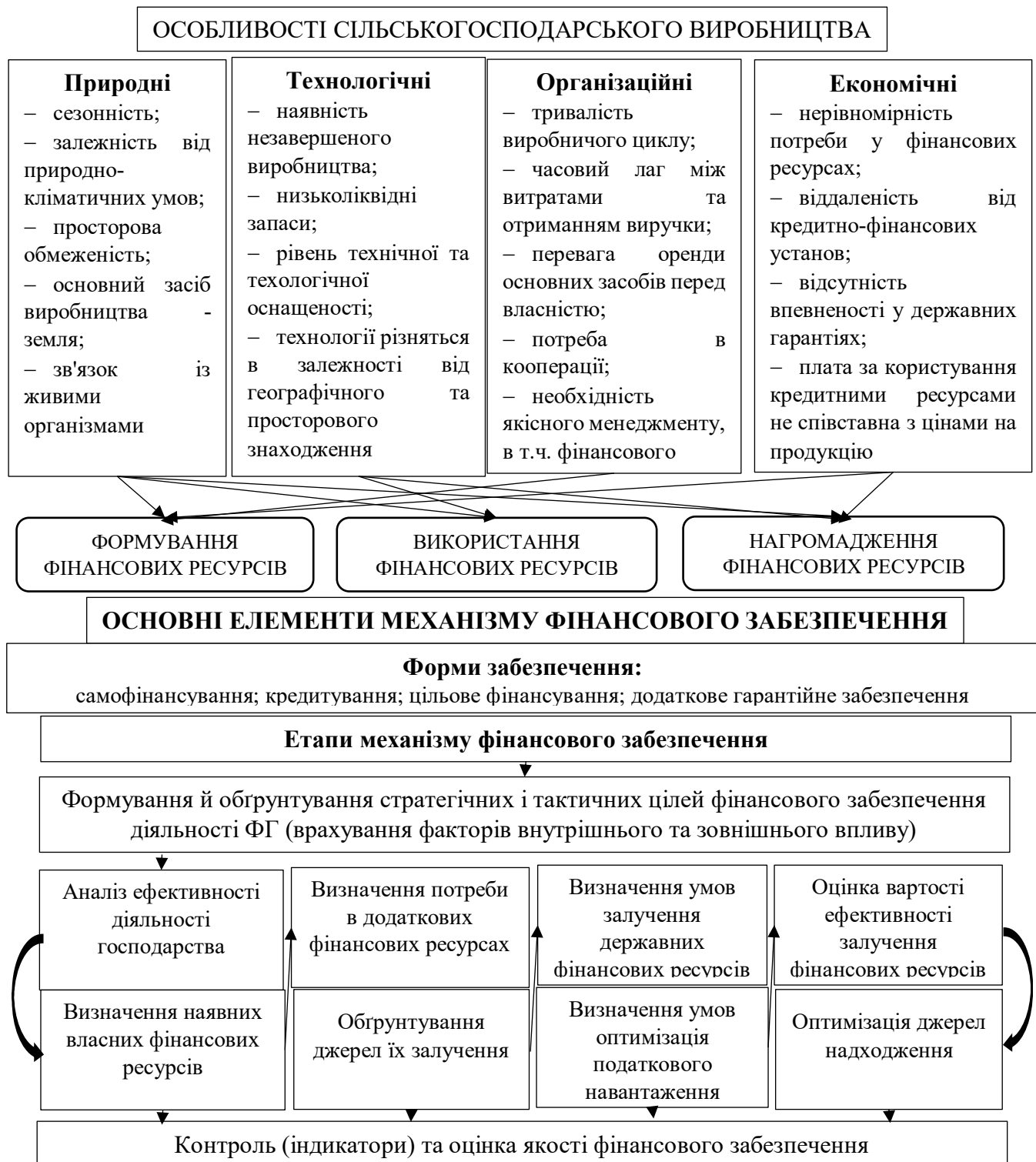

Рисунок 1.1 - Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності ФГ

Джерело: [46, с. 132; 50, с. 3; 70]

Фактори економічного та соціального розвитку характеризуються тим, що ФГ можуть планувати досягнення трьох цілей на різних етапах свого життєвого циклу у фінансовому контексті: фінансова рівновага (виживання), рентабельність (перевищення доходів над витратами) та економічний розвиток.

За дослідженнями О.О. Непочатенко та Н.Ю. Мельничук «базова й фундаментальна концепція сучасної фінансової теорії зміни вартості грошей з часом стверджує, що з двох варіантів отримання однакових за сумою грошових коштів кращим є той, який забезпечує це у коротший часовий період» [71, с. 38].

Обґрунтовано, що ключовою основою фінансового механізму забезпечення діяльності ФГ є фінансові ресурси, які можуть формуватися із власних, залучених та безповоротних джерел. Діяльність же господарств передбачає ефективне формування та раціональне використання фінансових ресурсів, що є неможливим без оптимального поєднання елементів та джерел фінансового забезпечення, а саме: самофінансування (статутний капітал, прибуток), кредитування (банківські кредити, лізинг, факторинг тощо), цільового фінансування (бюджетне фінансування, кошти громадських фондів, гранти міжнародних організацій) та, як виокремлюють певні науковці, додаткове гарантійне забезпечення [69].

Однією з формою фінансового забезпечення діяльності ФГ є самофінансування, підходи до визначення якого наведені в таблиці А.2 (Додаток А). До основних переваг даної форми можна віднести те, що мобілізація коштів на організацію діяльності не вимагає додаткових витрат, проте, якщо мова йде про прибуток (чистий прибуток, як джерело формування фінансових ресурсів), то це є найдорожчим джерелом ресурсу та ефективність його використання залежить від рівня податкового навантаження. Крім того, як зазначають науковці К.В. Роєнко та Л.А. Свистун, достатньо складним питанням є формування та використання прибутку в умовах невизначеності, яка наразі є ключовим фактором, який слід враховувати при плануванні діяльності ФГ [72].

Щодо залучених та позичених ресурсів, то слід констатувати, що специфіка діяльності ФГ передбачає обов'язкову підтримку з боку держави, так як функціонування ФГ забезпечує самозайнятість населення та підвищення рівня

якості соціального життя села та сприяє розвитку сільських територій [73]. Так, Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 року №400-ХІІ в редакції від 04.11.2018 року передбачено, що пріоритетний розвиток держава забезпечує шляхом проведення організаційно-економічних та правових заходів [74]. Інституційне середовище для державного регулювання ФГ та напрями державної фінансової підтримки у 2021-2022 роки в Україні наведено в Додатку Б.

Державна фінансова підтримка ФГ повинна бути направлена на задоволення потреб визначених нижче перших двох категорій виробників сільськогосподарської продукції, які зацікавлені у функціонуванні в формі ФГ:

- власники земельних паїв, які призначені для ОСГ. Дана категорія виробників не орендує земельних ділянок, використовує власні ділянки або без офіційного оформлення орендовані землі, самотійно без залучення робочої сили;

- ті громадяни, які у 1990-2000-х роках отримали земельні ділянки в користування від держави (постійне користування до 100 га земель, з яких ріллі 50 га) та в подальшому збільшували обсяги земельного банку за рахунок оренди земельних паїв);

- так звані «фіктивні» фермери, які реєструвалися задля отримання державної підтримки у вигляді податкових пільг для новостворених господарств, можливості отримання землі від держави без проведення аукціонів. У подальшому отримана підтримка направлялася у великі аграрні підприємства, які передавали орендовану землю в суборенду іншим господарствам.

Щодо кредитної підтримки сільського господарства в цілому та ФГ, зокрема, то, проведений аналіз наявних досліджень, в яких розкривається проблематика кредитування сільського господарства, дозволяє виділити дві пропозиції: прийняття окремого спеціального закону (наприклад, «Про кредитування товаровиробників сільськогосподарської продукції» або «Про надання кредитів аграрним товаровиробникам та порядок їх повернення на пільгових умовах») та прийняття «Державної Програми пільгового кредитування сільськогосподарських

товаровиробників (зокрема, сільськогосподарських кооперативів, ФГ, осіб, що ведуть ОСГ)».

Щодо першої пропозиції, то, наш погляд, обмеження спеціалізованим регулюванням кредитних відносин лише сільськогосподарськими товаровиробниками, не є доцільним. Щодо державної Програми пільгового кредитування, то на наш погляд, сама система державної підтримки сільського господарства, повинна бути врегульована на рівні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [75]. У ньому повинні бути закріплені основні правові засади основних напрямів кредитної підтримки: від прямого пільгового кредитування та здешевлення кредитів до утворення Державного аграрного банку тощо. Такий підхід закладений в діючі нормативно-правові акти.

16 лютого 2022 року Постановою КМУ було затверджено створення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві. Даний фонд націлений на підтримку саме дрібних виробників сільськогосподарської продукції (у власності і користуванні яких знаходиться до 500 га земельних угідь). Гарантії від Фонду часткового гарантування кредитів надаватимуться у розмірі до 50% непогашеної суми основного боргу перед фінансовою / банківською установою на строк до 10 років [76, 77].

Одним із напрямів прямої державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК є здешевлення кредитів, яке передбачає субсидування частини процентів за використання кредитів банків. Також можлива компенсація лізингових платежів, яка полягає у частковому відшкодуванні лізингових платежів за техніку або обладнання, які придбані на умовах фінансового лізингу [78-80].

У відповідності до Закону України «Про фермерські господарства», «новоствореним ФГ надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Укрдержфонд» [63]. Органи виконавчої влади та ОМС щорічно повинні передбачати кошти в місцевих бюджетів на підтримку ФГ. Щорічно Державним бюджетом України передбачається підтримка суб'єктів господарювання в АПК за програмою «Фінансова підтримка розвитку ФГ» [81, 82].

Останнім питанням в межах фінансового забезпечення діяльності ФГ є функціонуюча система агрострахування [83]. Фахівцями в даному питанні констатується, що існуюча в Україні система не відповідає сучасним світовим стандартам. Запропонована наразі модель передбачає створення Державної агенції, пулу страховиків і механізми співпраці між Держагенцією, страховиками і виробниками сільськогосподарської продукції. Безперечно функціонування такої моделі передбачає використання коштів державної фінансової підтримки.

Узагальнюючи все вищевикладене щодо теоретико-методичних аспектів фінансового забезпечення діяльності ФГ, зокрема, можна зробити такі висновки:

– концептуальними основами фінансового забезпечення діяльності ФГ є: 1. система фінансування, яка полягає у формуванні грошових фондів достатніх для ефективної діяльності підприємства та фінансові відносини, які формуються в результаті функціонування даної системи; 2. оптимальне поєднання різних елементів фінансового забезпечення за джерелами формування; 3. ефективне використання фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками розвитку підприємства; можливості застосування інноваційних фінансових інструментів за рахунок розширення їх кількості та якості з урахуванням цілі функціонування.

- розвиток ФГ неможливий без достатнього обсягу фінансових ресурсів з усіх можливих джерел фінансування, а оскільки ці підприємства мають сезонну специфіку діяльності, а також те, що їх основним завданням є забезпечення регіонального попиту на продукцію, то їм не обійтися без залучення фінансових ресурсів або державної фінансової підтримки;

– формування політики розвитку фермерства та фінансового забезпечення діяльності ФГ, повинно ґрунтуватися на можливості даних суб'єктів аграрного ринку забезпечити реалізацію досягнення ЦСР та повинна бути націлена на підвищення якості життя сільського населення і розвитку сільських територій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

2.1 Аналіз стану та проблем функціонування і розвитку фермерських господарств України

За період дослідження з 2019 року по 2022 рік в Україні спостерігалася тенденція до зростання вартості валової доданої вартості, як в цілому, так і за окремими видами економічної діяльності. В 2021 році вона становила 4691,61 млрд. грн., що більше на 1269,99 млрд. грн. у порівнянні з показником 2019 року та на 1064,89 млрд. грн. у порівнянні з показником 2020 року (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 - Динаміка та структура валової доданої вартості в Україні за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках

Види економічної діяльності	2019 р.		2020 р.		2021 р.		Темп росту, млн. грн.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	2021/2019	2021/2020
Сільське, лісове та рибне господарство	356563	10,4	393077	10,8	580519	12,4	223956	187442
Промисловість	790638	23,1	758738	20,9	1129086	24,1	338448	370348
Будівництво	107430	3,1	119441	3,3	151826	3,2	44396	32385
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	525974	15,4	588365	16,2	755201	16,1	229227	166836
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	264689	7,7	262453	7,2	303614	6,5	38925	41161
Тимчасове розміщування й організація харчування	35311	1,0	30834	0,9	38002	0,8	2691	7168
Інші види економічної діяльності	1341023	39,2	1473817	40,6	1733371	36,9	392348	259554
Усього валова додана вартість	3421628	100,0	3626725	100,0	4691619	100,0	1269991	1064894

Джерело: [84, с. 25]

При цьому, позитивним є зростання вартості продукції сільського, лісового та рибного господарства у 2021 році на 223,96 млрд. грн. у порівнянні з показником 2019 року та на 187,44 млрд. грн. у порівнянні з показником 2020 року (рисунк 2.1).

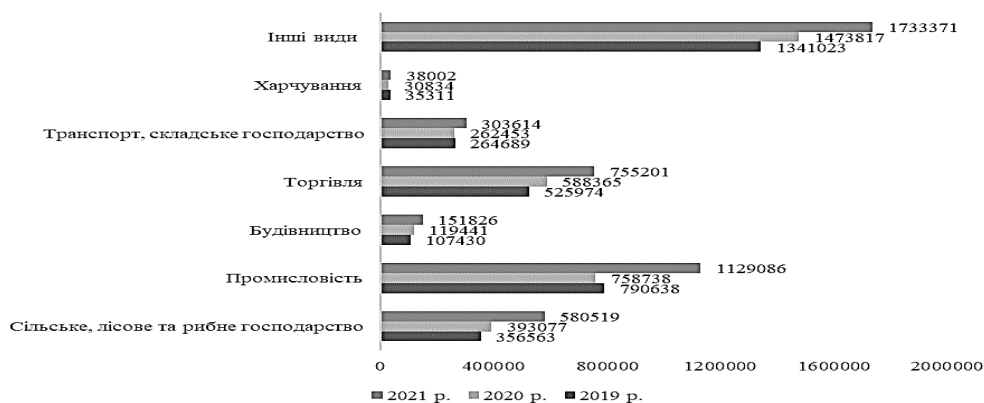

Рисунок 2.1 - Динаміка валової доданої вартості України за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках

Джерело: [84, с. 23]

Крім того, відбулося збільшення частки продукції сільського господарства в загальній структурі з 10,4% в 2019 році до 12,4% в 2021 році (рисунк 2.2).

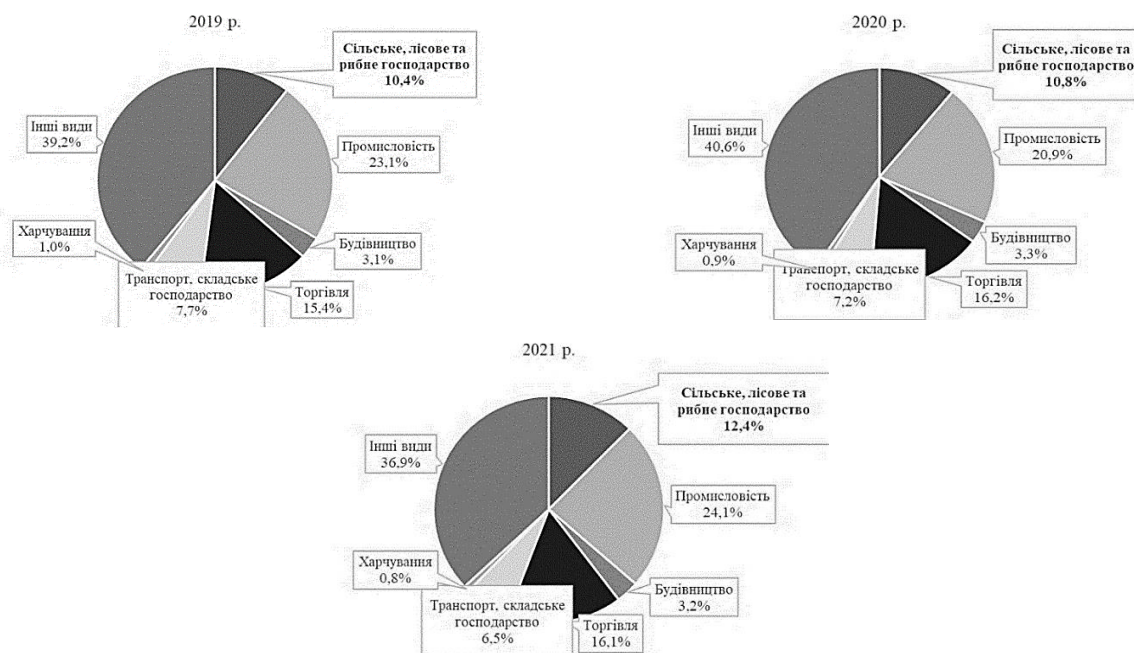

Рисунок 2.2 - Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках

Джерело: [84, с. 23]

При визначеному зростанні частки продукції сільського, лісового та рибного господарства в загальній доданій вартості за період дослідження з 2019 року по 2022 рік, в Україні спостерігалася тенденція до зменшення капітальних інвестицій в ці галузі (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 - Динаміка та структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках

Види економічної діяльності	2019 р.		2020 р.		2021 р.		Темп росту, млн. грн.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	2021/2019	2021/2020
Сільське, лісове та рибне господарство	59130	9,5	50680	10,0	49127	9,3	-10003	-1553
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	58555	99,0	50189	99,0	48080	97,9	-10475	-2109
Промисловість	254196	40,7	180537	35,5	191176	36,2	-63020	10639
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	31889	12,5	28875	16,0	21281	11,1	-10608	-7594
Будівництво	62347	10,0	39615	7,8	51833	9,8	-10514	12218
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	44174	7,1	41685	8,2	43406	8,2	-768	1721
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	43793	7,0	34885	6,9	37375	7,1	-6418	2490
Тимчасове розміщування й організація харчування	2832	0,5	1951	0,4	2091	0,4	-741	140
Інші види економічної діяльності	157507	25,2	158864	31,3	153794	29,1	-3713	-5070
Усього	623979	100,0	508217	100,0	528802	100,0	-95177	20585

Джерело: [84, с. 23]

За даними таблиці 2.2 можна також констатувати зменшення і номінального значення розміру інвестицій, як в цілому по Україні (у порівнянні з 2020 роком), так і по напрямку : «Сільське, лісове та рибне господарство» і його складовій: «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг». Капітальні інвестиції за останнім напрямком скоротилися в 2021 році на 10,48 млрд. грн. у порівнянні з 2019 роком та на 2,11 млрд. грн. у порівнянні з 2020 роком.

Загальний розмір капітальних інвестицій в 2021 році становив 528,80 млрд. грн., при інвестиціях по напрямку : «Сільське, лісове та рибне господарство» 49,12 млрд. грн.. При цьому спостерігається тенденція до зменшення загального обсягу інвестицій протягом періоду дослідження (рисунок 2.3).

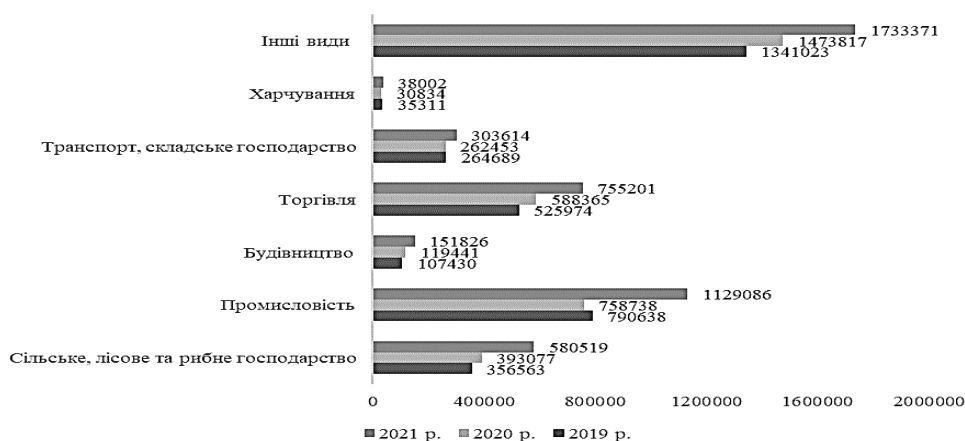

Рисунок 2.3 - Динаміка капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках, млн. грн.

Джерело: [84, с. 23]

Зменшення також спостерігається і частки інвестицій в сільське господарство. Так, в 2021 році вона становила 9,3%, проти 9,5% у порівнянні з показником 2019 року та 10,0% у порівнянні з показником 2020 року (рисунок 2.4).

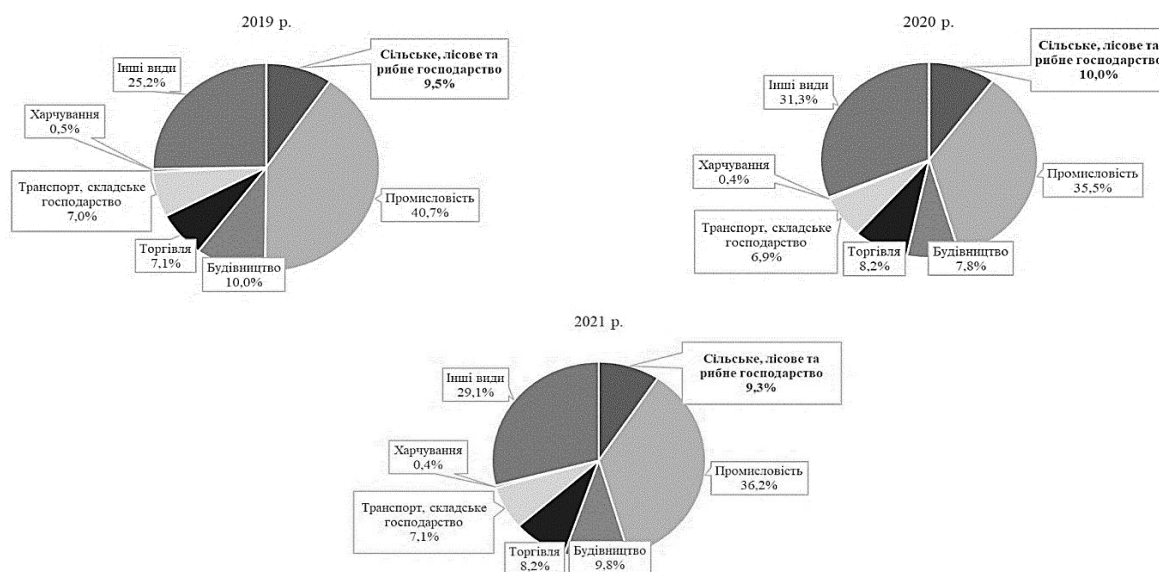

Рисунок 2.4 - Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в 2019-2021 роках

Джерело: [84, с. 23]

У 2021 році в Україні кількість всього зайнятого населення становила 15,6 млн. осіб, що менше на 968,3 тис. осіб у 2019 році та на 305,3 тис. осіб у порівнянні з 2020 роком. Кількість зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві, також зменшилась протягом періоду дослідження, та за 2021 рік становила 2,69 млн. осіб.

Щодо штатних працівників, то за період дослідження, як в цілому по всіх галузях економіки України, так і по задіяних у сільському господарстві, спостерігається тенденція до їх скорочення. Варто також відмітити, що частка штатних працівників, задіяних в сільському господарстві в загальній кількості штатних працівників становить близько 5,0% та за період дослідження також має тенденцію до зменшення з 5,15% в 2019 році до 4,86% - в 2021 році (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Показники зайнятості населення в сільському господарстві та рівня заробітної плати в 2019-2021 роках

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту, +,-	
				2021 р. до 2019 р.	2021 р. до 2020 р.
Середньооблікова кількість штатних працівників:					
- всього, тис. осіб	7443	7345	7096	-347	-249
- в сільському господарстві, тис. осіб	383	358	345	-38	-13
% штатних працівників в сільському господарстві	5,15	4,87	4,86	-0,28	-0,01
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників:					
- в середньому по Україні, грн.	10497	11591	14014	3517	2423
- в сільському господарстві, грн.	8856	9757	12287	3431	2530
Порівняння номінальної заробітної плати в сільському господарстві та в середньому по Україні	-1641	-1834	-1727	86	-107

Джерело: [85, с. 60]

Спостерігається також підвищення середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників, як в середньому по Україні (на 2423 грн. в 2021 році в порівнянні з 2020 роком), так і в сільському господарстві (на 2530 грн. в 2021 році

в порівнянні з 2020 роком). Як бачимо з даних таблиці 2.3, темп зростання заробітної плати працівників, задіяних в сільському господарстві, вищий за темпи зростання заробітної плати в цілому по Україні.

Слід констатувати зменшення розриву між середньою заробітною платою та заробітною платою в сільськогосподарських підприємствах. Так, в 2021 році при розмірі останньої 12287 грн., розмірі середньої заробітної плати 14014 грн., розрив становив 1727 грн.. В 2019 році - 1641 грн., в 2020 році - 1834 грн.

В Україні станом на 1 січня 2022 року було зареєстровано 1437,0 тис. юридичних осіб, проти 1350,6 тис. станом на 01.01.2020 року та 1395,4 тис. станом на 01.01.2021 року (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 - Динаміка та структура кількості зареєстрованих юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання за 2019-2021 роки, станом на 01.01

Види	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Темп росту, тис. од.	
	тис. од.	%	тис. од.	%	тис. од.	%	2021р./2019р.	2021р./2020р.
Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ)	674,4	49,9	707,4	50,7	743,7	51,8	69,3	36,3
Приватне підприємство (ПП)	200,3	14,8	200,2	14,3	200,0	13,9	-0,3	-0,2
Громадська організація (ГО)	88,1	6,5	92,5	6,6	96,5	6,7	8,4	4,0
Комунальна організація (установа, заклад) (КУ)	59,1	4,4	58,9	4,2	58,2	4,1	-0,9	-0,7
Фермерське господарство (ФГ)	46,9	3,5	47,8	3,4	48,9	3,4	2,0	1,1
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ)	32,7	2,4	35,3	2,5	37,7	2,6	5,0	2,4
Профспілка та об'єднання профспілок	28,5	2,1	28,7	2,1	29,0	2,0	0,5	0,3
Релігійна організація (РО)	26,3	1,9	26,6	1,9	26,9	1,9	0,6	0,3
Комунальне підприємство (КП)	13,9	1,0	14,2	1,0	14,2	1,0	0,3	0,0
Державна організація (установа, заклад) (ДУ)	9,6	0,7	10,9	0,8	9,2	0,6	-0,4	-1,7
Державне підприємство (ДП)	3,7	0,3	3,7	0,3	3,7	0,3	0,0	0,0
Інші організаційні форми	167,1	12,4	169,2	12,1	169,0	11,8	1,9	-0,2
Усього юридичних осіб	1350,6	100,0	1395,4	100,0	1437,0	100,0	86,4	41,6

Джерело: [86, с. 23]

Щодо частки ФГ з загальній кількості юридичних осіб, то в 2021 році вона становила 3,4% (рисунок 2.5).

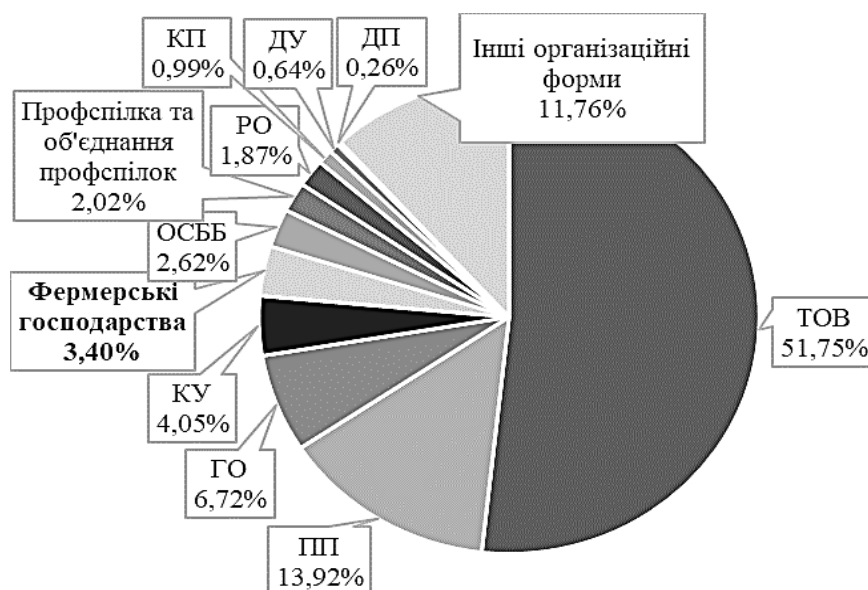

Рисунок 2.5 - Структура кількості зареєстрованих юридичних осіб за видами економічної діяльності в 2021 році (станом на 01.01.2022 року)

Джерело: [86, с. 23]

Слід зауважити, що протягом періоду дослідження, кількість ФГ збільшилася на 1939 одиниць при майже незмінній частці в загальній структурі (приблизно 3,4%) (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 - Динаміка кількості ФГ та сільськогосподарських кооперативів в Україні за 2019-2021 роки, станом на 01.01

Види	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Темп росту, од.	
	од.	%	од.	%	од.	%	2021р./2019р.	2021р./2020р.
Усього юридичних осіб	1350627	100,0	1395448	100,0	1437009	100,0	86382	41561
в т.ч.:								
- ФГ	46929	3,47	47803	3,43	48868	3,40	1939	1065
- кооперативи	28071	2,08	28596	2,05	29337	2,04	1266	741
з них:								
сільськогосподарський виробничий (СВК)	1009	3,59	1000	3,50	1001	3,41	-8	1
сільськогосподарський обслуговуючий (СОК)	1270	4,52	1279	4,47	1274	4,34	4	-5

Джерело: [85, с. 216]

Як свідчать дані таблиці 2.5, загальна кількість ФГ станом на 01.01.2022 року становила 48868 (див. рисунок Г.1), також крім ФГ, в Україні зареєстровані сільськогосподарські кооперативи (СВК та СОК). Станом на 01.01.2022 року їх загальна кількість становила 2275 од., з яких 1001 - СВК та 1274 - СОК. За 2021 рік відбулося збільшення на 1 од. СВК при скороченні СОК на 5 од..

Вартість виробленої продукції сільського господарства господарствами усіх категорій в Україні у постійних цінах 2016 року за період, обраний для дослідження, з 2019 р. по 2021 рік, збільшилася на 31583,9 млн. грн., за 2021 рік у порівнянні з 2020 роком - на 100444,8 млн. грн. (таблиця В.1, таблиця 2.6).

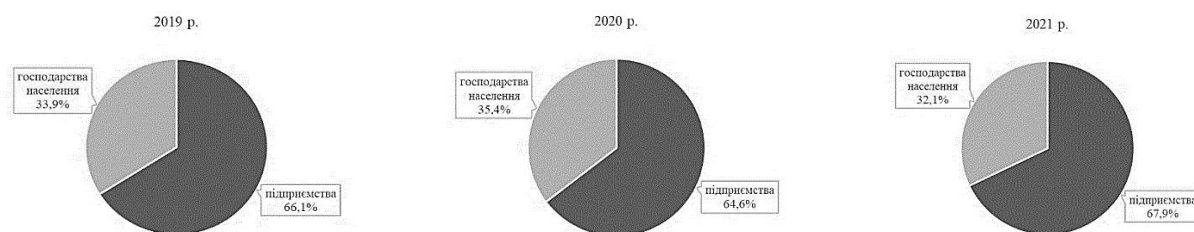
Таблиця 2.6 – Динаміка виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств за 2019-2021 роки, млн. грн. (у постійних цінах 2016 року)

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту	
				2021 р. до 2019 р.	2021 р. до 2020 р.
Господарства усіх категорій					
Продукція сільського господарства	680982,4	612121,5	712566,3	31583,9	100444,8
- продукція рослинництва	538705,6	473377,0	580267,7	41562,1	106890,7
- продукція тваринництва	142276,8	138744,5	132298,6	-9978,2	-6445,9
- підприємства					
Продукція сільського господарства	449806,3	395717,7	484101,0	34294,7	88383,3
- продукція рослинництва	376789,7	323198,2	413004,6	36214,9	89806,4
- продукція тваринництва	73016,6	72519,5	71096,4	-1920,2	-1423,1
у т.ч. фермерські господарства					
Продукція сільського господарства	79053,0	65771,8	90259,5	11206,5	24487,7
- продукція рослинництва	75809,2	62295,1	86420,9	10611,7	24125,8
- продукція тваринництва	3243,8	3476,7	3838,6	594,8	361,9
- господарства населення					
Продукція сільського господарства	231176,1	216403,8	228465,3	-2710,8	12061,5
- продукція рослинництва	161915,9	150178,8	167263,1	5347,2	17084,3
- продукція тваринництва	69260,2	66225,0	61202,2	-8058,0	-5022,8
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн.					
Господарства усіх категорій	16203	14663	17221	1018	2558
- підприємства	10703	9479	11700	997	2221
- господарства населення	5500	5184	5521	21	337

Джерело: [84]

При цьому, збільшення відбулося за рахунок продукції рослинництва на 41562,1 млн. грн. (на 106890,7 млн. грн.) при зменшенні вартості виробленої продукції тваринництва на 9978,2 млн. грн. (на 6445,9 млн. грн.), відповідно у порівнянні з 2019 роком та 2020 роком.

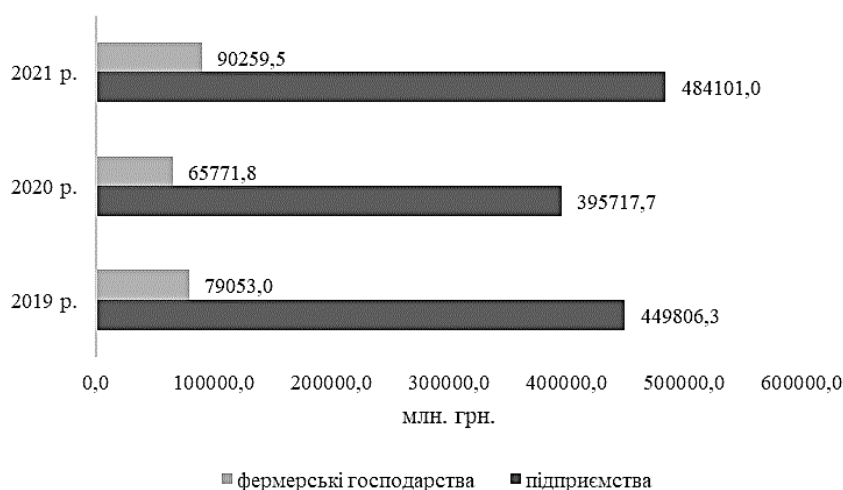
Найбільшу частину продукції сільського господарства виробляють у підприємствах (67,9% у 2021 році) (рисуюнок 2.6).

Рисуюнок 2.6 - Структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств в 2019-2021 роках

Джерело: [84, с. 23]

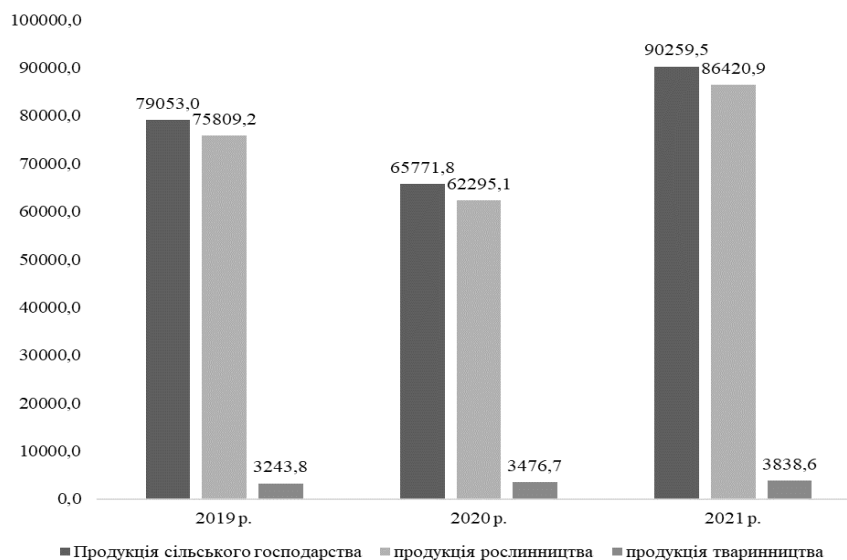
За період 2019-2021 роки спостерігалось збільшення обсягу виробництва продукції ФГ, а також, відповідно частка продукції, виробленої ФГ в загальному обсязі виробництва сільськогосподарськими підприємствами становила: в 2021 році 18,6%, в 2020 році - 16,6% та в 2019 році - 17,6% (рисуюнок 2.7).

Рисуюнок 2.7 - Динаміка виробництва продукції сільського господарства підприємствами та фермерськими господарствами за 2019-2021 роки, млн. грн.

Джерело: [84, с. 23]

Вартість продукції сільського господарства у ФГ за 2019-2021 рр. збільшилася у порівнянні з 2019 роком на 11206,5 млн. грн. та у порівнянні з 2020 роком на 24487,7 млн. грн. та становила 90259,5 млн. грн. (рисуюнок 2.8).

Рисуюнок 2.8 - Динаміка виробництва продукції сільського господарства за видами фермерськими господарствами за 2019-2021 роки, млн. грн.

Джерело: [84, с. 23]

Збільшення в останній рік відбулося, як за рахунок продукції рослинництва (на 24125,8 млн. грн.), так і за рахунок продукції тваринництва (на 361,9 млн. грн.).

Індекс сільськогосподарської продукції у 2021 р. порівняно із 2020 р. становив 114,4%, у т.ч. у підприємствах – 119,2%, у господарствах населення – 105,5% (у 2020 р. порівняно із 2019 р. становив 88,5%, у т.ч. у підприємствах – 86,0%, у господарствах населення – 93,2%). Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах у 2021 році становив 1353,4 млрд. грн. проти 885627 млн. грн. у 2020 році [46, с. 4; 45-49]. За даними Державної служби статистики України за січень 2022 року індекс сільськогосподарської продукції у порівнянні із січнем 2021 року становив 100,9%, у т.ч. у підприємствах – 107,3% та у господарствах населення – 92,3% [84]. Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах за цей період становив 21128,0 млн. грн (рисуюнок 2.9).

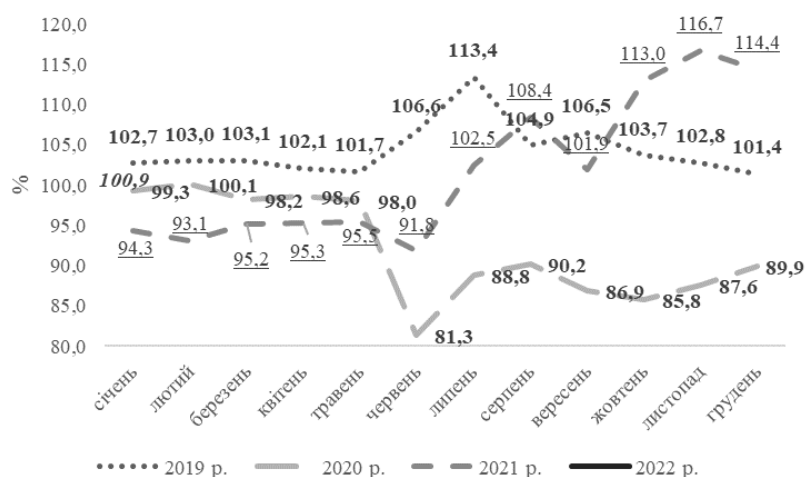

Рисунок 2.9 - Індекси сільськогосподарської продукції у 2019–2022 роках (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: [87, с. 46]

З точки зору об'єкта даного дослідження, є факт значної частки виробленої продукції господарствами населення. У порівнянні з ФГ в них виробляється продукції більше ніж в 2 рази, ніж у ФГ (див. таблицю 2.1). Так, в 2021 році господарствами населення було вироблено продукції сільського господарства на суму 228465,3 млн. грн., проти 90259,5 млн. грн. у ФГ (в 2,5 рази більше); продукції рослинництва - 167263,1 млн. грн. проти 86420,9 млн. грн. (в 1,9 разів більше); продукції тваринництва - 61202,2 млн. грн. проти 3838,6 млн. грн. (в 15,9 разів більше). Щодо виробництва продукції сільського господарства на одну особу, то по сільськогосподарським підприємствам у 2021 році цей показник становив 11700 грн., а по господарствам населення - 5521 грн..

Останні господарства можуть розглядатися в якості майбутніх СФГ і з визначених причин, і з точки зору земельних ресурсів, які знаходяться в їх власності. Як відомо, основним ресурсом сільськогосподарських підприємств є земля. Відкриття ринку землі дало підґрунтя для формування та розвитку різних організаційно-правових форм господарювання, однією з яких є фермерство, включаючи окремі господарства та кооперативи.

Слід також акцентувати увагу на тому, що й малі ФГ (з розміром земельного фонду до 20,0 га), включаючи СФГ можуть бути перетворені у більші ФГ. В

результаті дослідження встановлено, що в 2020 році 30,96 тис. ФГ, або 64,9% - це господарства із загальною площею не більше 20,0 га (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Кількість малих ФГ у 2018-2021 роках

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Кількість ФГ, тис. - зареєстрованих	45,58	46,79	47,74	48,44
- працюючих (подають звітність)	33,16	32,45	31,85	32,21
Кількість малих ФГ (до 20 га), тис.	32,25	31,51	30,96	х

Джерело: [85]

Таким чином, з огляду на перспективи розвитку ФГ саме господарства населення можуть розглядатися в якості бази подальшого розвитку фермерства. За останніми даними 43% валової сільськогосподарської продукції виробляється громадянами на земельних ділянках ОСГ, зокрема фруктів та ягід - 82 %, картоплі - 98%, овочів - 86 %, молока - 69 % від загального виробництва. Ця продукція не є експортно-орієнтованою, підходи до її зберігання потребують удосконалення, виробництво її веде до значних трудових затрат. Крім того, малі ФГ (до 20 га) мають можливість змінити розмір, або перереєструватися з ФОП на юридичну особу.

2.2 Аналіз стану та проблем функціонування і розвитку фермерських господарств Сумської області

З метою визначення проблем розвитку ФГ та можливостей їх фінансового забезпечення були обрані господарства Сумської області. На її території здійснюють діяльність сільськогосподарські підприємства різних форм власності (без ФГ) – 392, 1088 - ФГ, підприємства харчової та переробної промисловості - понад 170, сільськогосподарських кооперативів – 48; домогосподарств (особистих селянських господарств) - 124,2 тис..

Загальна площа сільськогосподарських угідь становить 1,7 млн. га, у т. ч. ріллі – 1,2 млн. га. При прогнозованій загальній посівній площі на початку березня 2022 року на рівні 740 тис. га, фактично в усіх категоріях господарств проведено

сівбу сільськогосподарських культур під урожай 2022 року на площі 1130 тис. га (93% до 2021 року).

Загалом у 2022 році на території області досягнуто рекордного валового виробництва пшениці, а саме 1011 тис. т, що на 9,0% більше 2021 року. Вироблено рекордний обсяг олійного насіння, який досяг 1215 тис. т, що на 22,0% більше 2021 року. Сумщина займає третє місце серед регіонів України за урожайністю зернових та зернобобових культур. Зокрема за урожайністю проса (32,8 ц/га) - займає третє місце, пшениці (53,5 ц/га) – четверте, гречки (15,1 ц/га) – п'яте, кукурудзи на зерно (79,3 ц/га), соняшнику (26,2 ц/га) – шосте, ріпаку (34,3 ц/га) – сьоме місце. За обсягами валового виробництва зерна (всіх видів) Сумщина займає сьоме місце в Україні; кукурудзи на зерно – п'яте, гречки і проса (11,6 тис. т) – третє; соняшнику – четверте місце серед регіонів України.

У сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності області станом на 01 січня 2023 року обліковувалось 59,8 тис. голів ВРХ, що менше відповідного періоду минулого року на 2,5 тис. голів, або на 4,0%, у тому числі корів – 25,6 тис. голів (менше на 1,6 тис. голів, або на 5,9%). Поголів'я свиней – 34,6 тис. голів (менше на 13,2 тис. голів (або на 27,6%), птиці – 810,1 тис. голів (менше на 418,9 тис. голів, або на 34,1%).

Сільськогосподарськими підприємствами Сумської області у 2022 році вироблено 15,8 тис. т м'яса, що менше на 8,3 тис. т до відповідного періоду 2021 року, молока – 154,3 тис. т (менше на 9,1 тис. т), яєць – 96,0 млн. шт. (менше на 36,5%). Продуктивність корів у сільськогосподарських підприємств всіх форм власності за 2022 рік становила 5776 кг на одну корову (на 328 кг менше відповідного періоду 2021 року).

Згідно з інформацією Департаменту АПР Сумської ОДА станом на 01 січня 2023 року в області зареєстровано 1088 ФГ, що на 21 ФГ більше порівняно з відповідним періодом 2022 року. Здійснюють діяльність – 672 ФГ. У 2022 році зареєстровано 19 нових ФГ. Для порівняння: кількість новостворених ФГ у 2020 році становила 34, у 2021 році – 41. В обробітку ФГ Сумської області знаходиться земель сільськогосподарського призначення в межах 147,7 тис. га.

Станом на 01 січня 2023 року зареєстровано 48 сільськогосподарських кооперативів, з яких діючі – 9 кооперативів, проти 14 діючих в 2021 році (таблиця 2.8, таблиця Д.2, Додаток Д).

Таблиця 2.8 - Кількість сільськогосподарських кооперативів у Сумській області в 2022 році

Параметри діяльності	Кількість
Всього зареєстровано, од.	48
з них діючих	9
За основними напрямками діяльності:	
з обробітку землі	6
молочарський	2
плодоовочевий	1

Джерело: [88]

У 2022 році діючими кооперативами сплачено податків та зборів на суму 179,31 тис. грн., отримано виручку від реалізації продукції в розмірі 438,87 тис. грн.. Обсяг молока, реалізованого через СОК, у 2022 році становив 48 т.

У загальній структурі виробництва валової сільськогосподарської продукції частка ФГ залишається на рівні 6-8% на рік. У галузі рослинництва генерується основний обсяг власної продукції сільського господарства ФГ - понад 90%.

У ФГ рівень технічної оснащеності та ефективності виробництва, рівнів урожайності є нижчим ніж у середніх та великих за розміром підприємств. Причиною цьому є гірший, бідніший стан матеріально-технічної бази, важкодоступність, висока вартість передових технологій, селекції, використання засобів захисту рослин, добрив тощо. Ці причини пов'язані із нехваткою власних обігових коштів, обмеженістю кредитних ресурсів.

Це є причиною щорічного недоотримання ФГ в порівнянні із середньостатистичними показниками технічної ефективності в галузі приблизно 1,5 млн. т зернових та понад 400 тис. т олійних культур. За цінами такі втрати оцінюються в 350 млн. дол. США на рік.

Завершуючи аналіз діяльності ФГ в Україні в цілому та в Сумській області, зокрема, не можна не зупинитися на втратах, завдані сільському господарству

внаслідок військової агресії з боку рф. Згідно з даними Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Сумській області обстеження та розмінування потребують понад 217 тис. га сільськогосподарських угідь. Піротехнічними підрозділами Міжрегіонального центру швидкого реагування проведено розмінування (очищення) земель сільськогосподарського призначення та виробничих потужностей підприємств на загальній площі 121 га.

З метою фіксації даних стосовно, завданих збитків агропромислому комплексу внаслідок збройної агресії російської федерації Мінагрополітики запроваджено збір інформації про втрати в галузях рослинництва та тваринництва, зруйнованих виробничих потужностей, викраденої/знищеної сільськогосподарської техніки, тощо. Згідно з наявною інформацією втрати внаслідок збройної агресії рф об'єктів виробництва, зберігання та переробки зерна становлять 58488 тис. грн., втрати сільськогосподарської техніки та майна – 97051 тис. грн.. Розмір збитків у тваринницькій галузі через загибле поголів'я ВРХ, свиней і птиці становить 20384 тис. грн.; зруйновані та частково пошкоджені тваринницькі об'єкти на загальну суму 510 тис. грн.. Крім того завдано шкоди землям сільськогосподарського призначення на площі 5421,0 га. Проведенню робіт із рекультивації підлягають земельні ділянки на площі 419,4 га. Орієнтовна вартість таких робіт становить 1258,0 тис. грн..

Виходячи з вищевикладеного та враховуючи інші проблеми сільськогосподарського виробництва та діяльності ФГ, в тому числі, визначимо, що в Сумській області розроблена Стратегія регіонального розвитку Сумської області на період відновлення, як новий програмний документ, розроблений відповідно до європейських стандартів та нинішніх умов воєнного стану.

2.3 Аналіз напрямів та джерел фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств

В даному пункті більш детально зупинимося на залучених та позичених фінансових ресурсах ФГ. Щорічно Законом України «Про Державний бюджет

України» передбачаються видатки за програмами підтримки розвитку аграрного сектору економіки. За інформацією з офіційних джерел, з 2018 по 2022 рік передбачалося в бюджеті на відповідний рік: 2018 рік - 6,3 млрд. грн., 2019 рік – 5,9 млрд. грн., 2020 рік – 4,0 млрд. грн. (в аграрній частині після прийняття бюджет підлягав уточненню), 2021 рік – 4,5 млрд. грн. (виплачена в розмірі 1,551 млрд. грн.), 2022 рік – 4,6 млрд. грн. (у зв'язку з повномасштабними воєнними діями з березня 2022 року напрями, які передбачалися для фінансування, були змінені, або фінансування за ними було призупинено) [89].

Порядок використання коштів, які передбачені у державному бюджеті для фінансування сільськогосподарських товаровиробників, розроблений та затверджений постановою КМУ від 08.02.2017 р. №77, на підставі якого щорічно визначаються програми спрямування бюджетних коштів на поточний рік (див. таблицю Б.1, Додаток Б). Фінансова підтримка за різними програмами розвитку, може надаватися через уповноважений банк, який підписав з Мінагрополітики «Меморандум про загальні засади співробітництва», Укрдержфонд, структурні підрозділи облдержадміністрацій, що забезпечують виконання функцій з питань розвитку АПК (як правило, Департаменти або Управління при обласних адміністраціях).

Щодо фінансової підтримки ФГ, то порівнюючи напрями підтримки сільськогосподарських товаровиробників на 2021 та 2022 роки, доречно акцентувати, що на 2022 рік в межах фінансової підтримки ФГ вперше були передбачені виплати на дорадчі послуги, як новоствореним ФГ, так і діючим. При цьому, витрати щодо наданих дорадчих послуг компенсуються у розмірі 90% вартості (п. 7, таблиця 2.9).

Таблиця 2.9 - Напрями та програми використання бюджетних коштів фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників на 2021-2022 роки

Програма державної допомоги на 2021 рік	Програма державної допомоги на 2022 рік
«1. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;	«1. Часткова компенсація вартості сільгосптехніки вітчизняного виробництва;
2. Здешевлення кредитів;	2. Здешевлення кредитів;

Програма державної допомоги на 2021 рік	Програма державної допомоги на 2022 рік
3. Розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства;	3. Розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства;
4. Розвиток ФГ;	4. Підтримка садівництва: - трудомісткі галузі;
5. Розвиток тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції;	5. - малі й середні виробники до 20 га, компенсація до 50% вартості інвестицій на 1 га;
6. Субсидія на вирощування гречки;	6. Розвиток ФГ - субсидія на одиницю оброблюваних угідь, дотація за утримання корів;
7. Картоплярство;	7. - часткова компенсація витрат за дорадчі послуги, підтримка на поворотній основі, доплата на користь застрахованих членів СФГ ЄСВ, підтримка новостворених ФГ для отримання дорадчих послуг);
8. Агрострахування;	8. «Розвиток тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: - відшкодування вартості придбаних племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів;
9. Відшкодування втрат від посухи;	9. - відшкодування вартості тваринницьких об'єктів: - до 50% вартості, спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї;
10. Розвиток використання меліорованих земель;	10. - спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок, спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення)»;
11. Виробництво органічної продукції».	11. Розвиток скотарства;
	12. Нішеві культури;
	13. Картоплярство;
	14. Агрострахування: - «страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків»;
	15. Розвиток використання меліорованих земель;
	16. Виробництво органічної продукції».

Джерело: [89, 90]

Аналіз обсягів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за визначеними в таблиці 2.9 програмами за 2018-2021 роки становили від 4,0 млрд. грн. (у 2020 році) до 5,709 млрд. грн. (у 2019 році) (таблиця 2.10). При цьому, найбільшу питому вагу за весь період дослідження займає програма «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів», на яку у 2021 році було передбачено 1,05 млрд. грн.. За цією програмою надавалася

часткова компенсація процентної ставки суб'єктам господарювання АПК за залученими у національній валюті банківськими кредитами.

Таблиця 2.10 - Обсяги прямої державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників за 2018-2021 роки, млн. грн.

Програма / Напрямок	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту	
					2021 р. / 2018 р.	2021 р. / 2020 р.
Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	955	882	1000	1000	45	0
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	266	127	1200	1200	934	0
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	400	400	400	450	50	50
Фінансова підтримка розвитку ФГ	210	800	400	210	0	-190
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	2401	3500	1000	1150	-1251	150
Разом	4232	5709	4000	4110	-122	110

Джерело: [89]

За результатами виконання цієї програми Мінагрополітики, через органи Державної казначейської служби, у 2021 році спрямовано до областей бюджетні кошти в сумі 1047,7 млн. грн., які було фактично використано. Спрямовані бюджетні кошти дозволили здешевити кредити загальним обсягом майже 24,8 млрд. грн., в тому числі короткострокових кредитів - до 11,6 млрд. грн., середньострокових кредитів - понад 6,1 млрд. грн. [91].

Наступною за обсягами та витребуваністю бюджетною програмою у 2021 році була: «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва», на яку було передбачено 1,0 млрд. грн. бюджетних коштів. До техніки та обладнання, вартість яких частково компенсувалася за рахунок державного бюджету у 2021 році було включено українських понад 200 підприємств заводів-виробників, а також до 20 тис. од. найменувань техніки і обладнання.

Щодо «Державної підтримки галузі тваринництва», то в 2021 році вона була передбачена в розмірі 1150,0 млн. грн., за підсумками ж року було фактично використано 1039,1 млн. грн.. Ця програма вплинула на збільшення поголів'я тварин шляхом закупівлі племінного молодняка та наросування власного поголів'я тварин, проведенню будівництва (реконструкції) тваринницьких ферм та комплексів; стабілізації та розвитку галузі тваринництва, зокрема порівняно з попереднім роком: на 0,3% зросло поголів'я корів та призупиненню його спад; на 1,5% - збільшено поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах; у понад 1,8 рази зріс обсяг залучених інвестицій у галузь тваринництва. До того ж було збільшено кількість тваринницьких ферм і комплексів, а саме введено в експлуатацію 51 об'єкт, вартість яких частково відшкодовано за рахунок коштів державного бюджету; створено 1336 нових робочих місць; поліпшено генетичний потенціал худоби, шляхом закупівлі (в т.ч. імпорту) племінних (генетичних).

Наступною програмою державної фінансової підтримки АПК є програма «Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», на яку в 2021 році було передбачено 450,0 млн. грн.. За підсумками дії програми фактично спрямовані кошти 171 суб'єкту господарювання на часткову компенсацію витрат з придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю, а також на часткову компенсацію витрат з будівництва холодильників з регульованим газовим середовищем у сумі 394,3 млн. грн. Реалізація цієї бюджетної програми у 2018 році значною сприяла розвитку галузі садівництва, виноградарства та хмелярства. Учасниками програми було закладено 3907,3 га насаджень, а також збудовано холодильників з регульованим газовим середовищем ємністю 14 тис. т.

Щодо фінансової підтримки розвитку ФГ, то, державним бюджетом 2021 року передбачалася підтримка малих форм господарювання в АПК за програмою «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», на яку було виділено 210,0 млн. грн. при фактичному використанні 203,3 млн. грн. (таблиця 2.11). Скористатися такою підтримкою мали можливість ФГ, що мали в наявності землі сільськогосподарського призначення до 500 га та обсяг чистого доходу (виручки)

за звітний рік до 15 млн. грн., а також СОК. Упродовж 2021 року фінансову підтримку за цією програмою отримали 5010 суб'єктів господарювання, в тому числі 6 СОК на суму майже 8,6 млн. грн..

Таблиця 2.11 - Фінансова підтримка розвитку ФГ у 2021 році за наявними програмами, млн. грн.

Напрями	План асигнувань	Фактичні видатки
Часткова компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняного виробництва	7,6	6,4
Часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарських дорадчих послуг	0,2	0,2
Фінансова підтримка СОК	8,6	8,6
Часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	110,9	108,8
Здешевлення кредитів	10,9	8,5
Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) - новоствореним ФГ	28,7	28,1
Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) - іншим ФГ	43,1	42,7
Разом	210,0	203,3

Джерело: [91]

За інформацією Департаменту АПР Сумської ОДА в Сумській області спостерігається аналогічна українським тенденціям ситуація: найбільше фінансування припадає на напрями фінансової підтримки, які пов'язані з частковою компенсацією вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, а також здешевлення кредитів [92]. У 2021 році з державного бюджету аграрії отримали 66,015 млн. грн. часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання (25% без урахування ПДВ), а також 147 суб'єктам господарювання АПК Сумської області виплачена часткова компенсація відсотків за користування кредитами у сумі 39,455 млн. грн. (таблиця 2.12). Департамент АПР визначений розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня та у 2021 році забезпечував виконання функцій розподілу та контролю за використанням державної підтримки розвитку ФГ – за напрямом «Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямів продуктивності ФГ», по фінансовій підтримці розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства.

Таблиця 2.12 - Показники напрямів та обсягів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників Сумської області у 2021 році

Програма / Напрямок	Кількість учасників	Сума, млн. грн.
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів (Постанова КМУ від 29.04.2015 № 300 (зі змінами))	147	39,455
Фінансова підтримка розвитку ФГ (Постанова КМУ від 07.02.2018 № 106 (зі змінами))		
- бюджетна дотація за утримання корів (5,0 тис. грн. на 1 га, але не більше 250,0 тис. грн., ФГ, у власності яких перебуває від 5 корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства, за кожну наявну, станом на 01 липня поточного року корову)	7 насаджень – 25,95 га зрошення – 5 га	0,98
- бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) – новоствореним ФГ (5,0 тис. грн. на 1 га, але не більше 100,0 тис. грн. одному ФГ)	27 (5 СФГ)	2,1 (0,288)
Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства (постанова КМУ від 15.07.2005 №587 (зі змінами))	5	0,714
Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (Постанова КМУ від 07.02.2018 № 107 (зі змінами))		
- дотація за бджолосім'ї (за наявні від 10 до 300 бджолосімей у розмірі 200 грн. за бджолосім'ю)	2092 122523 б/сім	12,301
- відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів (до 80% вартості)	9	4,336
- відшкодування вартості тваринницьких об'єктів (до 50 % вартості (без ПДВ) сільськогосподарським кооперативам в розмірі до 70% вартості (без ПДВ)	2	28,308
- відшкодування вартості виробничих об'єктів з переробки та зберігання зерна(до 50% вартості)	3	25,847
- компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів які залучили у 2018 і 2019 роках		
- дотація за утримання кіз та овець	6 вівці-1114 кози-26	0,952
- дотація за приріст корів (юридичні особи)	19 корови-955	9,529
Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь (посів гречки- до 5,0 тис. грн. на 1 га, але не більше ніж на 300 га (Постанова КМУ від 11.08.2021 № 886)	61 (3561,05 га)	5,407
Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників (компенсація 25% вартості вітчизняної с/г техніки та обладнання (без урахування ПДВ)) (Постанова КМУ від 01.03.2017 № 130 (зі змінами))	248	66,015
Всього		195,944

Джерело: [90]

Також функції розпорядників закріплені по напрямках «Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь», «Відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».

Було також встановлено, що в 2021 році в Сумській області функціонувало 6 господарств, які мали сертифікати з органічного виробництва. Серед них: Агрофірма «ІНБЕРРІ» (ягідництво: чорниця, лохина, суниця), ФОП Марченко А.М. (овочівництво: помідори, огірки, перець, зелень, баклажани), ФГ «Мрія-СК», ФОП «Цвільов М.М.» (виращування гречки), ТОВ «Молоко Вітчизни» (органічні добрива), Сумський НАУ (виращування гречки, ярого ячменю, озимої пшениці, винограду, малини та смородини). В 2021 році 4 суб'єктами були подані заяви на часткове відшкодування витрат, понесених на отримання сертифікату на виробництво органічної продукції, сума - 41,8 тис. грн.. Такий показник нижчий у порівнянні з 2020 роком, в якому подали заявки 5 господарств на суму 64,3 тис. грн. [92].

Щодо фінансового забезпечення діяльності ФГ у 2022 році, то, як показали дослідження, не дивлячись на припинення фінансування за програмами, які були передбачені бюджетом та постановами, виникли нові потужні інструменти та джерела фінансування. Їх застосування дало змогу провести весняно-польові роботи в умовах воєнного стану, а також продовжити ведення сільськогосподарського виробництва протягом року.

1. Пільгове кредитування аграріїв. Умови для участі в програмі «Доступні кредити 5–7–9%» передбачають реальну допомогу для малих та середніх аграрних виробників під час дії воєнного стану. Крім того, був визначений перелік банків, яким надано державні гарантії на портфельній основі.

2. Використання аграрних розписок надає можливості кредитування техніки, добрив та інших ресурси під заставу майбутнього врожаю. Реєстр обтяжень рухомого майна та Реєстр аграрних розписок функціонують.

3. Дотації на ВРХ для СФГ. Цільовою аудиторією є ФГ, у тому числі й СФГ, що провадять діяльність у галузі тваринництва [93]. За попередніми розрахунками, даний напрям підтримки дозволив би дотувати ФГ близько 20,0 тис. голів ВРХ за умови виділення бюджетних коштів на ці цілі в обсязі 100,0 млн. грн.

4. Податкові канікули та інші зміни у податковому законодавстві (Додаток Д).

Аналізуючи питання функціонування та фінансування сільськогосподарських товаровиробників, включаючи ФГ Сумської області в 2022 році, можна зазначити, що всі можливі програми фінансування були використані. Так, у серпні 2022 року розпочата робота ДАР, в якому для отримання фінансової підтримки за програмою «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» зареєструвались понад 800 суб'єктів господарювання.

За напрямом «Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення» (1 га) 581 заявнику спрямовано 57,6 млн. грн. (з розрахунку 3,1 тис. грн. на 1 га); за напрямом «Спеціальна бюджетна дотація за утримання ВРХ (корів) усіх напрямів продуктивності» 122 заявники отримали 3,8 млн. грн. (з розрахунку 5,3 тис. грн. на 1 га).

Департаментом АПР Сумської ОДА спільно із Асоціацією сільських, селищних рад та об'єднаних громад України, Мінагрополітики проводилася робота по забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників області посівним матеріалом, отриманим в якості гуманітарної допомоги від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Таким чином на Сумщині 144 суб'єкти господарської діяльності отримали 2160 посівних одиниць насіння кукурудзи. Це дало можливість провести сівбу кукурудзи на зерно на площі близько 2,5 тис. га. Також отримано насіння соняшнику в кількості 970 посівних одиниць, яким засіяно майже 2 тис. га.

В якості гуманітарної допомоги від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) надано 116 суб'єктам господарської діяльності насіння

ріпаку в кількості 204 посівних одиниць, який використано для проведення сівби на площі понад 600 га.

За напрямом «Підтримка фермерських господарств, які мають в обробітку до 50 га землі з надання посівного матеріалу озимої пшениці» отримано 600 т насіння озимої пшениці. Із них 426 т отримали 213 ФГ, 174 т - 578 домогосподарств. Це дало можливість засіяти озимою пшеницею 2,5 тис. га ріллі.

В межах реалізації стратегії ФАО щодо підтримки зберігання зерна українських аграріїв діє проєкт за донорської підтримки урядів Канади та Японії та австралійської благодійної організації Minderoo Foundation, 60 аграрних підприємств Сумщини отримали 1400 засобів тимчасового зберігання зерна (рукавів) місткістю 200 т.

До того ж домогосподарства області стали учасниками сільськогосподарської програми з отримання допомоги від Міжнародного комітету Червоного Хреста. Так у листопаді 2022 року надано грошову допомогу на закупівлю корму 176 домогосподарствам Охтирської громади у розмірі 8 тис. грн. У грудні 2022 року домогосподарства отримали тепличні комплекти, доповнені системою поливу, ємністю для води, добривами, субстратом, стимулятором росту рослин, спанбондом та мотузкою. Зокрема такі комплекти були поставлені в Боромлянську громаду в кількості 57 наборів, Краснопільську громаду – 40 наборів, Сумську громаду – 8 наборів. При цьому додатково надавалася грошова допомога у розмірі 10 тис. грн на компенсацію робіт по встановленню теплиць.

Щодо банківського кредитування, то за даними НБУ у всі галузі економіки Сумської області надано кредитів на суму 5,4 млрд. грн. з яких 56% або 3,06 млрд. грн. - це кредитний портфель сільськогосподарських товаровиробників.

З метою забезпечення продовольчої безпеки та проведення комплексу польових робіт в умовах воєнного стану за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» сільськогосподарським товаровиробникам надавалися пільгові кредити під 0,0% річних із гарантією від уряду на рівні 80,0%.

За період воєнного стану понад 800 аграріїв області залучили пільгових кредитів з державною підтримкою на суму 2,4 млрд. грн., у т. ч. за програмою портфельних гарантій (80,0%) – 1,407 млрд. грн..

Щодо послуг банків, які проводять обслуговування ФГ Сумської області, то аналіз їх продуктів дає змогу виокремити банківські продукти в межах фінансового забезпечення (таблиця 2.13).

Таблиця 2.13 - Види банківських продуктів для фінансування діяльності ФГ, які пропонуються банками м. Суми, станом на 01.01.2023 року

Назва	Види / ціль	Вимоги та характеристика
Доступні кредити «5-7-9%»	Інвестиційні проекти	- відсоткові ставки від 0% до 9%; - термін кредитування: від 3-х до 5 років; - мінімальний авансовий внесок – від 10% для діючого бізнесу та від 15% для новоствореного
	Поповнення обігових коштів	- знижена процентна ставка із-за компенсації державою; - зручний графік для сезонного бізнесу; - фінансування супутніх витрат; - зменшення процентної ставки при прирості робочих місць
Банківська гарантія	- тендерні - виконання зобов'язань - повернення кредиту - авансового платежу - платіжні	Комісії: - за надання гарантії: 0,25%, мінімум 1500 грн. - за управління гарантією: 1% річних, мінімум 750 грн.
Авалювання векселів МСП-виробників сільгосппродукції	надання гарантії оплати простих векселів, виписаних с/г виробниками на користь постачальників ЗЗР, насіння, техніки, сировини тощо (під заставу)	до 12 місяців Комісії: - за відкриття лінії – від 1800 грн., в т.ч. ПДВ (разово); - за авалювання векселів, від суми векселя

Джерело: систематизовано автором на даних сайтів ПриватБанк, УкрЕксімБанк, Ощадбанк, ОТП

Таким чином, провівши аналіз діяльності та фінансового забезпечення ФГ в Україні та Сумській області, можна констатувати, що основним джерелом фінансування є залученні та позичені кошти держави, банків та міжнародних організацій.

В умовах воєнного стану функціонування більшості державних програм, які планувалися на 2022 рік, припинено, проте кількість нових інструментів та обсяги фінансування ФГ значно збільшилися, в т.ч. в межах реалізації ЦСР.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1 Визначення зв'язку та впливу розвитку сімейних фермерських господарств та досягнення цілей сталого розвитку

В 2000 році на Саміті тисячоліття ООН 189 країн визначили основні «Цілі розвитку тисячоліття» (ЦРТ), які на той час являли собою рамки цінностей, принципів та ключових чинників розвитку країн, які підтримали цю ідею, до 2015 року. В результаті, багато країн світу адаптували ЦРТ та встановили цільові показники національного розвитку. Україна також приєдналася до «Декларації тисячоліття» ООН та зобов'язалася досягти визначені ЦРТ до 2015 року.

Однак, з вересня 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку були затверджені нові орієнтири розвитку та був прийнятий документ: «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» та встановлено 17 ЦСР і відповідні їм 169 завдань [94] (рисунк 3.1).

Рисунок 3.1 - Система ЦСР в Україні

Джерело: використано джерело [95]

Це відображено в Указі Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та в національній доповіді «Цілі сталого розвитку», з урахуванням вимог країн-учасниць та можливостей України для їх досягнення [94-96]. Останній, зокрема, визначає орієнтири впровадження ЦСР в нашій країні, на основі яких створено систему національних цілей, поставлено 86 завдань та визначено 172 індикатори для їх моніторингу, які є основою для подальшого планування програми розвитку України та моніторингу досягнення поставлених цілей. До таких індикаторів належать сільське господарство та розвиток підприємництва, що в кінцевому випадку обумовлює перспективи реалізації потенціалу фермерства в реалізації ЦСР.

Говорячи про потенціал саме ФГ для досягнення ЦСР в Україні, варто зосередитися на тих з 17, які безпосередньо залежать від ефективної діяльності суб'єктів господарювання аграрного ринку, в тому числі СФГ, які наразі перебувають у процесі інституціоналізації та адаптації до ринкового середовища. Підтримуючи визначені групою науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» Маліка М.Й., Шпикуляка О.Г. та Мамчур В.А. цілі 2 «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства», 8 «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» та 12 «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва», доповнимо їх цілями 13 «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками» та 15 «Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття» [40].

В рамках Цілі 2 «Подолання голоду...» зазначено, що забезпечення продовольчої безпеки пов'язане зі зростанням національної економіки та підвищенням рівня доходів населення і потребує реалізації низки

макроекономічних заходів. Одним із рекомендованих шляхів досягнення цієї цілі є стимулювання створення малих товаровиробників (до 50 га), у тому числі СФГ, шляхом удосконалення нормативно-правової бази та забезпечення сприятливих економічних, організаційних і соціальних умов для їх функціонування. [96, с. 23].

У рамках Цілі 8 «Стале економічне зростання та гідна праця» позитивні тенденції зростання формуватимуться за рахунок активізації підприємництва, одним з видів якого у сільській місцевості є фермерство. Збільшення кількості найманих працівників та зменшення частки неформальної зайнятості має стимулювати процеси якісних перетворень в Україні та посилити стимули для інновацій і реформування технологій виробництва продукції з високою доданою вартістю. Для досягнення цієї мети необхідно поліпшити бізнес-середовище, включаючи регуляторні умови, спростити адміністрування податків і зборів, встановити просту і прозору податкову систему, створити сприятливий інвестиційний клімат, створити стимули для пріоритетних видів економічної діяльності (не більше п'яти категорій), які відповідають щонайменше наступним критеріям: висока додана вартість, експортний потенціал та інноваційність. Зв'язок фермерства і даної цілі передбачає створення робочих місць, розвиток мікро-, малих і середніх підприємницьких структур, доступ до ринку фінансових послуг, включаючи міжнародний із значною кількістю фінансових інструментів [95, с. 66–67].

З метою підтвердження правомірності зв'язувати розвиток фермерства та реалізацію Цілі 8, було проведено опитування, результати якого були представлені на вебінарі: «Сімейне фермерство у громадах» 24 червня 2022 року. Були поставлені 11 запитань (Додаток Е.1), на підставі аналізу результатів відповідей на які, директор Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України Р.Я. Корінець виступив з доповіддю: «Сімейні фермерські господарства та громади: організаційно-правові аспекти» [97]. Слід зауважити, що в опитуванні прийняли участь представники 19 територіальних громад Сумської області (8, з яких - міські) (Додаток Е.2).

Всього в опитуванні прийняли участь 173 особи з усіх підконтрольних Україні територій, крім Херсонської, Луганської та Харківської областей. Серед зазначених осіб - 75 з міських ТГ, 56 - із селищних та 42 із сільських ТГ.

За результатами наданих відповідей було встановлено, що в ТГ, які прийняли участь в опитуванні, кількість зареєстрованих на території громади ФГ - понад 20 (64 відповіді, 37,0%); другу позицію займають ТГ, в яких функціонує від 11 до 20 ФГ (32 відповіді, 18,5%) і на останньому місці (7 відповідей, 4,0%) - ТГ, в яких не зареєстровано жодного ФГ (рисунок 3.2).

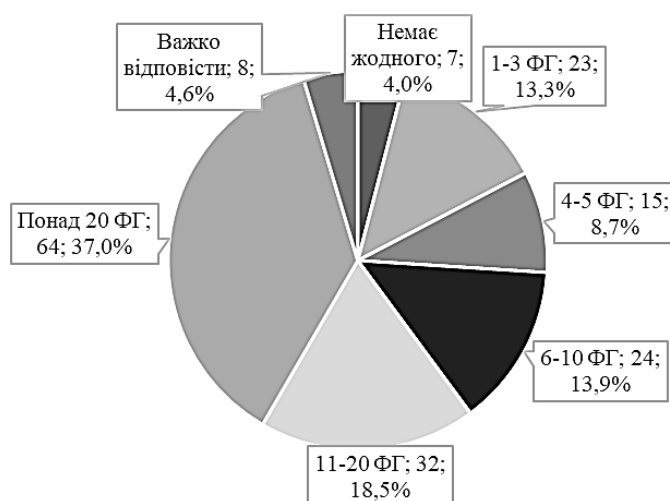

Рисунок 3.2 - Результати відповідей на питання 1. «Скільки ФГ працює на території Вашої ТГ?»

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

Всі учасники опитування, крім одного, відзначили активну участь фермерів у функціонуванні ТГ: найбільша допомога відбувається при виділенні техніки для вирішення проблем громади жителів громади - 30,9% (93 та 46 відповіді відповідно) (рисунок 3.3).

Крім того, фермери є депутатами місцевої ради - 20,0% (89 відповідей) та «час від часу надають фінансову допомогу для вирішення проблем громади» - 18,0% (80 відповідей). Цікавими є відповіді, які полягали у наданні взаємодопомоги фермерів та роботи фермерів «для себе, з метою збільшення поголів'я та надання якісної продукції населенню».

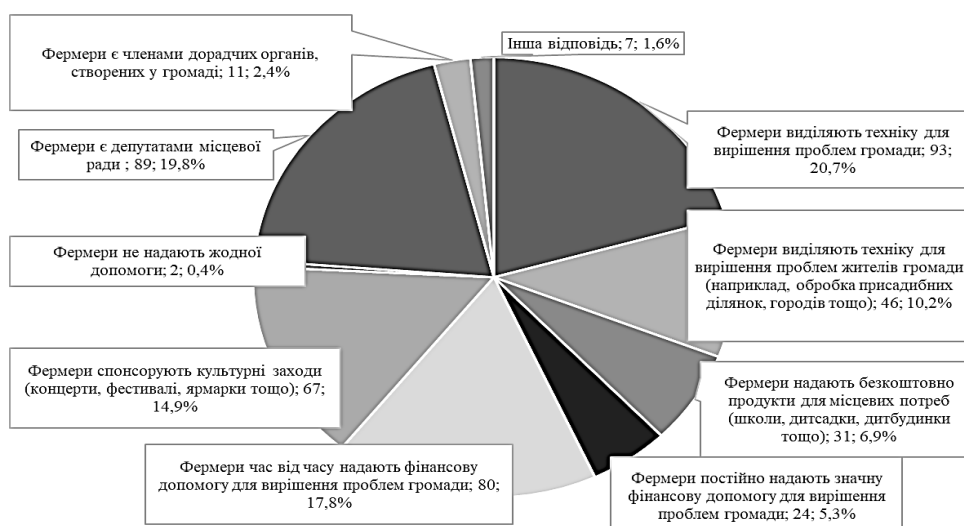

Рисунок 3.3 - Результати відповідей на питання 2. «Наскільки активно місцеві фермери беруть участь у житті Вашої громади?»

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

Як було визначено в теоретичній частині роботи, ФГ, яке організовується фізичною особою самотійно та діє на підставі декларації про створення, або спільно з членами її сім'ї та діє на підставі договору, відповідно до законодавства є СФГ. Аналогічно до ФГ, СФГ можуть створюватись у вигляді юридичної особи або ФОП. Учасники опитування зазначили, що в переважній більшості громад СФГ зареєстровані та здійснюють свою діяльність. Проте 31,2% респондентів зазначили відсутність таких ФГ у ТГ та 13,3% респондентів не змогли дати відповідь (рисунок 3.4).

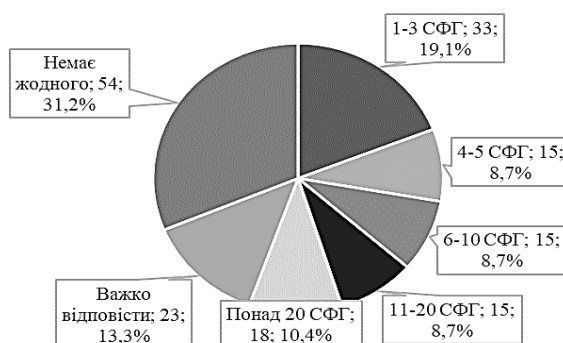

Рисунок 3.4 - Результати відповідей на питання 3. «Скільки СФГ працює на території Вашої громади?»

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

Серед ТГ, які прийняли участь в опитуванні, в переважній більшості (19,1%) функціонує від 1 до 3 СФГ; по 15 відповідей було, щодо функціонування 4-5; 6-10 та 11-20 СФГ та 18 респондентів відзначили наявність понад 18 СФГ на території ТГ. Серед останніх є громади Сумської області.

При цьому, за останні три роки в більшості громад (87 відповідей, 50,3%) не створено жодного СФГ (рисунок 3.5).

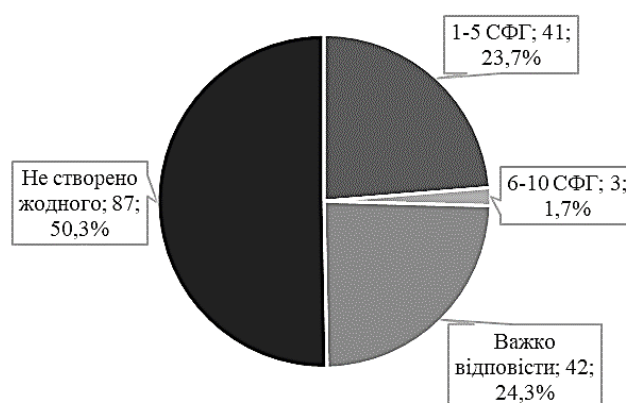

Рисунок 3.5 - Результати відповідей на питання 4. «Скільки нових СФГ створено на території Вашої громади за останні три роки?»

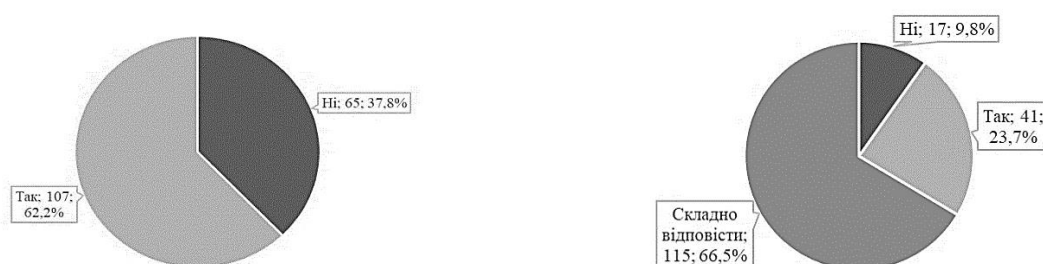
Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

41 відповіді (23,7%) засвідчили, що протягом останніх трьох років в ТГ було створено від 1 до 5 СФГ; 3 респонденти (1,7%) зазначили, що було створено від 6 до 10 СФГ.

Серед основних причин повільного темпу створення СФГ, основними були визначені: «Нестабільна економічна ситуація, нестабільне законодавство. Некоректне ставлення держави до фермерства. Військовий стан. Відсутність земель, отримання земельних ділянок та їх оформлення. Обмеженість фінансових ресурсів: недостатня державна підтримка, проблеми з кредитами для сільгоспвиробників; високі податки; відсутність стартового капіталу; складність доступу до фінансово-кредитних ресурсів. Небажання підприємця вийти з тіні: ухилення від оподаткування. Небажання зіштовхуватися з бюрократичними процедурами. Незадовільна цінова політика та конкуренція із боку агрохолдингів.

Проблеми збуту. Нерозвинена інфраструктура аграрного ринку. Відсутня ініціативність, немає бажаючих. Недовіра. Молодь не хоче займатись СФГ. Брак знань й інформації на створення СФГ. Відсутність робочої сили у зв'язку з еміграцією закордон...» (Додаток Д.2, питання 5).

Не дивлячись на перепони, 41 респондент (23,7% опитаних) вважає, що варто прискорювати процес перетворення ОСГ в СФГ, при цьому 37,8% не знає як створити СФГ (рисуюнок 3.6)

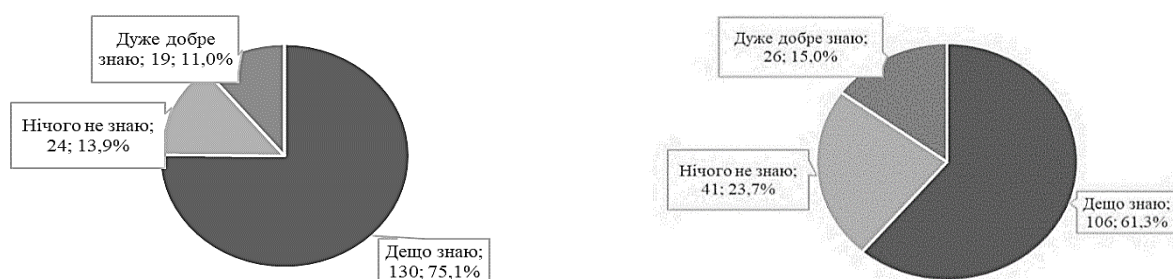
6. «Чи знаєте Ви як створити СФГ?»

7. «Чи варто прискорювати процес перетворення
ОСГ в СФГ?»

Рисуюнок 3.6 - Результати відповідей на питання 6 та 7 анкети

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

Крім того, з усіх опитаних 13,9% (24 відповідей) не знає правові норми, що стосуються створення та діяльності СФГ та відповідно, 23,7% (41 відповідей) не знає, яку підтримку можуть отримати СФГ від держави (рисуюнок 3.7).

8. «Наскільки добре Ви знаєте правові норми,
що стосуються створення та діяльності СФГ?»

9. «Чи знаєте, яку підтримку можуть
отримати СФГ від держави?»

Рисуюнок 3.7 - Результати відповідей на питання 8 та 9 анкети

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

Наразі в умовах адміністративно-територіальної реформи та зміни системи управління, питання фінансування, в т. ч. і діяльності ФГ, може розглядатися не тільки на рівні держави (при розгляді державного фінансування), а й на рівні ТГ. Види участі громади у діяльності ФГ різні, дане питання тісно пов'язане із соціальною відповідальністю та формуванням бюджету. З огляду на відповіді респондентів у половині громад (86 відповідей, 49,7%) на поточний рік не заплановані заходи підтримки ФГ (рисунок 3.8).

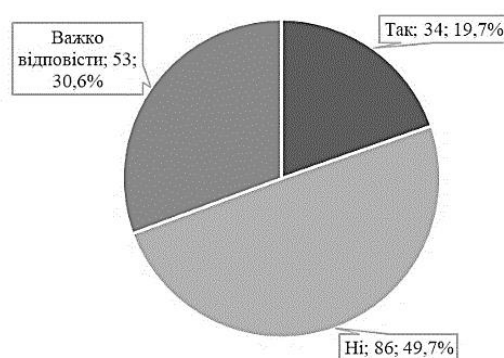

Рисунок 3.8 - Результати відповідей на питання 10. «Чи заплановані у Вашій громаді заходи підтримки фермерських господарств?»

Джерело: сформовано автором за результатами анкетування

В тих громадах, які надають підтримку ФГ, серед основних заходів були визначені:

- розроблені програми підтримки АПК та сільських територій (Калуська міська ТГ на 2022-2027 роки» від 25.11.2021 року № 1005; Більшівцівська ТГ на 2022-2025 роки), розвитку малого і середнього підприємництва (Новгородівська міська ТГ на 2021-2022 роки), розвитку СФГ (Білопільська міська рада на 2022-2023 роки), розвитку сільськогосподарського виробництва (Головненська селищна ТГ на 2021-2025 роки). В Сумській області прийнята загальна стратегія розвитку, в якій закладені концептуальні основи розвитку сільських територій на період до 2027 року з урахуванням розвитку ФГ, в т. ч. СФГ на основі ОСГ;

- компенсація вартості придбаної с/г техніки, вартості висіяного сертифікованого насіння та посадкового матеріалу, вартості установок індивідуального доїння та холодильного обладнання. Також для ОСГ передбачена дотація за утримання 3-х і більше корів, за утримання телиць та нетелей, а також часткове здешевлення вартості штучного осіменіння;

- інформаційна (на веб-сайті громади розміщується корисна інформаційна інформація; допомога у пошуку інвестицій, гуманітарної допомоги і таке інше);

- консультаційна (державна підтримка, дотації, гранти);

- правова допомога (при вирішенні питань з податками; оформлення права користування землями; спадщина; договори оренди);

- навчання (навчально - методичні заходи з різними представниками та організаціями як закордонними так і державними);

- моральна підтримка (Додаток Д.2, питання 11).

Враховуючи вищезазначене, доповнимо, що для розвитку сільських та селищних громад СФГ є платниками податків, які становлять значну частину в структурі надходжень до місцевого бюджету.

Ціль 12 «Раціональне споживання і виробництво» передбачає посилення ролі місцевих громад та всебічне інформування, освіти та навчання щодо сталості цих процесів. Це включає допомогу місцевому населенню у виробленні збалансованої поведінки та практик, які мінімізують втрати на всіх етапах життєвого циклу діяльності, оптимізацію ланцюгів постачання продуктів харчування, розширення можливостей для застосування санкцій до забруднювачів та надання фінансових стимулів для відповідальної поведінки в межах досягнення цілі [115, с. 95].

Основним завданням досягнення Цілі 13 «Боротьба зі зміною клімату та його наслідками» є обмеження викидів парникових газів та доведення його до рівня 1990 року (за інформацією Світового банку, це розмір 953 млн. т). За даними Державного комітету статистики України у 2015 році даний показник був на рівні 37,2%, у 2016 році - 39,7%; у 2017 році - 37,1%; у 2018 році - 40,3%; 2019 році - 39,4%; 2020 році - 34,7%. Так як, у відповідності до методики дані оприлюднюються за 2 роки після

звітнього року то дані за 2021 рік планують надати 31.05.2023 року (у разі можливості у зв'язку з воєнним станом) [98].

Концепція зниження викидів парникових газів ЄЗК курс (European Green Deal) містить сім основних конкретизованих у порівнянні з ЦСР завдань. Серед іншого, поряд із енергоефективністю, циркулярною економікою тощо, однією із складових є «поглинання решти викидів CO² за рахунок технологій поглинання, зберігання та повторного використання вуглецю» [99].

Дані вимоги та ціль пов'язані з функціонуванням сільського господарства. Перш за все, мова йде про біоенергетику та технології природного поглинання вуглецю, які використовують у тваринництві та організації його ведення з обмеженням забруднення земельних ресурсів та атмосферного повітря результатами життєдіяльності тварин, а також з роботою переробних підприємств, щодо захоронення рештків тварин та їх трупів. Крім тваринництва під досягнення зазначеної цілі потрапляють господарства, які займаються обробіткою ґрунтів та вирощуванням сільськогосподарської продукції.

Крім того, мова йде про перехід на безкарбонову енергогенерацію (газогенератори, ядерні міні-реактори або ще невідомі наразі джерела струму без викидів CO²), вдосконалення промислових технологій висмоктування CO² з атмосфери, насадження спеціальних рослин тощо. Останнє та ведення точного, екологічного землеробства, можна розглядати в якості одного з інструментів досягнення Цілі 15 «Відновлення екосистем суші та припинення процесу деградації земель», в доповнення реалізації Цілі 13.

Слід, звичайно, наголосити, що у «Концепції зеленого енергетичного переходу України до 2050 року» зазначено, що основними секторами скорочення викидів є: сектор виробництва електроенергії та тепла; сектор постачання енергетичних ресурсів; термомодернізація; автомобільний транспорт та, головний сектор промисловості - це чорна металургія (на неї приходить 88% загального скорочення газів промисловості). Не дивлячись на це, в Україні, де близько 20% ВВП формувалося за рахунок продукції АПК, а також близько 50% валютної виручки надходило від експорту аграрної продукції, на відміну від більшості

європейських держав, розглядається питання впровадження органічного вуглецевого землеробства, яке є основою моделі ведення аграрного бізнесу США. Вона також, на погляд фахівців, націлена на зменшення викидів CO² та підвищення врожайності ґрунтів [100]. Виходячи з цього та, враховуючи той факт, що європейська та американська практика визначає фермерами всіх, хто виробляє сільськогосподарську продукцію для реалізації та споживання, створення СФГ на основі ОСГ, можна розглядати як необхідність в контексті досягнення ЦСР.

Ці цілі можуть бути досягнуті шляхом розробки інституційної та правової бази для інституціоналізації та трансформації ОСГ в ринкове середовище, а також покращення умов для розвитку підприємництва на селі. Зокрема, вони безпосередньо пов'язані з економіко-правовими новаціями, які гарантують трансформацію правового статусу вже діючих ФГ без створення юридичної особи у статус юридичної особи за умови дотримання ними законодавчої норми щодо здійснення діяльності лише в межах господарства, зареєстрованих відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» в частині наявності у власності або користуванні земельних ділянок сільськогосподарського призначення площею не менше 2 га та не більше 20 га.

Розвиток сільськогосподарської кооперації ФГ, СФГ і ОСГ, як інтеграційного механізму мінімізації витрат його учасниками та зростання доходів, а також позиціонування на ринку, забезпечує можливість реалізації завдань, передбачених розглянутою вище ЦСР 8. Щодо функціонально-програмних аспектів, зокрема, які відображені в «Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки», то вони будуть проводитись шляхом удосконалення державної аграрної політики, інституційного середовища, організаційно-економічного механізму, фінансового та інформаційного забезпечення, пріоритетної державної підтримки ФГ, в тому числі з метою трансформації ОСГ у ФГ з залученням молоді [40].

Як вже було розглянуто в теоретичній частині цієї роботи, інституційний запуск формального запровадження діяльності ФГ та створення кооперативів в

Україні відбувся у 2016 році, коли були прийняті суттєві зміни до Закону України «Про фермерське господарство». Цей документ став основою для розвитку СФГ, оскільки його положення визначили інституційні межі та форми останніх як суб'єктів ринку. ФГ, зареєстроване як юридична особа, набуває статусу СФГ за умови, що його господарська діяльність здійснюється переважно членами однієї сім'ї [61].

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що інституціоналізація фермерства забезпечує виконання рекомендацій ЦСР (2, 8, 12, 13 та 15) і включає наступні аспекти діяльності, які наразі характеризуються певним рівнем імплементації: правові - встановлені прості та прозорі податкові правила, які систематично формуються законами та нормативно-правовими актами; ринковий - СФГ все ще перебувають у «сірій» зоні ринку, а більшість підприємців не зареєстровані як суб'єкти господарювання у цій організаційно-правовій формі; соціальні (неформальні) - здебільшого створюються як стимул для економічної активності; економічні – малі форми господарювання ще тільки отримують статус економічності на ринку, проте визнані ринком в якості суб'єктів, спроможних забезпечувати додатковий дохід.

Незважаючи на наявність активних інституційних, організаційних та економічних інновацій, спрямованих на сприяння інституціоналізації підприємництва в сільському господарстві, перетворення фермерів на офіційних учасників організованих товарних та кредитних ринків, державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників та мотивацію їх до активної участі у програмах розвитку сільських територій, не спостерігається чіткої та активної тенденції до їх створення та розвитку.

Такі інновації, особливо у сфері реалізації ЦСР, можуть бути впроваджені шляхом виявлення господарств, які мають потенціал стати СФГ. Як вже зазначалося, основними суб'єктами ФГ в Україні є малі ФГ та ОСГ, які можуть змінити свій статус шляхом створення СФГ, організованих за договором (декларацією) з не юридичними особами або сім'ями.

Основними критеріями для ОСГ є такі: їх діяльність не вважається самозайнятістю; вони використовують 2,0 га і менше землі, переданої особі на праві власності або оренди; площа землі може бути збільшена, якщо член особистого селянського господарства отримує та успадковує частку землі в натурі (на місцевості); земля може використовуватися для ведення особистого селянського господарства; земля може використовуватися для ведення особистого селянського господарства, ведення товарного сільськогосподарського виробництва та виробництва сільськогосподарської продукції. Члени ОСГ є самозайнятими особами і, відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», робота в ОСГ має бути їхнім основним заняттям; сільськогосподарська діяльність має бути спрямована на задоволення індивідуальних потреб у споживанні сільськогосподарської (натуральної) продукції; діяльність має бути індивідуальною або сімейною; члени ОСГ, як правило, є власниками земельних ділянок і доходи від ОСГ не оподатковуються.

Як головний критерій ідентифікації статусу СФГ нами використано площу землі, законодавчо встановлену в межах 2–20 га, що в нашому дослідженні й формуватиме його інституційну модель.

На наше переконання, така площа землі є недостатньою для сімейного фермерського господарства. З метою ідентифікації сімейного фермерського укладу здійснено аналіз структури ФГ та ОСГ в Україні.

Станом на 1 жовтня 2021 року в Україні налічувалося 48,6 тис. ФГ; станом на 1 квітня 2020 року - 47,22 тис. ФГ, 2019 року - 46,05 тис., 2018 року - 45,28 тис.. Загалом, після зменшення кількості ФГ із 49,115 тис. у 2014 році до 43,32 тис. у 2015-му кожного наступного року їх кількість зростала: у 2016-му – до 43,90 тис., у 2017-му – до 44,58 тис. і т.д. Згідно з інформацією Державної служби статистики України виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється станом на 1 січня 2019 р. - у 33,16 тис. ФГ (2020 р. - 32,45 тис., 2021 р. - 31,85 тис.) та понад 4,0 млн. сільських домогосподарств (господарств населення). За станом на 1 січня 2019

р. кількість ОСГ сягала 3996,5 тис. одиниць, або 82% від усіх домогосподарств у сільській місцевості, а загальна площа землі в їх користуванні – 6132,2 тис. га, що на 43,3 менше порівняно з 2018 р. Середній розмір ОСГ в Україні – 1,53 га (таблиця 3.1 та таблиця В.1 Додаток В).

Таблиця 3.1 - Показники по ФГ та ОСГ за 2018-2021 рр.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Кількість ФГ, тис. - зареєстрованих	45,58	46,79	47,74	48,44
- працюючих	33,16	32,45	31,85	
Кількість малих ФГ (до 20 га), тис.	32,25	31,51	30,96	-
Кількість ОСГ, тис.	3996,5	3975,1	3954,8	3921,5
Площа земельних ділянок, тис. га	6132,2	6133,6	6125,7	6120,0
у тому числі з цільовим призначенням				
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	791,0	788,3	787,0	777,1
для ведення особистого селянського господарства	2513,4	2512,6	2517,7	2544,2
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2777,1	2781,8	2772,6	2735,3
з них узятих в оренду	345,0	348,2	350,9	367,1

Джерело: побудовано автором на основі [85]

Графічно динаміка кількості досліджуваних господарств представлена на рисунку 3.9).

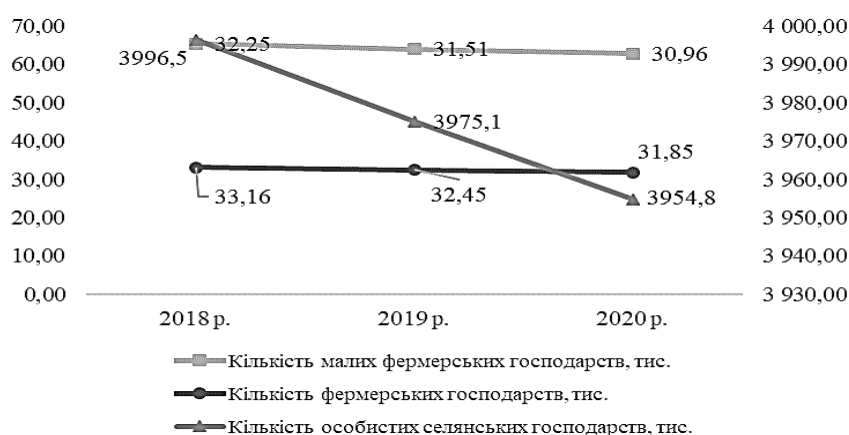

Рисунок 3.9 - Структура та динаміка розвитку ФГ і ОСГ у сільському господарстві України

Джерело: побудовано автором на основі джерел [85]

Використовуючи обрані критерії, тобто потенціал земельних ресурсів, було визначено окремі ФГ та окремі ОСГ, які потенційно можуть бути перетворені на організаційно-правову форму, таку як-от СФГ, відповідно до їхнього інституційного статусу, визначеного в Законі № 1067 від 31 березня 2016 року про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2 - Потенційні та прогнозовані можливості для формування СФГ в Україні, за роками

Площа землі в користуванні, га	Вихідна інформація				
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
0,1-1,0	178	156	147	196	169
1,1-2,0	632	612	597	574	510
2,1-3,0	841	832	812	764	679
3,1-5,0	1697	1537	1430	1469	1279
5,1-10,0	2748	2410	2301	2567	2380
10,1-20,0	3788	3635	3498	3662	3523
Усього	32032	30769	30441	30264	30214*
	Прогнозна інформація				
	2022 р.	2024 р.	2026 р.	2028 р.	2030 р.
0,1-1,0	142	115	88	61	34
1,1-2,0	445	381	317	252	188
2,1-3,0	593	507	421	336	250
3,1-5,0	1089	898	708	518	327
5,1-10,0	2193	2006	1819	1632	1445
10,1-20,0	3384	3244	3105	2966	2827
Усього	29264	28314	27364	26415	25465

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України та прогнозу

Крім того, визначений в Цілі 2 «Подолання голоду...» - розвиток сільського господарства на основі вдосконалення правової бази, тобто створення малих господарств (до 50 га), включно із СФГ, та розвиток економічних, організаційних і соціальних умов, сприятливих для їхньої діяльності; Ціль 8 «Стале економічне зростання та гідна праця» - забезпечення збільшення кількості робочих місць та зменшення неформальної зайнятості.

За розрахунками науковців відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції НДЦ «Інститут економіки сільського господарства», до

2030 року приблизно 300000 ОСГ та 5000 малих фермерських господарств можуть бути легалізовані як СФГ [40].

Незважаючи на негативну тенденцію в динаміці зміни правового становища ФГ, це свідчить про потенційну ефективність СФГ, тому що із зменшенням їх кількості, можливе зростання частки землекористування понад встановлені нормативи, а це, в свою чергу, потребуватиме зміну статусу ФОП. Аналізуючи потенційну роль СФГ у реалізації ЦСР, констатуємо, що їхнє становлення та трансформація вплине на розвиток України в цілому до 2030 року, оскільки сільське господарство прямо чи опосередковано забезпечить досягнення практично всіх цілей, а не тільки тих, які були описані вище.

Основні розрахункові показники ефективності розвитку СФГ для економіки України в цілому, та для громад, враховуючи їх зв'язок з територіальним розміщенням та системою впливу на формування бюджетів різних рівнів (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 - Економічний потенціал трансформації ОСГ у СФГ як наряду реалізації ЦСР України

Площа землі в користуван ні, га	Прогноз трансфо рмації, тис. од.	Надходження до бюджету, млн. грн.			Прогноз трансфо рмації, тис. од.	Надходження до бюджету, млн. грн.		
		місцевого	держав ного	всього		місцевого	держав ного	всього
		2021 р.				2022 р.		
2,1-5,0	196	94,2	578,8	673	208	99,6	817,4	917
5,1-20,0	7	22,8	21,5	44,3	8	26,4	30,4	56,8
Всього	203	117	600,3	717,3	216	126	847,8	973,8
		2023 р.				2024 р.		
2,1-5,0	212	102	1040,7	1142,7	220	105,6	1294,5	1400,1
5,1-20,0	8	26,4	38,7	65,1	8	26,4	481,9	74,6
Всього	220	128,4	1079,4	1207,8	228	132	1342,7	1474,7
		2025 р.				2026 р.		
2,1-5,0	231	111,3	1590	1701,4	237	113,7	1862,9	1976,6
5,1-20,0	9	29,7	59,1	88,9	9	29,7	69,3	99,1
Всього	240	141	1649,2	1790,3	245	143,4	1932,2	2075,6
		2027 р.				2028 р.		
2,1-5,0	256	123	2266,8	2389,8	279	134,1	2746,8	2880,9
5,1-20,0	10	33	84,4	117,4	10	33	102,3	135,3
Всього	266	156	2351,1	2507,2	289	167,1	2849	3016,2

Джерело: власні розрахунки автора та прогноз НДЦ «ІЕСГ»

Наведені дані свідчать, що формування СФГ можна розглядати в якості позитивного індикатору фінансового забезпечення сільських територій та досягнення ЦСР України до 2030 року.

Результати дослідження ролі фермерських господарств у досягненні ЦСР наголошуємо на необхідності розроблення єдиного науково-методичного підходу для забезпечення впровадження ОСГ в ринкове середовище та механізмів його підтримки. Іншим важливим завданням є вдосконалення системи національної статистики, збирання інформації про розвиток СФГ в Україні та моніторинг цього процесу.

3.2 Обґрунтування форм та інструментів фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств в контексті реалізації цілей сталого розвитку

Перш за все визначимо, що стратегічним курсом економічної політики у сфері АПК України, визначеним Національною економічною стратегією на період до 2030 року, питання розвитку фермерства та напрями застосування інструментів екологічно-орієнтованого господарювання, визначені завданнями для реалізації 3 цілей [101, с. 117-134].

Так, за стратегічною ціллю 1 «Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики» в межах підтримки ФГ, крім іншого зазначене:

- «запровадження інструментів та механізму стимулювання СФГ та стійкого розвитку мікро- та малих виробників сільськогосподарської продукції» [101, с. 118];

- з метою детінізації АПК, в тому числі, запровадити «вирівнювання податкового навантаження для ФГ, які працюють легально» [101, с. 120];

- в межах державної політики АПК щодо управління природними ресурсами та захисту довкілля: «поступове узгодження з Зеленим курсом ЄС (EU Green Deal) у сільському господарстві, запровадження звіту про рівень викидів парникових газів під час виробництва та обігу сільськогосподарських культур та

запровадження заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів» [101, с. 122-123].

За ціллю 2 «Забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою», для стимулювання розвитку фермерства передбачається:

- «спрощення умов доступу до програм державної підтримки»;
- фінансове забезпечення підтримки страхування з розробкою програм страхування та підвищення базового рівня захищеності сільськогосподарських виробників від впливу природних чинників виробництва»

За ціллю 4 «Збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору», доцільно виокремити «заохочення сталого виробництва, використання біотехнологій та розповсюдження «кліматично розумного» сільського господарства із скороченням викидів парникових газів та адаптацією до зміни клімату» [101, с. 130].

При цьому одним із індикаторів реалізації стратегії є досягнення імплементації технологій розумного фермерства на 30% площ земельних угідь.

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки також в межах виконання завдання за напрямом «Розвиток сільських територій» зазначене сприяння розвитку фермерства, забезпечення доступності для малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції ринків збуту» [102].

Таким чином, першочерговими механізмами фінансової підтримки діяльності та розвитку ФГ, на перспективу будуть програми державної підтримки та проекти в межах реалізації міністерств з іноземними компаніями.

Серед програм державної підтримки розглянемо такі: гранти для створення та ведення бізнесу, включаючи кошти іноземних донорів, програма здешевлення кредитів; гарантійні кредити через визначені банки; агрострахування та грантові проекти ФАО і ЄС (таблиця 3.4). Розглядаючи інші напрями фінансування, доцільно зупинитися на програмі USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО), в рамках реалізації якої допомогу в 2022 році отримали більше 12 тис. ФГ в Україні. Наразі, Програма USAID АГРО реалізує проєкт USAID АГРІ, орієнтований на збереження 1,7 млн. т зерна.

Таблиця 3.4 - Напрями державної фінансової підтримки ФГ та їх характеристика

Напрямок	Вид	Характеристика
Гранти для створення та ведення бізнесу	- Гранти для тепличного господарства	
	- Гранти для садівництва, ягідництва та виноградарства	
Фінансова підтримка на 1 га та за утримання корів	- бюджетна субсидія на 1 га для провадження с/г діяльності 3100 грн. / га, не більше 372 тис. грн. на одного отримувача; - спеціальна бюджетна дотація за утримання корів – 5300 грн. на 1 корову, не більше 530 тис. грн. на одного отримувача.	Мінагрополітики звернулося до міжнародних партнерів щодо подовження цієї підтримки та збільшення фінансування у 2023 році
Програма здешевлення кредитів (компенсація відсоткових ставок)	- короткострокові кредити для поповнення обігових коштів; - середньострокові кредити для поповнення обігових коштів, придбання ОЗ с/г виробництва тощо; - довгострокові кредити для придбання ОЗ с/г виробництва, обладнання, будівництва виробничих об'єктів.	1,5 облікової ставки НБУ на дату нарахування, не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, за мінусом 5 в. п.
Гарантійні кредити через визначені банки	кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» Фондом розвитку підприємництва (ФРП) укладені угоди з 42 банками	на обігові кошти: - «КУБ» для невеликих ФГ; - «Агросезон» – для більш крупних компаній до 50 млн. грн.; - для придбання ОЗ
Агрострахування	страхування врожаю	страхові продукти: - на період від перезимівлі до вегетації, - на період від весняної вегетації до збору урожаю; - комплексний продукт, який включає обидва періоди.
Грантові проекти ФАО і ЄС	інвестиційна грантова допомога мікро- та малим с/г виробникам, кооперативам та асоціаціям виробників географічних зазначень (ГЗ).	- до 370 тис. грн. (10 тис. дол. США) для малих ФГ; до 925 тис. грн. (25 тис. дол. США) для сільськогосподарських малих та середніх підприємств, СК та об'єднань виробників ГЗ.

Джерело: сформовано на основі даних Мінагрополітики

Для найдрібніших ФГ передбачається підтримка весняної посівної кампанії шляхом доступу до добрив через Державний аграрний реєстр. Важливим напрямом Програми USAID АГРО наразі є допомога у фіксації збитків, завданих внаслідок воєнних дій. Всеукраїнська Аграрна Рада та учасники програми розробили методологію щодо збору доказової бази про втрати. Також продовжується підтримка відновлення гідротехнічної меліорації та у планах впровадження нових технологій зрошення, які повинні внести довготерміновий вплив на відновлення агровиробництва та підвищення продовольчої безпеки.

Щодо інструментів фінансового забезпечення діяльності ФГ, в контексті їх впливу на забезпечення зобов'язань України, щодо пом'якшення впливу зміни клімату, то, в першу чергу це стосується впровадження практики вуглецевого землеробства та реалізацію в Україні проєкту Міжнародної фінансової корпорації (International Finance Corporation, IFC) «Розвиток кліматично орієнтованого сільського господарства» за партнерства компаній Indigo та AgriLab. Компанія Indigo, розробляла програму скорочення викидів парникових газів для США, експериментальне випробування даної програми проходить в Німеччині. Зауважимо також, що фінансування проєкту забезпечується коштами Федерального міністерства фінансів Австрії [103-106]. Йдеться про побудову та функціонування вуглецевої кредитної системи, яка дає можливість ФГ, які в своїй діяльності використовують секвестрацію вуглецю (за умови ведення вуглецевого землеробства), продавати корпораціям, що мають в тому потребу, «квоти» на викиди вуглецю.

Світовий ринок продажу вуглецевих (карбонових) кредитів стимулюється конкуренцією країн і компаній, які прагнуть досягнення вуглецевої нейтральності (щорічно відбувається конференція сторін Рамкової конвенції ООН з питань зміни клімату (РКЗК), на якій відбувається домовленість про реагування на зміну клімату (COP)). Результати переговорів країн в межах конференцій формуються метою Паризької угоди, прийнятої в 2015 році замість попереднього Кіотського протоколу, а саме: утримання глобальної температури в межах 1,5 градусів до 2100 року. Результатами переговорів є варіанти відповідей на запитання: по-перше, які

країни / компанії та які заходи повинні провести, щоб зменшити вплив зміни клімату? по-друге, хто повинен платити на них, скільки та кому? У листопаді 2022 року відбулася COP27, на якій для України була актуальною фінансова оцінка та компенсація екологічних втрат і збитків в контексті війни, а не надання чи отримання допомоги за наслідки кліматичних змін. Було представлено «Глобальну платформу оцінки збитків для клімату та довкілля від військових дій та випрацювання єдиних (уніфікованих) підходів». Крім того, проінформовано, що обсяг викидів парникових газів внаслідок війни, вже становив 4 млн. т CO², озвучені наслідки невиконання умов Паризької угоди та загрози продовольчій безпеці внаслідок кліматичних змін із-за воєнних дій, особливо для країн Африки та інші питання [107].

Не дивлячись на такий формат COP27, залишається актуальним, як було визначено в п. 3.1, активізація в Україні американської моделі агробізнесу, яка базується на вуглецевому землеробстві, та активізація механізмів вуглецевого кредитування. Ці механізми вже впроваджено в США та деяких європейських країнах (переважно в Німеччині) міжнародною компанією Indigo та її європейською дочірньою компанією Indigo Agriculture Europe. Компанія готова співпрацювати та впроваджувати свої технології в Україні як країні з великим сільськогосподарським потенціалом. Також, між НААН та Indigo Agriculture Europe підписаний Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці [108].

У рамках затвердженої екологічної політики Світовим банком (зокрема, департаментом IFC), поряд з іншими фінансовими інститутами та великими корпораціями (наприклад, Microsoft і Apple), була зроблена заява, що частина його інвестицій буде спрямована на заходи з боротьби зі зміною клімату. Вуглецеве землеробство є великомасштабною реалізацією цієї політики. Для сільськогосподарських товаровиробників, і тому числі для ФГ, це спосіб піти від таких актуальних загроз, як деградація ґрунту (за оцінками ООН, в Україні таких ґрунтів близько 4 млн. га) і зростання вартості енергетичних та матеріально-технічних ресурсів [108].

Практики, впровадження яких у господарствах стимулює IFC: 1) впровадження стрічкової або нульової технології обробітку (strip- та no-till), 2) використання покривних культур і 3) активний розвиток точного землеробства. Кожен із цих заходів так чи інакше сприяє вирішенню головних проблем, які забезпечують екологічно-орієнтоване сільськогосподарське виробництво:

- strip- та no-till. Переваги для бізнесу: скорочення кількості задіяної техніки
- суттєва економія палива та часу, економія витрат на оплату праці при експлуатації техніки. Переваги агрономічні: відновлення та покращення структури ґрунту, регулювання вологості - підвищення урожайності, а також та запобігання вітровій та водній ерозії ґрунту;

- покривні культури. Переваги агрономічні: це стимуляція біорізноманіття, накопичення елементів живлення й також сприяння відновленню структури ґрунту (підвищення стійкості до непостійних опадів і посушливих умов). Переваги для бізнесу: заощадження до 50% вартості добрив при заміні синтетичних добрив органічними, підвищення врожайності із збільшенням вмісту природних поживних речовин у ґрунті;

- точне землеробство, яке передбачає автоматичне керування з GPS-новігацією, датчики врожайності/вологості на комбайнах для оцінки родючості поля для внесення добрив, картографування полів, диференційоване внесення добрив за потреби, сканування поля на ходу для точного застосування ЗЗР, система точного висіву, програмне забезпечення для управління фермою. Переваги для бізнесу: економія на паливі та коштовних оборотних матеріалах (автоматичне керування), на добривах (диференційоване внесення добрив), на хімікатах (технології сканування поля під час руху техніки), на насінні (система точного висіву), чітке розуміння можливостей, витрат і доходів при раціональному використанні ресурсів. Переваги агрономічні: краще управління поживними речовинами, здоровіший ґрунт та всі переваги від цього.

Дані, наведені практиками свідчить, що при правильному застосуванні визначених технологій можливо заощадити 350 \$/га (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5 - Економія при впровадженні кліматично-орієнтованого сільськогосподарського виробництва

Виробничі витрати	Традиційне землеробство	Нульовий обробіток ґрунту	Покривні культури	Точне землеробство	Заощадження на сировині у кліматично-орієнтованому с/г виробництві
Паливо	100 \$/га 5 польових гонів	50 \$/га економія	Економія 50% або 100 кг = 100 \$/га	10 \$/га економія	60 \$/га
Добриво	200 кг/га	50 \$/га економія		50 \$/га економія	200 \$/га
Насіння та ЗЗР	Перекриття гонів техніки	Знижена норма висіву 50 \$/га економія		20 \$/га економія на хімікатах і 25 \$/га - на насінні	45 \$/га
Сукупна економія		150 \$/га	100 \$/га	100 \$/га	200-345 \$/га

Джерело: сформовано з лекції «Введення до вуглецевого землеробства» (IFC)

Ба більше, одного лише скорочення викидів парникових газів недостатньо, щоб уповільнити темпи зміни клімату. Велику роль відіграє процес обміну вуглецем між атмосферою і ґрунтом. Тому, сприяючи уловлюванню вуглецю в ґрунті, можна знизити концентрацію газів в атмосфері. Вуглецеве землеробство (обмежений обробіток ґрунту, покривні культури, точне землеробство) відноситься до впровадження та адаптації поновлюваних методів управління, що можуть знизити викиди основних парникових газів, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом, а також до видалення вуглекислого газу з атмосфери та його зберігання у ґрунті (вловлювання та зберігання вуглецю в ґрунті). Однак, крім значних довгострокових вигод, таких як збільшення органічної речовини і поліпшення зернистості ґрунту, ці заходи також можуть принести ФГ реальні гроші протягом сезону.

Документуючи зміни в сільськогосподарській практиці, оцінюючи та моделюючи їхній вплив на зміну клімату, фермери, які беруть участь у зареєстрованих програмах вуглецевого землеробства, зможуть отримувати та продавати вуглецеві кредити, створюючи нове джерело доходу та допомагаючи сільському господарству стати частиною вирішення проблеми зміни клімату.

Відправна точка встановлюється, коли фермер вирішує впровадити такі методи ведення сільського господарства. Основними завданнями є точний збір даних і правильний перехід до технології. Фахівці AgriLab розробляють агрономічний план переходу на цю технологію і визначають кількість органічного вуглецю. На основі плану розраховується прогноз кількості невикинутих/вловлених парникових газів. Наприкінці сезону збираються фактичні дані, які перевіряються міжнародною організацією. Потім випускаються сертифікати, які IFC продає міжнародним інвесторам, які платять фермерам відповідно до результатів проєкту.

Міжнародні компанії та банки поставили перед собою завдання скоротити викиди парникових газів на порядок. Для цього вони фізично скорочують свої викиди або, якщо таких можливостей більше немає, купують вуглецеві сертифікати. Це зафіксований запис незалежного органу про кількість парникових газів, які компанія не викинула в атмосферу (нижче встановлених державою рівнів) або поглинула з атмосфери. Такі сертифікати купують компанії, які не можуть виконати встановлені законом норми лише за рахунок скорочення викидів (рисунок 3.10).

Рисунок 3.10 - Схема продажу карбонових кредитів

Джерело: сформовано з лекції «Введення до вуглецевого землеробства» (IFC)

У 2019 році компанія Indigo Agriculture (США) запустила науково обґрунтовану програму Indigo Carbon, яка забезпечує дохід для

сільськогосподарських виробників у вигляді верифікованих сільськогосподарських вуглецевих кредитів. Це перша ініціатива такого роду в Європі, що використовує нову методологію Verified Carbon Standards (VCS), затверджену компанією Verra. Ця методологія унікальна тим, що вона кількісно оцінює як скорочення основних викидів парникових газів від сільськогосподарського виробництва, так і збільшення кількості органічного вуглецю в ґрунті, накопиченого внаслідок відновлювального сільського господарства; за методологією VCS всі вуглецеві кредити, отримані внаслідок впровадження цих методів, підтверджуються й ефективно винагороджують фермерів, які застосовують методи вуглецевого землеробства. Інтерес до цих інновацій уже виявили такі компанії, як Barclays, JP Morgan, Maple Leaf Foods і Ralph Lauren Corporation, які зобов'язалися придбати перші верифіковані сільськогосподарські вуглецеві кредити (рисунк 3.11).

Рисунок 3.11 - Механізм взаємодії учасників при русі вуглецевих сертифікатів

Джерело: сформовано з лекції «Введення до вуглецевого землеробства» (IFC)

Впровадження кліматично орієнтованих рішення, що дають змогу зберегти ресурси, знизити погодні ризики та підвищити врожайність, ще й передбачає отримання доходу. Вуглецеве землеробство відкриває нові перспективи для фермерів. У рамках Програми вуглецевої сертифікації у 2022 році американські фермери отримають 100 доларів США на гектар. Ця цифра може бути набагато вищою, оскільки існує попит з боку глобальних компаній, а ринок тільки починає розвиватися.

ВИСНОВКИ

Дослідивши теоретичні та науково-методичні основи фінансового забезпечення діяльності фермерських господарств, визначивши стан розвитку фермерства в Україні та Сумській області та форми фінансового забезпечення, які використовували в період 2019-2022 рр., були зроблені такі висновки та обґрунтовані пропозиції щодо форм та інструментів фінансування фермерства в контексті досягнення ЦСР:

1. Досліджено економічну сутність та зміст фінансового забезпечення в аграрній економіці в цілому та діяльності фермерських господарств, зокрема. Визначено, що механізм фінансового забезпечення ґрунтується на дії суб'єктів відповідно до об'єктивних економічних законів, враховуючи цілі, потреби й інтереси кожного суб'єкта. Встановлено, що «фінансове забезпечення діяльності підприємства» доцільно розглядати з двох сторін. У широкому розумінні - це комплекс заходів та умов, що сприяють досягненню цілей підприємств шляхом фінансування їхніх витрат залежно від масштабів виробництва та фінансового стану; у вузькому розумінні це сукупність форм і методів формування (залучення) та використання фінансових ресурсів.

2. Фінансове забезпечення діяльності аграрних підприємств будь-якої організаційно-правової форми господарювання набуває особливого змісту й методичних підходів, враховуючи специфіку аграрного сектора економіки, в цілому, та ролі конкретних підприємств у створенні ВВП, визначеної державою. Доведено, що у нинішніх умовах фінансове забезпечення аграрного виробництва здійснюється переважно в трьох формах, які відокремлено не існують: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування. Дану класифікацію доповнено групою форм додаткового гарантійного забезпечення. Крім того, доведено, що без державної підтримки функціонування фермерських господарств неможливе.

3. Проаналізовано стан аграрного виробництва України та Сумської області: зокрема, проведено оцінку структури, показників та проблем фінансового

забезпечення. Так, станом на 01.01.2022 року загальна кількість ФГ становила 48868, також крім ФГ, в Україні зареєстровані сільськогосподарські кооперативи (СВК та СОК). Станом на 01.01.2022 року їх загальна кількість становила 2275 од., з яких 1001 - СВК та 1274 - СОК. За 2021 рік відбулося збільшення на 1 од. СВК при скороченні СОК на 5 од..

Вартість виробленої продукції сільського господарства господарствами усіх категорій в Україні у постійних цінах 2016 року за період, обраний для дослідження, з 2019 р. по 2021 рік, збільшилася на 31583,9 млн. грн., за 2021 рік у порівнянні з 2020 роком - на 100444,8 млн. грн. При цьому, збільшення відбулося за рахунок продукції рослинництва на 41562,1 млн. грн. (на 106890,7 млн. грн.) при зменшенні вартості виробленої продукції тваринництва на 9978,2 млн. грн. (на 6445,9 млн. грн.), відповідно у порівнянні з 2019 роком та 2020 роком.

Найбільшу частину продукції сільського господарства виробляють у підприємствах (67,9% у 2021 році). Частка продукції, виробленої ФГ в загальному обсязі виробництва сільськогосподарськими підприємствами становила: в 2021 році 18,6%, в 2020 році - 16,6% та в 2019 році - 17,6%.

Аналіз стану фермерства в Сумській області, дозволяє стверджувати, що при вартість виробленої продукції сільського господарства фермерськими господарствами за досліджуваний період спостерігалось зростання показників виробництва продукції сільського господарства у фермерських господарствах. Станом на 01 січня 2023 року в області зареєстровано 1088 ФГ, що на 21 ФГ більше порівняно з відповідним періодом 2022 року. Здійснюють діяльність – 672 ФГ. У 2022 році зареєстровано 19 нових ФГ. Для порівняння: кількість новостворених ФГ у 2020 році становила 34, у 2021 році – 41. В обробітку ФГ Сумської області знаходиться земель сільськогосподарського призначення в межах 147,7 тис. га.

Зареєстровано 48 сільськогосподарських кооперативів, з яких діючі – 9 кооперативів, проти 14 діючих в 2021 році У 2022 році діючими кооперативами сплачено податків та зборів на суму 179,31 тис. грн., отримано виручку від реалізації продукції в розмірі 438,87 тис. грн.. У загальній структурі виробництва валової сільськогосподарської продукції частка ФГ залишається на рівні 6-8% на

рік. У галузі рослинництва генерується основний обсяг власної продукції сільського господарства ФГ - понад 90%.

4. Досліджено стан кредитного забезпечення аграрного виробництва фермерськими господарствами. Визначено основні чинники, які впливають на розвиток кредитних відносин комерційних банків і фермерських господарств, та проблеми й перешкоди в залученні кредитних ресурсів. Досліджена динаміка вартості кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників. Встановлено, що Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» за програмами підтримки розвитку аграрного сектору економіки було передбачено видатки в сумі 4,5 млрд. грн. Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників передбачено, крім іншого, фінансову підтримку розвитку фермерських господарств, надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також, часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; фінансову підтримку заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів та інші.

5. Обґрунтовано необхідність у продовженні державної фінансової підтримки фермерських господарств за допомогою механізму здешевлення кредитів, а також удосконалення методів державного втручання у процеси фінансування при використанні коштів міжнародних організацій та компаній.

Досліджено можливість підвищення ефективності аграрного виробництва завдяки впровадженню новітніх фінансово-кредитних методів (використання аграрних розписок, складських свідоцтв та форвардних контрактів). Обґрунтовано використання карбонових (вуглецевих) кредитів для отримання додаткових фінансових ресурсів та доходів.

Доведено, що відповідно до сучасних загальносвітових тенденцій аграрне страхування має виступати невід'ємною частиною механізму фінансового

забезпечення аграрного виробництва. Запропоновано створення в Україні ефективної системи аграрного страхування за рахунок використання фінансової підтримки держави у формі компенсації страхових платежів, що дасть змогу стабілізувати доходи сільськогосподарських товаровиробників та покращити доступ до кредитних ресурсів.

6. Встановлений та обґрунтований зв'язок між рівнем розвитку сільських територій та фермерства, як виду підприємництва та основи ринкової моделі аграрного сектора економіки. Проведені розрахунки свідчать, що перетворення особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства, дозволить будувати економіку, направлену на дотримання встановлених та задекларованих Україною ЦСР на період до 2030 року.

7. Функціонування аграрного сектору економіки в цілому та фермерства, зокрема, в умовах воєнного стану, вимагає дієвих програм впливу держави на всі аспекти, пов'язані з організацією виробництва, транспортування, зберігання тощо продукції сільськогосподарського призначення. Особливої уваги потребують заходи, направлені на мінімізацію збитків, завданих воєнними діями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Poliatykina L., Samoshkina I., Borisova V. Accounting and financial problems of bank lending to agro-industrial enterprises in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2022. №8 (1). P. 126-133. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1689> (дата звернення: 17.01.2023).
2. Borisova V., Samoshkina I. Investment Management of Agro-Ecological Farms. *BIO Web of Conferences*. 2018. Vol. 10. URL: https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/abs/2018/01/bioconf_wipie2018_01003/bioconf_wipie2018_01003.html (дата звернення: 24.10.2022).
3. Шумська С.С., Геець В.М., Скрипниченко М.І. Макроекономічні дисбаланси в Україні: моніторинг на основі MIP SCOREBOARD та модельні оцінки їх впливу на зростання та стабільність. Фінансово - кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. 2020. С. 296–305.
4. Бородіна О.М., Геець В.М., Гуторов А.О. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. 56 с.
5. Гайдучкий П. І. Трансформація аграрного сектору економіки до ринкових умов господарювання. Доповідь на Вченій раді Інституту економіки та прогнозування НААН України, 01 жовтня 2015 р., представленої на здобуття Державної премії в галузі науки і техніки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 5-13.
6. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 78 с.
7. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми становлення та розвитку аграрного ринку. *Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку*: матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів аграрників (м. Київ, 26–27 квітня 2007 р.). К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 202 с. С. 5-21.

8. Лупенко Ю.О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2(2). С. 30–34.

9. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі ферм з виробництва молока) / Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Кісіль М.І. та ін. К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. 58 с.

10. Маслак Н.Г., Маслак О.М. Стан аграрного сектору економіки Сумської області та програма його розвитку до 2020 року / Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств.: колективна монографія. Випуск 4 / за наук. ред.. Строченко Н.І., Пилипенка В.В., Ковальової О.М. Суми, «Сумський національний аграрний університет», 2018. С. 269-296.

11. Plastun A., Makarenko I., Grabovska T., Situmeang R., Bashlai S. Sustainable Development Goals in agriculture and responsible investment: A comparative study of the Czech Republic and Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. №19 (2). P. 65-76. doi:10.21511/ppm.19(2).2021.06 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86396/1/Plastun_sustainable%20development.pdf (дата звернення: 07.01.2023).

12. Bass R., Sunderji S., Nova N., Hand D. Understanding Impact Performance: Agriculture Investments. *Global Impact Investing Network*. 2020. URL: <https://thegiin.org/research/publication/understanding-impact-performance> (дата звернення: 17.01.2023).

13. Hand D., Sunderji S., Nova N., De I. Impact investing decision-making: Insights on financial performance. *Global Impact Investing Network*. 2021. URL: <https://thegiin.org/research/publication/impact-investing-decision-making-insights-on-financial-performance> (дата звернення: 17.01.2023).

14. Havemann T., Negra C., Werneck F. Blended finance for agriculture: exploring the constraints and possibilities of combining financial instruments for sustainable transitions. *Agriculture and Human Values*. 2020. Values, 37. P. 1281-1292 <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10131-8> (дата звернення: 17.01.2023).

15. Lei Z., Maslak N. Risk assessment of foreign direct investment of Chinese agricultural enterprises. *Економічний простір*. 2021. №174. С. 17-21. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/174-3>. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/970> (дата звернення: 17.01.2023).
16. Fred Ojochide Peter, Omotayo Adegbuyi, Maxwell Ayodele Olokundun, Oluwaseyi Peter, Augusta Bosede Amaihian, Stephen Ayodun Ibidunni Government financial support and financial performance of SMEs. *Academy of Strategic Management Journal*. 2018. Vol. 17, Issue 3. P. 10 URL: https://www.researchgate.net/publication/331272697_Government_financial_support_and_financial_performance_of_SMEs (дата звернення: 17.01.2023).
17. Eniola A.A., Ektebang H. Government policy and performance of small and medium business management. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2015. №5 (2). P. 237-248. URL: https://www.researchgate.net/publication/274512494_Government_Policy_and_Performance_of_Small_and_Medium_Business_Management (дата звернення: 17.01.2023).
18. Бородіна О., Прокопа І. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. *Дзеркало тижня*. URL: https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizaciyi-_html (дата звернення: 19.11.2021).
19. Бородіна О., Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії. URL: https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogofermerstva-gasla-i-diyi-_html (дата звернення: 19.11.2021).
20. Бричко А.М., Лукаш С.М. Державна підтримка і регулювання фермерства Сумської області. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 2. С. 356-407. DOI: 10.34132/pard2021.12.04 URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal> (дата звернення: 23.12.2021).
21. Галайко А.М. Державна фінансова підтримка фермерських господарств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. Ч. 1. С. 100-103. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_1_2018ua/24.pdf (дата звернення: 25.12.2021).

22. Іващенко В.В. Недоліки у нормативно-правовому регулюванні діяльності фермерського господарства в Україні порівняно із зарубіжним досвідом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 126-129. http://www.lsej.org.ua/5_2019/30.pdf (дата звернення: 29.03.2021).

23. Кулинич П.Ф. Сімейні фермерські господарства у виробничій інфраструктурі сільських територій України: правові проблеми створення та діяльності. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти*: матеріали круглого столу, м. Харків, 5 груд. 2014 р. / за заг. ред. А.П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х., 2014. С. 47–50.

24. Малік М.Й. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-85.

25. Маслак О., Маслак Н. Нові можливості фінансового забезпечення АПК. *Пропозиція*. 2020. № 5. С.155-157.

26. Маслак О.М., Маслак Н.Г. Напрями державної фінансової підтримки фермерських господарств в Україні. *Економіка, облік, фінанси і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 7 квітня 2021 р.): у 3 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. 63 с. С. 43-45.

27. Маслак О.М., Маслак Н.Г., Гужвенко С.М. Розвиток фермерських господарств в Україні: стан та перспективи. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2018. №23, Вип. 8. С. 61-65.

28. Маслак О., Маслак Н., Гужвенко С. Передумови розвитку малого підприємництва в сільській місцевості. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. Pp. 113–129. URL: <http://arejournal.com>. (дата звернення: 29.03.2021).

29. Маслак О., Маслак Н. Регіональне управління розвитком органічного виробництва сільськогосподарської продукції у сімейних фермерських господарствах. *Управління розвитком підприємств в умовах динамічної ринкової кон'юнктури*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27 грудня 2019 р.; м. Київ) /

Відпов. за вип. С. Остапчук. К.: ТОВ «ВІПО», 2019. 320 с. С. 207-211. URL: https://conf2018.webnode.com.ua/_files/200000045-d05e2d05e4/zb_conf_27-12-2019.pdf#page=207 (дата звернення: 29.03.2021).

30. Маслак Н.Г., Маслак О.М. Державна фінансова підтримка в системі фінансового забезпечення фермерських господарств України. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Випуск 72. Частина 2. С. 106-112. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.72-40> URL: http://bses.in.ua/journals/2021/72_2_2021/18.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

31. Назаркевич О.Б. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малих сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 3. С. 17-19.

32. Осипова М.М. Питання розвитку сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 22, ч. 2. С. 20-23.

33. Тернівський Т. Українське фермерство: особливості, проблеми, перспективи / Портал «Аграрний тиждень. Україна». Агрополітика, новини, технології, техніка, агрохімія та все про агробізнес. 1 березня 2021 р. URL: https://a7d.com.ua/agropoltika/aktualna_tema/firsthands/1827-ukrayinske-fermerstvo-osoblivosti-problemi.html (дата звернення: 28.03.2021).

34. Уркевич В.Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. № 243. С. 67-74. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/7508> (дата звернення: 18.09.2021).

35. Уркевич В.Ю., Браніцький О. Окремі правові питання створення фермерських господарств. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 3. С. 160-162.

36. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 86–98.

37. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-85.

38. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін. К.: ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.

39. Корінець Р.Я. Інституціоналізація сімейних фермерських господарств у соціально-економічне середовище. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 60-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_10 (дата звернення: 29.03.2021).

40. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. № 7 (26). С. 21-31. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/166842/6-Malik.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.03.2021).

41. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Євроінтеграційний концепт забезпечення сталого просторового розвитку України. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С. 5–16.

42. Коваленко А.О. Стратегічне планування сталого розвитку України: монографія. К. : ПрофКнига, 2018. 424 с.

43. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу : нац. доп. / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.

44. Лебідь В.С. Організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення аграрного виробництва: дис. канд. ек. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Вінниця, 2017. 260 с. URL: <https://vsau.org/assets/images/content/nauka/specrady/dis-lebid.pdf> (дата звернення: 16.01.2023).

45. Мунтян В.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення молодіжної політики». *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 572-

576. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/95.pdf (дата звернення: 09.09.2022).

46. Яцух О.О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств: дис. ... доктора ек. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Харків, 2019. 686 с. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9251> (дата звернення: 13.08.2022).

47. Яцух О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 10 (38). С. 133-145.

48. Яцух О. О. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. Вид–во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 3 (38). С. 310–316.

49. Вудвуд В.В., Шанюк О.В. Проблеми фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 281-284. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/69.pdf> (дата звернення: 29.03.2022).

50. Анастасова К.А. Механізм фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1 (41.1). С. 1-5. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/178.pdf> (дата звернення: 29.03.2022).

51. Галабурда М.К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 К., 2018. 278 с.

52. Загородний А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. Львів : Центр Європи, 2017. 471 с.

53. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 18. № 9. С. 223-229.

54. Міщук О.В. Фінансове забезпечення економічного зростання: теоретичний аспект. *Фінанси, банки, інвестиції*. 2021. № 2. С. 9-12.

55. Москаль О.І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2019. 18 с.

56. Халатур С. М., Кубасова Є. М. Особливості фінансової діяльності підприємств сільськогосподарської галузі. *Економіка та держава*. 2017. №8. С. 53-56. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/15.pdf (дата звернення: 29.03.2022).

57. Саламін О.С. Актуальні проблеми становлення фермерських господарств. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2017. Т 19. № 76. С. 91-95. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/235838276.pdf> (дата звернення: 28.03.2022).

58. Харченко Т.Б. Функціонування фермерських господарств в Україні: стан та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2 (78). С. 125-129. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjUge7X1tTvAhUE2KQKHNYTRDC04HhAWMAF6BAGGEAM&url=http%3A%2F%2Ffinneco.org%2Findex.php%2Ffinneco%2Farticle%2Fdownload%2F105%2F106&usg=AOvVaw2wdjZSpvFNGRXKOk_p59Rz (дата звернення: 23.11.2021).

59. Маслак О.М. Державне регулювання розвитку фермерства в Україні: квал. робота магістра публ. упр.: 281 «Публічне управління та адміністрування». Суми, 2022. 155 с.

60. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (у ред. від 01.01.2023) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

61. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV (в ред. від 20.10.2021) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

62. Regulation (eu) no 1307/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) № 637/2008 and Council Regulation (EC) № 73/2009. Official Journal of the Euro-pean Union. 2013. L 347/608. URL: <https://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0608:0670:EN:PDF
(дата звернення: 23.11.2022).

63. Президент підписав Закон щодо стимулювання діяльності сімейних фермерських господарств. 13 жовтня 2021 р. / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodostimulyuvannya-diynalnosti-sim-48950> (дата звернення: 18.03.2022).

64. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31 березня 2016 р. № 1067-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

65. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2497-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

66. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2823-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2823-20#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

67. Податковий Кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755- VI (у ред. від 03.01.2023) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

68. Панасюк І. Євроінтеграція: до фермерів потрібно включити й домогосподарства. 17 лютого 2023 р. / AgroPortal.ua URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/evrointegraciya-do-fermeriv-potribno-vklyuchiti-y-domogospodarstva> (дата звернення: 20.02.2023).

69. Гривківська О.В. Джерела фінансування підприємств аграрного сектора економіки. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2019. Вип. 4 (35). С. 89-92.

70. Присяжнюк А.Ю. Зовнішні фінансові потоки та їхній вплив на інноваційний розвиток економіки України. *Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал*. 2019. № 9. С. 65-76.

71. Непочатенко О. О., Мельничук Н.Ю. Фінанси підприємств : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2021. 504 с.

72. Роєнко К.В., Свистун Л.А. Особливості та проблеми формування фінансових ресурсів підприємств в умовах нестабільної економіки. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 1285-1289. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/308.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).

73. Бойко М.В. Тенденції сільськогосподарських підприємств та їх фінансове забезпечення. *Вчені записки Університету «Крок»*. 2020. № 4(60). С. 178-186.

74. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

75. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV (у ред. від 27.10.2022) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

76. Уряд створив Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, 16 лютого 2022 р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-fond-chastkovogo-garantuvannya-kreditiv-u-silskomu-gospodarstvi> (дата звернення: 18.01.2023).

77. Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві: Закон України від 4 листопада 2021 р. № 1865-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

78. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300 (у ред. від 31.08.2022) / Верховна Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

79. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 (у ред. від 31.08.2022) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

80. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI (у ред. від 24.07.2021) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

81. Лупенко Ю., Фещенко В. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки / Україна фінансова - інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/sdu/132.htm (дата звернення: 29.03.2022).

82. Маслак Н., Маслак О. Фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Пропозиція*. 2016. № 5. С. 20-26. URL : <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=5234&number=179> (дата звернення: 29.03.2022).

83. Маслак Н.Г. Страхування в системі мінімізації природно-кліматичних ризиків сільськогосподарського виробництва фермерських господарств / Ринкова адаптація та економічна безпека сільськогосподарських підприємств: монографія / за наук. ред. Жмайлова В.М., Данька Ю.І., Шумкової О.В. Суми, «Сумський національний аграрний університет», 2018. 396 с. С. 252-268.

84. Сільське господарство України: статистичний збірник за 2021 рік / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення: 29.10.2022).

85. Статистичний щорічник України: статистичні збірники за 2019-2021 роки / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення: 29.10.2022).

86. Реєстр статистичних одиниць: збірник «Україна у цифрах» - 2021. Державна служба статистики України, 2022. 48 с URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_Ukraine%20in%20figures_21_u.pdf (дата звернення: 13.10.2022).

87. Сільське господарство: статистичний огляд соціально-економічного становища України за 2020 рік / за ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України, 2021. 61 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/dop/02/dop_122020.pdf (дата звернення: 12.08.2022).

88. Короткі підсумки соціально-економічного розвитку України. Сільське господарство: статистичний огляд соціально-економічного становища України за 2021 рік / за ред. І. Є. Вернера. Державна служба статистики України, 2022. 65 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/dop/02/dop_21_u.pdf (дата звернення: 12.08.2022).

89. Державна підтримка галузі АПК на 2022 рік – напрямки програми допомоги та сума компенсацій, 25 листопада 2021 року / АГРОПОЛІТ (agropolit.com). URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/933-derjpidtrimka-apk-na-2022-rik> (дата звернення: 29.09.2022).

90. Державна підтримка АПК / Департамент агропромислового розвитку Сумської ОДА. URL: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/derzhavna-pidtrimka-apk/82-derzhavna-pidtrymka-apk-2021> (дата звернення: 29.12.2021).

91. Держпідтримка АПК у 2021 році. URL: [http://agroprom-rivne.gov.ua/media/fb_files/%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B0_2021_\(1\).pdf](http://agroprom-rivne.gov.ua/media/fb_files/%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B0_2021_(1).pdf) (дата звернення: 12.12.2022).

92. Маслак О.М. Аграрна Сумщина-2021. *Rezonans*, 19 листопада 2021 р. / *Rezonans.info*. URL: https://rezonans.info/net_kartinok/agrarna_sumshina_-_2021 (дата звернення: 21.01.2023).

93. Держава планує виділяти дотації на ВРХ для сімейних фермерських господарств / Міністерство економіки України (me.gov.ua). URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=82227aa6-526a-40c7-a7dc-2f9f70f98c7e&title=DerzhavaPlanuVidiliatiDotatsiiNaVrkhDliaSimeinikhFermerskikhGospodarstv> (дата звернення: 07.06.2022).

94. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. №70/1 URL: <http://21.helsinki.org.ua/files/docs/1549390386.pdf>. (дата звернення: 12.10.2022).

95. Цілі Сталого Розвитку: Національна доповідь. Україна, 2017. 176 с. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/sustainable-development-goals--2017-baseline-national-report.html> (дата звернення: 21.10.2022).

96. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента від 30 вересня 2019 р. №722/2019 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/722/2019>. (дата звернення: 12.10.2022).

97. Корінець Р.Я. Сімейні фермерські господарства та громади: організаційно-правові аспекти. Сімейне фермерство у громадах: вебінар від 24.06.2022 року.

98. Показник 13.1.1 - Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року / Індикатори цілей сталого розвитку (ukrstat.gov.ua). URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/13-1-1/> (дата звернення: 12.02.2023).

99. Панченко В. Що таке Green Deal і як готується Україна до «зеленого переходу» 24 березня 2021 / Європейський зелений курс для України оплатять споживачі новини України (zn.ua). URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zelenij-kurs-jevropi-trivoha-i-neviznachenist-ukrajini.html> (дата звернення: 12.02.2023).

100. В Україні хочуть впроваджувати органічне вуглецеве землеробство / РБК Україна (rbc.ua), 8 вересня 2021 р. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraine-hotyat-vnedryat-organicheskoe-uglerodnoe-1631079195.html> (дата звернення: 12.02.2023).

101. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 / Кабінет Міністрів України (kmu.gov.ua). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 12.12.2023).

102. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2023).

103. Впроваджуючи вуглецеве землеробство українські аграрії можуть залучити додаткові ресурси / AgroDay. URL: <https://agroday.com.ua/2022/02/15/vprovadzhuyuchy-vugletseve-zemlerobstvo-ukrayinski-agrariyi-mozhut-zaluchyty-dodatkovy-resursy/> (дата звернення: 20.02.2023).

104. Як заощадити \$350/га та одночасно покращити стан ґрунтів — знають в AgriLab, 18 лютого 2022 р. / Agrilab. URL: <https://www.agrilab.ua/yak-zaoshhadyty-350-ga-ta-odnochasno-pokrashhyty-stan-gruntiv-znayut-v-agrilab/> (дата звернення: 24.02.2023).

105. Indigo Agriculture та Міжнародна фінансова корпорація оголошують про партнерство щоб дослідити можливості розвитку вуглецевого землеробства в Україні, 7 вересня 2021 р. URL: <https://www.indigoag.com/ua/pages/news/ifc> (дата звернення: 22.02.2023).

106. Indigo та IFC розпочинають в Україні «пілот» з вуглецевого землеробства / AgroReview. URL: <https://agroreview.com/content/indigo-ta-ifc-rozpochynayut-v-ukrayini-pilot-z-vugleczevogo-zemlerobstva/> (дата звернення: 22.02.2023).

107. Україна: чого слід очікувати від міжнародних кліматичних переговорів COP27 у Єгипті? 3 листопада 2022 р. / Київ – Україна (boell.org). URL: <https://ua.boell.org/uk/2022/11/03/ukrayina-choho-slid-ochikuvaty-vid-mizhnarodnykh-klimatychnykh-perehovoriv-cop27-u#> (дата звернення: 22.02.2023).

108. В Україні хочуть впроваджувати органічне вуглецеве землеробство, 8 вересня 2021 р. / РБК Украина (rbc.ua). URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraine-hotyat-vnedryat-organicheskoe-uglerodnoe-1631079195.html> (дата звернення: 22.02.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 - Обґрунтування складових понять «фінансове забезпечення» та «фінансове забезпечення діяльності»

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
Процес формування, розподілу і цільового використання фінансових ресурсів	Фінансове забезпечення трактується як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Автори виділяють п'ять елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: розвиток за рахунок власних джерел (самофінансування); кредитування; бюджетне фінансування; оренда; інвестування	С. І. Юрій, Т. О. Кізіма, Н. П. Злепко [Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 357 с.]
	Потреба в ресурсах пов'язана із суспільним виробництвом і створенням споживчої вартості; структура ресурсів динамічна й залежить від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; використання будь-якого виду ресурсів передбачає їх вартісне відтворення (ресурси з матеріально уречевленої форми переходять у вартісну або фінансову)	Л. І. Катан [Катан Л. І. Фінансові ресурси підприємства та їх класифікація. <i>Фінансова система України</i> . 2006. Вип. 8, ч. 2. С. 167 -172.]
	Фінансове забезпечення як сукупність фінансових відносин у процесі залучення необхідного розміру фінансових ресурсів та їх ефективного використання	М. С. Забедюк [Забедюк М. С. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності підприємства. <i>Економічний форум</i> . 2016. №3. С. 195-200]
Складові фінансового механізму	При визначенні фінансового забезпечення доцільно врахувати такі складові: мета, завдання, функції, методи, джерела, обсяги фінансових ресурсів, а також діяльність як держави, так і суб'єктів господарювання, що пов'язана з мобілізацією та використанням цих ресурсів	Г. Б. Погріщук [Погріщук Г. Б. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Тернопіль, 2005. 20 с.]
Система відносин	Розглядає механізм фінансового забезпечення як сукупність економічних відносин щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну діяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів. Фінансове забезпечення реалізується через систему фінансування, що може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування і безповоротне фінансування з бюджету	О. І. Москаль [Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2001. 18 с.]
	Під фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку розуміється «сукупність економічних відносин, що виникають щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки». У структурі методів фінансового забезпечення надається особливе значення фінансовому регулюванню, яке відбувається через оподаткування	І. В. Осьмірко [Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування. <i>Бізнес-Інформ</i> . 2012. № 7. С. 47-49.]
Система методів, способів, форм фінансування діяльності	У складі методів фінансового забезпечення виділяє фінансове регулювання. «Фінансове регулювання діяльності відбувається, в першу чергу і головним чином, через оподаткування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у	О. П. Кириленко [Кириленко О. П. Фінанси: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 163 с.]

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
	регулюванні економіки робиться на оподаткуванні»	
Сукупність заходів	Фінансове забезпечення «реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування» і надання суб'єктам на безповоротній і безоплатній основі	В. М. Опарін [Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. 2-ге вид. допов. і переробл. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.]
	Фінансове забезпечення розвитку інтегрованих структур суб'єктів господарювання – це сукупність заходів щодо забезпечення відповідними ресурсами, виходячи з можливих тенденцій до інтегрованості, окремих суб'єктів господарювання у межах певних угруповань, однією з головних цілей яких є підвищення сукупності їх вартості шляхом оптимізації очікуваних дисконтованих грошових надходжень	Ю. В. Параніч [Параніч Ю. В. Фінансове забезпечення розвитку інтегрованих структур суб'єктів господарювання: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01. Харків, 2005. 19 с.]
	Фінансове забезпечення – визначена законодавством сукупність заходів, спрямованих на створення фінансової бази для досягнення певних цілей	О. Д. Василик [Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2001. 416 с.]
Покриття витрат	Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою»; фінансове забезпечення розширеного відтворення може здійснюватися у таких формах: бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, оренда (лізинг), інвестування	О. Р. Романенко [Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 310 с.]
	Фінансове забезпечення визначено як ціленаправлене використання грошових коштів для покриття витрат суб'єктів господарювання, створення передумов для одержання прибутку, основу якого закладено в двох напрямках: фінансуванні й інвестуванні	Г. В. Кіщенко [Кіщенко Г. В. Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів нафтового бізнесу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2011. 19 с.]
Можливість, спроможність	Фінансове забезпечення – це взаємопов'язана сукупність джерел, форм і методів, що реалізують певну технологію фінансування розвитку об'єктів виробничої, соціальної чи будь-якої іншої сфери діяльності суб'єктів соціально-економічних відносин	В. П. Ільчук [Ільчук В. П., Шпомер Т. О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектору економіки. <i>Фінанси та банківська справа</i> . 2018. № 2 (36). С. 310-316.]
Сукупність коштів	Сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації	С.В. Мочерний [Економічна енциклопедія: у 3-х т. / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Видавничий центр «Академія». 2000. Т. 1. С. 863.]
Ресурсне забезпечення	Фінансова діяльність підприємств передбачає ефективне формування та найраціональніше використання фінансових ресурсів, що є неможливим без оптимального поєднання складових фінансового забезпечення, а саме: самофінансування, кредитування та цільового фінансування Розглядає фінансове забезпечення діяльності підприємства з позиції фінансового механізму і зазначає, що «функція забезпечення підприємства грошовими засобами тісно пов'язана з розподільчою функцією фінансів, яка здійснюється за допомогою фінансового механізму»	О. Гривківська [Гривківська О. В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств. <i>Формування ринкових відносин в Україні</i> . 2004. № 2. С. 12-15.]
Джерела формування фінансових ресурсів, оптимізація їх	Фінансове забезпечення – це організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обґрунтованого їх прогнозування, створення фінансових	Д. Олійник [Олійник Д. С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
структури	резервів і нормативно-правового забезпечення	виробництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2003. 17 с.]
	Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфери	І. Юрій В. Федосов [Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ: Знання, 2012. 687 с.]
Розподільчий характер	Економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства	М. Галабурда [Галабурда М. К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.01.01. Київ, 2003. 278 с.]
	Фінансове забезпечення – це забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо	А. Загородний [Загородний А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-е вид. вип. та допов. Львів: Центр Європи, 1997. 571 с.]
Фінансові потоки	Структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства. Воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування	В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [Федосов В. М. Бюджетний менеджмент: підруч. / ред. В. М. Федосов. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.]
Метод фінансового впливу	Розглядає фінансове забезпечення як метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, вказуючи, що «фінансове забезпечення регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування»	В. І. Оспіщев [Фінанси: навч. посібник / ред. І. В. Оспіщева. Київ: Знання, 2006. 415 с.]
Діяльність підприємства	Фінансове забезпечення діяльності підприємства – це процес вибору напрямів, форм і методів використання фінансових ресурсів з метою збільшення економічного розвитку і ринкової вартості бізнесу	І. Баклан [Баклан І. Основы финансового менеджмента. Киев: Ника-Центр, 2001. 473 с.]
Фінансовий механізм	Виділяє «механізм фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування, балансування грошових потоків» і розглядає фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання з позиції необхідності безперервності відтворювальних процесів через формування власних та залучених фінансових ресурсів, пов'язуючи структуру останніх з рівнем фінансової стійкості та ризику в діяльності підприємств	І. Г. Сокириська [Сокириська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства. <i>Фінанси України</i> . 2003. № 1. С. 89-93.]
	Фінансове забезпечення діяльності є методом фінансового механізму діяльності підприємств, який дає змогу сформувати достатні обсяги фінансових ресурсів для досягнення беззбитковості діяльності, підвищення ефективності господарювання та зміцнення національної економіки	О. Гривківська [Гривківська О. В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств. <i>Формування ринкових відносин в Україні</i> . 2004. № 2. С. 12-15.]
	Фінансове забезпечення – це функція фінансового механізму і здійснюється шляхом використання методів бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо	О. Д. Василик [Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2001. 416 с.]
Фінансове регулювання	У складі методів фінансового забезпечення виділяє фінансове регулювання, що	О.П. Кириленко [Кириленко О. П. Фінанси:

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
	відбувається, в першу чергу і головним чином, через оподаткування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні	навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Тернопіль: Еко-номічна думка, 1998. 163 с.]
	Фінансове забезпечення регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	В. В. Венгер [Венгер В. В. Фінанси: навч. посіб. (для студ. вищ. навч. закл.). Київ: Центр учбової літератури, 2009. 432 с.]
Завдання фінансової політики	Фінансове забезпечення – це система заходів, що забезпечує формування відповідних обсягів фінансових ресурсів та їх ефективного використання на певній території суб'єктами господарювання та державою за допомогою вдосконаленого фінансового механізму	Д. В. Нехайчук [Нехайчук Д. В. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08. Одеса. 2008. 20 с.]
Виробничі завдання, потреби	Фінансове забезпечення – відносини щодо формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання	М. М. Забаштанський [Забаштанський М. М. Фінансове забезпечення комунальної сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Ірпінь, 2009. 22 с.]
	Фінансове забезпечення слід розуміти як сукупність заходів та умов, що сприяють сталому функціонуванню і розвитку суб'єкта господарювання шляхом покриття його витрат фінансовими ресурсами (з внутрішніх і зовнішніх джерел внаслідок здійснення руху таких ресурсів) залежно від обсягу виробництва та його фінансового становища. Автор обґрунтовує, що фінансове забезпечення відображає сутність економічних відносин, які виникають щодо забезпечення суб'єкта господарювання достатньою кількістю необхідних фінансових ресурсів задля досягнення цілей	Ю. О. Голуб [Голуб Ю. О. Кредитна складова фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Харків, 2011. 20 с.]
Відтворювальні процеси	Фінансове забезпечення виконання функцій держави є складним процесом, що робить небезпечним спрощення його тлумачення до простої сукупності ресурсів, саме спосіб мобілізації та напрями використання фінансових ресурсів визначають ефективність виконання державою її функцій	В. А. Савчук [Савчук В. А. Фінансове забезпечення виконання функцій держави. <i>Інвестиції: практика та досвід</i> . 2013. № 22. С. 46-49.]
Інвестиційно-інноваційні процеси	Фінансове забезпечення інноваційної діяльності – це комплекс методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, який реалізується у різних формах через відповідну систему фінансування	Г. В. Возняк [Возняк Г. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.04.01. Львів, 2006. 19 с.]
	Фінансове забезпечення – це узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів	С. П. Гладій [Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. <i>Наука молода. електрон. наук. фахове вид.</i> 2005. № 3. URL: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef . (дата звернення: 12.08.2022).]
	Фінансове забезпечення розвитку інноваційного потенціалу треба розглядати як систему фінансових відносин, що діють через сукупність законодавчо	О. Колодізев [Колодізев О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
	закріплених форм і методів створення, мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення інноваційного розвитку як на рівні підприємства, так і на рівні країни	інноваційним розвитком економіки: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. 278 с.]
	Фінансове забезпечення – відносини щодо формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання	М. М. Забаштанський [Забаштанський М. М. Фінансове забезпечення комунальної сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Ірпінь, 2009. 22 с.]
Організаційно-управлінські принципи, методи і форми впливу	Фінансове забезпечення – це організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обґрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення	Д. С. Олійник [Олійник Д. С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2003. 17 с.]
	Сукупність заходів та умов, що сприяють сталому розвитку підприємництва шляхом покриття витрат фінансовими ресурсами залежно від розміру виробництва та фінансового середовища	Л. В. Дікань [Дікань Л. В., Голуб Ю. О. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: сутність та джерела. <i>Економіка розвитку</i> . 2007. №3 (43). С. 65-88.]
	Сукупність економічних відносин, що виникають щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки	І. В. Осьмірко [Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування. <i>Бізнес-Інформ</i> . 2012. № 7. С. 47-49.]
Економічне зростання, розвиток	Система фінансового забезпечення економічного росту є поєднанням нормативно-правової та інституційної складової з сукупністю фінансових методів і форм, які допомагають комплексно підходити до вирішення питання фінансування Фінансове забезпечення, виступаючи одним із значущих каналів руху грошових потоків у виробничій сфері, характеризує здатність фінансової системи сформувати такі економічні відносини між суб'єктами відтворювального процесу щодо руху фінансових ресурсів, які забезпечать розвиток економіки, необхідний для гарантії національної економічної безпеки, закріплення ролі країни як одного з глобальних лідерів, задоволення соціально-економічних потреб суспільства	О. В. Міщук [Міщук О. В. Фінансове забезпечення економічного зростання в умовах реалізації інвестиційно-інноваційної політики. <i>Актуальні проблеми економіки</i> . 2008. № 2(80). С. 25-30.]
Рентабельність (прибутковість), ефективне функціонування	Фінансове забезпечення є одним із складових елементів фінансового механізму поряд з управлінням фінансовою діяльністю, фінансовим регулюванням, фінансовим плануванням і прогнозуванням та ін. Фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, від яких підприємство мало б змогу функціонувати не тільки беззбитково, але і підвищувати ефективність	І. С. Козій [Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. <i>Науковий вісник НЛТУ України</i> . 2008. Т. 18. № 9. С. 223-229.]

Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
	діяльності та зміцнювати економіку країни загалом	
Формування доходів і фондів підприємства	Формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання з виділенням п'яти основних елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: самофінансування; кредитування; бюджетне фінансування; оренда; інвестування	В. М. Федосов С. І. Юрій [Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів: підручник / ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: ЦУЛ, 2010. 576 с.]
	Фінансові ресурси розглядаються як централізовані й децентралізовані грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу й перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту та національного доходу і призначені для використання відповідно до завдань соціально-економічного розвитку суспільства та окремих підприємств	О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова [Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І., Петрова К. Я. Фінансова діяльність підприємства: підручник (для студ. вищ. навч. закл.). 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2003. 383 с.]
Задоволення потреб суспільства	Фінансове забезпечення – це система джерел та форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства	Л. Васечко [Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансове регулювання». <i>Вісник Львівського університету. Серія: Економічна</i> . 2009. Вип. 41. С. 118-122.]
	Система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, котре здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування	І. Зятковський [Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 215 с.]
	Основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, що регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	В. І. Оспіщев [Фінанси: навч. посібник / ред. І. В. Оспіщева. Київ: Знання, 2006. 415 с.]
	Метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують кошти і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства	Я. Буздуган [Буздуган Я. Поняття, принципи, форми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні. <i>Вісн.</i> 2008. № 5. С. 26-28.]
	Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер	В. М. Федосов, С. І. Юрій [Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів: підручник / ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: ЦУЛ, 2010. 576 с.]
	Фінансове забезпечення – один з двох методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який реалізується на основі відповідної системи фінансування та може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	Ю. М. Жукова [Жукова Ю. М. Макроекономічний механізм фінансування науки в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01. Київ, 2000. 19 с.]

Джерело: [46, с. 500-505]

Закінчення Додатку А

Таблиця А.2 - Визначення поняття «самофінансування» та джерел його здійснення за різними підходами

Науковці	Визначення	Джерела здійснення
О. О. Терещенко, В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, О. Ю. Смолянська, Л. В. Черненко	Основним внутрішнім джерелом фінансування є самофінансування, пов'язане з реінвестуванням (тезаврацією) прибутку у відкритій чи прихованій формі [Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник К.: КНЕУ, 2003. 554 с., с. 172; Арначій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Черненко Л. В. Фінансова діяльність підприємств: навч. посібник. К.: Професіонал, 2004. 240 с., с. 55]	Чистий прибуток (після сплати податку на прибуток і формування резерву на виплату дивідендів); приховані резерви, які не відображаються в балансі (недооцінювання активів: передчасне списання активів, прискорена амортизація тощо; переоцінювання зобов'язань за статтями «Поточні зобов'язання із внутрішніх розрахунків», «Забезпечення наступних витрат і платежів»).
А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко	Самофінансування – система господарювання, за якої всі витрати як на просте, так і розширене відтворення підприємства забезпечується ним із власних джерел, без залучення коштів державного бюджету [Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. – 4-те вид., випр. та доп. К.: Т-во «Знання», КОО; Львів: вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. 566 с., с. 410]	Чистий прибуток (після сплати податку на прибуток і формування резерву на виплату дивідендів); амортизаційні відрахування; кредити банку.
І. В. Зятковський	Самофінансування є методом фінансового забезпечення розширеного відтворення на підприємстві за рахунок власних фінансових ресурсів і є гарантом отримання й повернення залучених та позичених коштів підприємством на фінансування інвестиційних проектів [Зятковський І. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 356 с., с. 82]	Чистий прибуток (після сплати податку на прибуток і формування резерву на виплату дивідендів); амортизаційні відрахування; кошти, які привласнює підприємство (емісійний дохід, кошти, отримані без вимоги їх повернення, цільові асигнування з бюджету тощо); кошти, прирівняні до власних (стійкі пасиви).
В. Костецький	Самофінансування – це форма фінансового забезпечення діяльності підприємства, яка передбачає підвищення ролі власних фінансових ресурсів у формуванні капіталу суб'єкта господарювання [Костецький В. Сутнісно-теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємства. <i>Галицький економічний вісник</i> . 2010. №4(29). С. 135-145. с. 141].	Статті власних ресурсів (чистий прибуток (після сплати податку на прибуток і формування резерву на виплату дивідендів) та амортизаційні відрахування), а також кошти, які привласнює підприємство (емісійний дохід, кошти, отримані без вимоги їх повернення, цільові асигнування з бюджету тощо) та кошти, прирівняні до власних фінансових ресурсів (стійкі пасиви).

Джерело: [Костецький В., с. 139-140]

ДОДАТОК Б
ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В
УКРАЇНІ

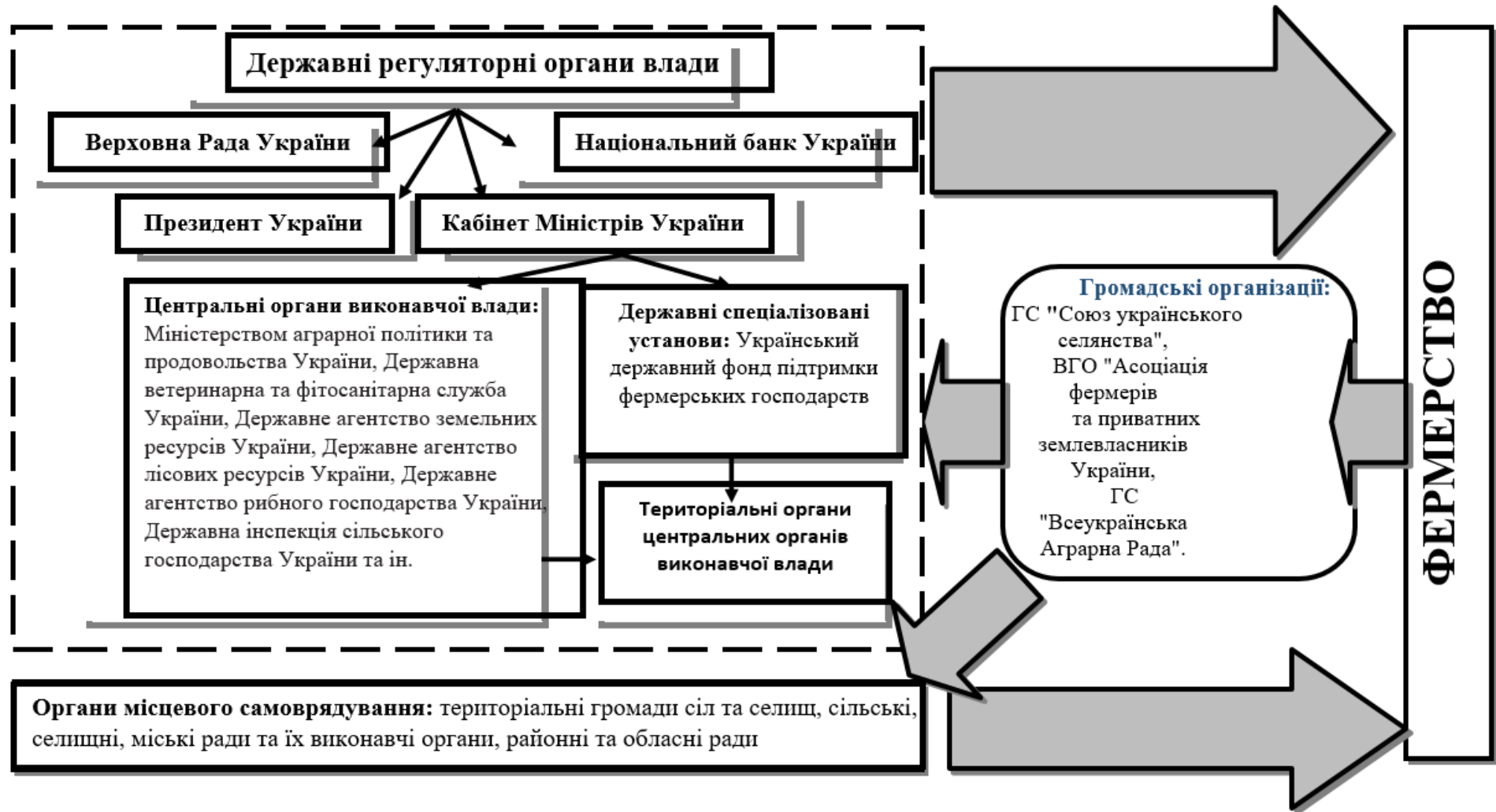

Рисунок Б.1 - Структура органів публічного управління фермерством в Україні

Продовження Додатку Б

Рисунок Б.2 - Форми та інструменти державного регулювання діяльності ФГ в Україні

Закінчення Додатку Б

Таблиця Б.1 - Напрями спрямування бюджетних коштів фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників на 2022 рік

Напрямок	Цілі фінансування та опис вимог
1. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки (вітчизняного виробництва)	Розмір компенсації – 25% вартості (без урахування податку на додану вартість) за придбані техніку та обладнання, які на момент здійснення через уповноважений банк оплати на їх придбання були включені до переліку, розміщеного на офіційному веб-сайті Мінекономіки.
2. Фінансова підтримка заходів у агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	Компенсація надається позичальникам за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами (поновлювальними та непоновлювальними, крім овердрафтів (контокорентних кредитів) у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 в. п.. «Компенсації підлягають відсоткові ставки за: - короткостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів; - середньостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також з переробкою сільськогосподарської продукції; - довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (у тому числі сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів)». Для отримання компенсації за укладеними кредитними договорами позичальники подають щороку одному із уповноважених банків заявку на участь у конкурсі за встановленою формою та згоду про надання уповноваженим банком інформації, яка становить банківську таємницю або містить персональні дані, за формою, визначеною уповноваженим банком.
3. Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства. Державна підтримка садівництва: - труднощі галузі; - малі й середні виробники до 20 га, компенсація до 50% вартості інвестицій на 1 га.	1. Суб'єктам господарювання, які закладають плодово-ягідні насадження, виноградники та хмільники, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі для компенсації витрат (без урахування податку на додану вартість): 1) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю – у розмірі до 80% здійснених витрат (після проведення ними садіння або ремонту насаджень); 2) проведення робіт та придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення – у розмірі до 50% здійснених витрат (після завершення монтажних робіт); 3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання (зокрема іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві згідно із затвердженим Мінагрополітики переліком такої техніки, механізмів та обладнання, – у розмірі до 30 відсотків їх вартості. 2. Суб'єктам господарювання – виробникам плодів, ягід, винограду та хмелю, які провадять сільськогосподарську діяльність з обробки, переробки та/або консервації плодів, ягід, винограду та хмелю, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі для компенсації до 50 відсотків вартості (без урахування податку на додану вартість): 1) нового будівництва та реконструкції холодильників для зберігання плодів, ягід, столових сортів винограду та хмелю власного виробництва, цехів первинної переробки винограду, плодів та ягід власного виробництва, об'єктів із заморожування плодово-ягідної продукції;

Напрямок	Цілі фінансування та опис вимог
	2) придбання ліній товарної обробки плодів та ягід, автоматизованих ліній з висушування плодів, ягід та хмелю власного виробництва, ліній з переробки плодів, ягід та технічних сортів винограду власного виробництва на соки, пюре, виноматеріали після завершення пусконаладжувальних робіт.
4. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств: - субсидія на одиницю оброблюваних угідь, дотація за утримання корів; 5. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств на поворотній основі: - часткова компенсація витрат за дорадчі послуги, підтримка на поворотній основі, доплата на користь застрахованих членів СФГ ЄСВ, підтримка новостворених ФГ для отримання дорадчих послуг)	надається через уповноважений банк, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва, Укрддержфонд, структурні підрозділи облдержадміністрацій, що забезпечують виконання функцій з питань агропромислового розвитку. Фінансова підтримка надається одержувачам за такими напрямками: - Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – новоствореним ФГ. ФГ протягом перших трьох років після створення (реєстрації в ЄДР) можуть отримати бюджетну субсидію на одиницю оброблюваних угідь (1 га). Субсидія надаватиметься один раз на рік виключно для провадження сільськогосподарської діяльності в розмірі 5,0 тис. грн. на 1 га, але не більше 100,0 тис. грн. Для отримання субсидії новоствореним ФГ слід особисто подати до регіональних відділень Укрддержфонду заявку й документи. - Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямів продуктивності ФГ, у власності яких перебуває від 3 корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства за кожну наявну станом на 1 липня поточного року корову в розмірі 10,0 тис. грн., але не більше 300,0 тис. грн. - Часткова компенсація витрат ФГ, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами (крім новостворених) у розмірі 90% вартості. Дорадчі послуги надаються за напрямками зоотехнія, ветеринарія, агрономія, оподаткування в сільському господарстві, бухгалтерський облік в сільському господарстві, управлінський облік, органічне виробництво, залучення фінансово-кредитних ресурсів, впровадження систем безпечності під час виробництва харчових продуктів і кормів для тварин, екологічне управління та зовнішньоекономічна діяльність. - Фінансова підтримка новостворених ФГ для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг надається один раз у розмірі, що не перевищує 36,0 тис. грн., за умови попередньо укладеного до кінця поточного бюджетного періоду договору та на підставі акта/актів виконаних робіт. Дорадчі послуги надаються за напрямками зоотехнія, ветеринарія, агрономія, оподаткування в сільському господарстві, бухгалтерський облік в сільському господарстві, управлінський облік, органічне виробництво, екологічне управління, залучення фінансово-кредитних ресурсів та диверсифікація сільськогосподарської діяльності. - Часткова компенсація ЄСВ для СФГ. Право на отримання доплати мають члени/голова СФГ без статусу юридичної особи, яке утворене відповідно до ст. 8-1 Закону № 973 та зареєстроване платником єдиного податку 4 групи. Розміри, у яких надається додаткова фінансова підтримка та умови їх визначення передбачені пп. 3 та 4 Порядку № 565. Для отримання доплати голова СФГ подає не пізніше ніж за 5 робочих днів до початку місяця до тероргануДФС за місцем свого обліку як платника ЄСВ відповідні заяви від себе та усіх членів СФГ (крім тих осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах або звільняються від сплати ЄСВ, не є платниками ЄСВ на добровільних засадах). До заяв голова ФГ додає копію договору (декларації) про утворення СФГ. - Фінансова підтримка ФГ на поворотній основі. Малі ФГ до 20 га матимуть доступ до 10-ти річних безвідсоткових кредитів до 1 млн. грн. на купівлю землі чи на інші цілі. Програма буде реалізується через Укрддержфонд.

Напрямок	Цілі фінансування та опис вимог
6. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції: - відшкодування вартості придбаних племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів; 7. - відшкодування вартості тваринницьких об'єктів: - до 50% вартості, спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї; 8. - спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярк, вівцематок, спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення). 9. Розвиток скотарства	- Відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів – надається юридичним особам та фізичним особам-підприємцям незалежно від організаційно-правової форми та форми власності за закуплені ними вітчизняні або імпортовані племінні тварини, бджоли, сперму та ембріони у розмірі – до 80 % вартості (без податку на додану вартість), але не більше ніж: за племінні телиці, нетелі, корови – 50,4 тис. грн. за голову; за племінні свинки та кнурці – 16,0 тис. грн. за голову; за племінні вівцематки, барани, ярки – 17,6 тис. грн. за голову; за племінні козематки, цапи, кізочки, цапки – 17,6 тис. грн. за голову; за сперму бугаїв/кнурів – 160 грн. за дозу; сексованої сперми бугаїв – 480 грн.; бджоли – бджолопакети – 800 грн.; бджоломатки – 160 грн.; за ембріони ВРХ – 800 грн. за одну штуку. - Дотація за наявні бджолосім'ї – надається на безповоротній основі юридичним особам, ФОП та фізичним особам, які є власниками бджолосімей, за наявні в поточному році від 10 до 300 бджолосімей, у розмірі 200 грн. за бджолосім'ю. Максимальний розмір дотації становить 60,0 тис. грн. одному отримувачу. - Відшкодування вартості об'єктів – надається юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності і ФОП у тому числі СФГ у розмірі до 50% вартості, а сільськогосподарським кооперативам в розмірі до 70% вартості. Об'єкти – тваринницькі ферми і комплекси для утримання (вищівування та розведення) сільськогосподарських тварин, птиці, об'єктів аквакультури (на рибницьких господарствах), доїльні зали, підприємства з переробки сільськогосподарської продукції (у тому числі для виробництва харчових продуктів м'ясних, рибних, молочних) та/або побічних продуктів тваринного походження, що належать до II і III категорій. - Дотація за утримання кіз та овець – надається юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям, зокрема СФГ, які є власниками кіз та овець, за кожну наявну станом на 1 січня ідентифіковану та зареєстровану в установленому порядку кізочку, козематку, ярку, вівцематку в розмірі 1,0 тис. грн. за одну голову. Для нарахування дотації за утримання кіз та овець суб'єктам господарювання, які є ФОП, зокрема СФГ, та власниками кіз та овець, дотація нараховується на ту кількість поголів'я, що зазначене у Єдиному державному реєстрі тварин станом на 1 січня поточного року. - Дотація за приріст поголів'я корів – надається суб'єктам господарювання, які є юридичними особами і власниками корів, за кожну наявну прирощену корову власного відтворення, на яку збільшено основне стадо станом на 1 липня поточного року порівняно з наявним поголів'ям корів станом на 1 січня поточного року в розмірі 30,0 тис. грн. за одну голову.
10. Державна підтримка нішевих культур	надається для сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь за рахунок бюджетних коштів (у подальшому - субсидія) надається сільськогосподарським товаровиробникам — юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми і форми власності та фізичним особам - підприємцям (у подальшому - отримувачі). Субсидії надаються отримувачам на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік, у розрахунку на один гектар оброблюваних угідь, на яких вирощується гречка, (за винятком післязбірних культур), у розмірі до 5000 грн. на один гектар, але не більше ніж на 300 га оброблюваних угідь одним отримувачем. Розглядається можливість розширення видів культур, на які планують виділяти субсидії у наступному році, а саме: овес, сорго, просо, жито, цукровий буряк.
11. Державна підтримка розвитку картоплярства	надавати таку державну підтримку сільськогосподарським товаровиробникам - юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми, основною діяльністю яких є вирощування картоплі та/або виробництво продуктів переробки власно вирощеної картоплі. Бюджетні кошти спрямовувати на надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті для компенсації до 50% вартості (без урахування податку на додану вартість) нового будівництва холодильників для зберігання власно вирощеної картоплі (картоплесховищ), цехів первинної переробки власно вирощеної картоплі, побудованих і прийнятих в експлуатацію. [Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробників картоплі: Постанова КМУ від 22 вересня 2021 р. № 1008. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 24.02.2023).]

Напрямок	Цілі фінансування та опис вимог			
12. Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції	Програмою передбачено страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків. Дотація надається на безповоротній основі сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям в розмірі до 60% від фактично сплачених страхових премій.			
13. Державна підтримка використання меліорованих земель	Програмою передбачено механізм надання державної підтримки сільгосптоваровиробникам, що провадять сільськогосподарську діяльність на землях сільськогосподарського призначення із застосуванням гідротехнічної меліорації. Державна підтримка у вигляді бюджетної дотації надається сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям, які використовують меліоровані землі, що не мають порушених справ про банкрутство, та/або яких не визнано банкрутами, та/або які не перебувають на стадії ліквідації; не мають на перше число місяця, в якому приймається рішення про включення до розподілів бюджетних коштів сільгосптоваровиробника, простроченої більш як шість місяців заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи ДПС (п. 3. Порядку). Державна підтримка надається у вигляді бюджетної дотації сільгосптоваровиробникам на безповоротній основі у розмірі до 25% вартості витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених відповідно до затвердженої в установленому порядку проектної документації, але не більше як: 7500 грн. на 1 га оброблюваних угідь для зрошення дощуванням без урахування вартості поливної техніки; 19500 грн на 1 га оброблюваних угідь для зрошення дощуванням з урахуванням вартості поливної техніки; 18750 грн на 1 га оброблюваних угідь для краплинного зрошення. [Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані землі: Постанова КМУ від 11 жовтня 2021 р. №1070 / Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-vikoristu-a1070 (дата звернення: 24.02.2023).]			
14. Державна підтримка органічного виробництва	Програмою передбачена бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь, відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва та бюджетної субсидії з розрахунку на одну голову ВРХ. <table><tr><td> Бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь 5 тис грн на 1 га, але не більше 20 га на особу Прогнозні результати програми 1 400 тис га прогнозована площа, задіяна під органічне виробництво +12 тис га угідь з дотриманням вимог до органічного виробництва </td><td> Бюджетна субсидія з розрахунку на одну голову великої рогатої худоби 5 тис грн на 1 голову ВРХ 6 тис голів утримуватимуться відповідно до вимог органічного виробництва </td><td> Відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва до 30 відсотків вартості 1000 Виробників отримають допомогу </td></tr></table>	Бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь 5 тис грн на 1 га, але не більше 20 га на особу Прогнозні результати програми 1 400 тис га прогнозована площа, задіяна під органічне виробництво +12 тис га угідь з дотриманням вимог до органічного виробництва	Бюджетна субсидія з розрахунку на одну голову великої рогатої худоби 5 тис грн на 1 голову ВРХ 6 тис голів утримуватимуться відповідно до вимог органічного виробництва	Відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва до 30 відсотків вартості 1000 Виробників отримають допомогу
Бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь 5 тис грн на 1 га, але не більше 20 га на особу Прогнозні результати програми 1 400 тис га прогнозована площа, задіяна під органічне виробництво +12 тис га угідь з дотриманням вимог до органічного виробництва	Бюджетна субсидія з розрахунку на одну голову великої рогатої худоби 5 тис грн на 1 голову ВРХ 6 тис голів утримуватимуться відповідно до вимог органічного виробництва	Відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва до 30 відсотків вартості 1000 Виробників отримають допомогу		

Джерело: [89]

ДОДАТОК В

ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЗА 2019-2021 РОКАХ

Таблиця В.1 - Динаміка вартості виробленої продукції сільського господарства в областях України у 2019-2021 роках, у постійних цінах 2016 року, млн. грн.

Області	Продукція сільського господарства					У тому числі									
						продукція рослинництва					продукція тваринництва				
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021р. до 2019р., %	2021р. до 2020р., %	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021р. до 2019р., %	2021р. до 2020р., %	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021р. до 2019р., %	2021р. до 2020р., %
Україна	680982,4	612121,5	712566,3	104,6	116,4	538705,6	473377,0	580267,7	107,7	122,6	142276,8	138744,5	132298,6	93,0	95,4
Вінницька	57168,9	48688,6	59467,8	104,0	122,1	39426,9	30841,8	42039,2	106,6	136,3	17742,0	17846,8	17428,6	98,2	97,7
Волинська	16540,8	16610,4	17078,4	103,3	102,8	11316,8	11474,2	12089,2	106,8	105,4	5224,0	5136,2	4989,2	95,5	97,1
Дніпропетровська	42467,9	36393,3	44500,7	104,8	122,3	32998,4	26883,3	34616,7	104,9	128,8	9469,5	9510,0	9884,0	104,4	103,9
Донецька	20260,6	19400,5	20953,5	103,4	108,0	15343,0	14571,5	16712,6	108,9	114,7	4917,6	4829,0	4240,9	86,2	87,8
Житомирська	27362,6	26072,1	29256,4	106,9	112,2	22020,8	20943,8	24364,4	110,6	116,3	5341,8	5128,3	4892,0	91,6	95,4
Закарпатська	8858,2	8552,3	7856,5	88,7	91,9	4480,8	4533,7	4218,0	94,1	93,0	4377,4	4018,6	3638,5	83,1	90,5
Запорізька	27136,5	23997,9	28175,7	103,8	117,4	23737,7	20843,4	25569,0	107,7	122,7	3398,8	3154,5	2606,7	76,7	82,6
Івано-Франківська	13301,2	13767,3	14527,2	109,2	105,5	7679,4	8130,5	9240,2	120,3	113,6	5621,8	5636,8	5287,0	94,0	93,8
Київська	40802,3	34252,7	40757,9	99,9	119,0	28678,4	22371,4	30390,9	106,0	135,8	12123,9	11881,3	10367,0	85,5	87,3
Кіровоградська	35994,8	25381,1	37138,5	103,2	146,3	32165,1	21698,4	33536,0	104,3	154,6	3829,7	3682,7	3602,5	94,1	97,8
Луганська	14448,2	12802,0	13745,1	95,1	107,4	13252,7	11621,8	12571,8	94,9	108,2	1195,5	1180,2	1173,3	98,1	99,4
Львівська	23004,4	24007,2	25833,9	112,3	107,6	15967,9	16938,0	18540,4	116,1	109,5	7036,5	7069,2	7293,5	103,7	103,2
Миколаївська	25976,4	19778,0	29066,9	111,9	147,0	23024,0	17081,3	26598,9	115,5	155,7	2952,4	2696,7	2468,0	83,6	91,5
Одеська	28278,5	17240,3	33106,4	117,1	192,0	25229,7	14296,2	30308,0	120,1	212,0	3048,8	2944,1	2798,4	91,8	95,1
Полтавська	43514,8	38625,1	42319,3	97,3	109,6	36671,8	32193,3	35992,5	98,1	111,8	6843,0	6431,8	6326,8	92,5	98,4
Рівненська	16752,7	17260,2	17598,1	105,0	102,0	12572,9	13245,1	13811,5	109,9	104,3	4179,8	4015,1	3786,6	90,6	94,3
Сумська	30175,6	31291,6	28199,7	93,5	90,1	26215,6	27375,0	24772,7	94,5	90,5	3960,0	3916,6	3427,0	86,5	87,5
Тернопільська	24251,8	24254,8	27499,3	113,4	113,4	19733,5	19619,8	22573,3	114,4	115,1	4518,3	4635,0	4926,0	109,0	106,3
Харківська	38462,8	37700,8	37048,9	96,3	98,3	32339,4	32017,3	32245,4	99,7	100,7	6123,4	5683,5	4803,5	78,4	84,5
Херсонська	28559,2	27024,1	30771,6	107,7	113,9	24748,6	23454,8	27796,1	112,3	118,5	3810,6	3569,3	2975,5	78,1	83,4
Хмельницька	35926,2	34979,2	39751,8	110,6	113,6	29299,7	28617,5	33350,6	113,8	116,5	6626,5	6361,7	6401,2	96,6	100,6
Черкаська	40275,6	31698,3	42765,8	106,2	134,9	27280,8	18883,7	30033,9	110,1	159,0	12994,8	12814,6	12731,9	98,0	99,4
Чернівецька	10248,5	10225,3	11170,6	109,0	109,2	7176,3	7221,1	8399,9	117,1	116,3	3072,2	3004,2	2770,7	90,2	92,2
Чернігівська	31213,9	32118,4	33976,3	108,8	105,8	27345,4	28520,1	30496,5	111,5	106,9	3868,5	3598,3	3479,8	90,0	96,7

Джерело: [Сільське господарство України 2021, с. 46]

Продовження Додатку В

Таблиця В.2 - Рейтинг областей України за часткою у загальному виробництві продукції сільського господарства у 2019-2021 роках

Області	Продукція сільського господарства						Продукція рослинництва						Продукція тваринництва					
	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹	%	місце ¹
Вінницька	8,4	1	8,0	1	8,3	1	7,3	1	6,5	3	7,2	1	12,5	1	12,9	1	13,2	1
Волинська	2,4	20	2,7	20	2,4	20	2,1	21	2,4	21	2,1	21	3,7	11	3,7	10	3,8	9
Дніпропетровська	6,2	3	5,9	4	6,2	2	6,1	3	5,7	7	6,0	3	6,7	4	6,9	4	7,5	4
Донецька	3,0	18	3,2	17	2,9	18	2,8	18	3,1	17	2,9	18	3,5	12	3,5	12	3,2	13
Житомирська	4,0	13	4,3	11	4,1	12	4,1	15	4,4	11	4,2	15	3,8	10	3,7	11	3,7	11
Закарпатська	1,3	24	1,4	24	1,1	24	0,8	24	1,0	24	0,7	24	3,1	14	2,9	14	2,8	15
Запорізька	4,0	14	3,9	15	4,0	15	4,4	13	4,4	12	4,4	13	2,4	20	2,3	20	2,0	22
Івано-Франківська	2,0	22	2,2	21	2,0	21	1,4	22	1,7	22	1,6	22	4,0	9	4,1	9	4,0	8
Київська	6,0	4	5,6	6	5,7	5	5,3	7	4,7	9	5,2	8	8,5	3	8,6	3	7,8	3
Кіровоградська	5,3	7	4,1	12	5,2	7	6,0	5	4,6	10	5,8	4	2,7	18	2,7	17	2,7	16
Луганська	2,1	21	2,1	22	1,9	22	2,5	19	2,5	20	2,2	20	0,8	24	0,9	24	0,9	24
Львівська	3,4	17	3,9	14	3,6	17	3,0	17	3,6	16	3,2	17	4,9	5	5,1	5	5,5	5
Миколаївська	3,8	15	3,2	16	4,1	13	4,3	14	3,6	15	4,6	12	2,1	23	1,9	23	1,9	23
Одеська	4,2	12	2,8	19	4,6	10	4,7	11	3,0	18	5,2	9	2,1	22	2,1	22	2,1	20
Полтавська	6,4	2	6,3	2	5,9	4	6,8	2	6,8	1	6,2	2	4,8	6	4,6	6	4,8	7
Рівненська	2,5	19	2,8	18	2,5	19	2,3	20	2,8	19	2,4	19	2,9	15	2,9	15	2,9	14
Сумська	4,4	10	5,1	9	4,0	14	4,9	10	5,8	6	4,3	14	2,8	16	2,8	16	2,6	18
Тернопільська	3,6	16	4,0	13	3,9	16	3,7	16	4,1	13	3,9	16	3,2	13	3,3	13	3,7	10
Харківська	5,6	6	6,2	3	5,2	8	6,0	4	6,8	2	5,6	6	4,3	8	4,1	8	3,6	12
Херсонська	4,2	11	4,4	10	4,3	11	4,6	12	5,0	8	4,8	11	2,7	19	2,6	19	2,2	19
Хмельницька	5,3	8	5,7	5	5,6	6	5,4	6	6,0	4	5,7	5	4,7	7	4,6	7	4,8	6
Черкаська	5,9	5	5,2	8	6,0	3	5,1	9	4,0	14	5,2	10	9,1	2	9,2	2	9,6	2
Чернівецька	1,5	23	1,7	23	1,6	23	1,3	23	1,5	23	1,4	23	2,2	21	2,2	21	2,1	21
Чернігівська	4,6	9	5,2	7	4,8	9	5,1	8	6,0	5	5,3	7	2,7	17	2,6	18	2,6	17

1 визначене по частці у вартості виробленої продукції сільського господарства

Джерело: [Сільське господарство України 2021, с. 46]

ДОДАТОК Д

ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ТА ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ ЗА 2019-2021 РОКИ

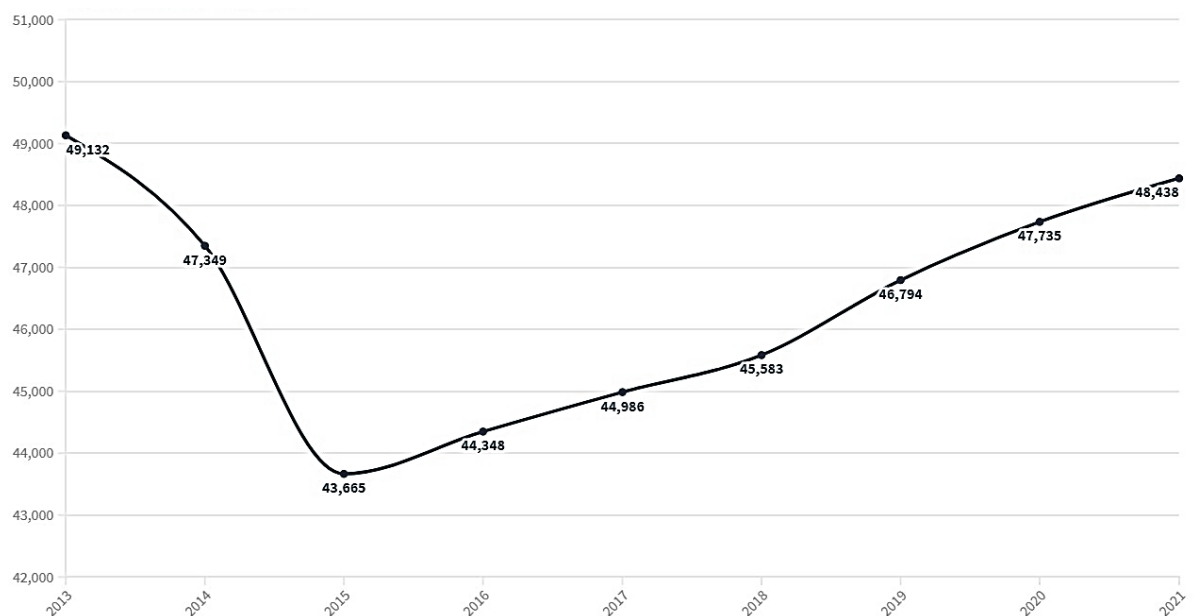

Рисунок Д.1 - Кількість ФГ за ЄДРПОУ у 2015-2021 рр.

Таблиця Д.1 - Особисті селянські господарства станом на 1 січня

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Кількість господарств, тис.	3996,5	3975,1	3954,8	3921,5
Площа земельних ділянок, тис. га	6132,2	6133,6	6125,7	6120,0
у тому числі з цільовим призначенням				
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	791,0	788,3	787,0	777,1
для ведення особистого селянського господарства	2513,4	2512,6	2517,7	2544,2
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2777,1	2 781,8	2772,6	2735,3
з них узятих в оренду	345,0	348,2	350,9	367,1

Джерело: Особисті селянські господарства / Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.02.2022).

Продовження Додатку Д

Таблиця Д.2 - Перелік діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстрованих на території Сумської області станом на 01.01.2022р.

Назва СОК	Район	Вид діяльності	Напрямок діяльності
«Чернечослобідський» ПРООН	Буринський	Багатофункціональний	Молочарський
«Добробут Шевченкове 2015» ПРООН	Глухівський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Полісяночка» ПРООН	Глухівський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Сумський міжрегіональний аграрний кооператив»	Глухівський	Обслуговуючий	Обслуговуючий надання послуг
«Згода»	Конотопський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Діброва»	Конотопський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Мутинчанка»	Кролевецький	Обслуговуючий	Обслуговуючий надання послуг
«Сади Сумщини»	Лебединський	Багатофункціональний	Плодоовочевий
«Недригайлів» ПРООН	Недригайлівський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Господар-2015» ПРООН	Недригайлівський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Білицький»	С-Будський	Обслуговуючий	Обробіток землі транспортні послуги
«Кровненський»	Сумський	Багатофункціональний	Обробіток землі
«Сумський молочник»	Сумський	Багатофункціональний	Молочарський
«Вовнянський» ПРООН	Шосткинський	Багатофункціональний	Обробіток землі транспортні послуги

Джерело: [86]

Продовження Додатку Д

Таблиця Д.3 - Особисті селянські господарства за регіонами, станом на 1 січня 2019 року

Область	Кількість господарств, тис.	Площа земельних ділянок, тис.га	У тому числі з цільовим призначенням			
			для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	для ведення особистого селянського господарства	для ведення товарного с/г виробництва	з них узятих в оренду
Україна	3996,5	6132,2	791,0	2513,4	2777,1	345,0
Вінницька	274,4	301,0	66,8	140,3	93,2	7,7
Волинська	147,9	314,1	34,2	215,6	62,3	1,6
Дніпропетровська	161,2	387,7	32,5	89,4	265,3	53,0
Донецька	77,8	179,2	16,3	53,7	108,9	19,1
Житомирська	179,3	174,8	40,0	91,1	43,6	0,3
Закарпатська	228,7	200,3	39,2	76,1	75,2	4,2
Запорізька	118,2	374,4	22,1	103,6	247,3	48,3
Івано-Франківська	257,3	235,6	46,8	147,5	37,0	1,9
Київська	228,4	196,6	47,7	89,6	58,6	8,8
Кіровоградська	120,2	314,5	23,6	91,9	198,8	36,8
Луганська	43,9	126,5	9,2	31,5	85,0	16,2
Львівська	279,7	318,1	51,0	159,0	99,1	1,3
Миколаївська	79,0	314,9	17,6	70,1	225,5	34,4
Одеська	178,8	398,8	38,9	121,0	238,4	24,9
Полтавська	187,5	294,8	33,1	140,5	120,6	11,6
Рівненська	182,7	275,3	38,3	115,2	121,2	0,4
Сумська	129,3	139,3	10,6	86,0	39,6	3,5
Тернопільська	183,1	232,1	34,0	145,2	52,7	0,1
Харківська	136,2	284,1	29,1	85,4	167,5	31,0
Херсонська	80,3	325,3	19,6	89,3	213,1	25,0
Хмельницька	205,5	208,0	47,5	112,3	48,1	3,3
Черкаська	201,2	196,7	24,8	98,1	72,3	3,4
Чернівецька	171,7	193,0	37,5	73,1	76,6	5,2
Чернігівська	144,2	147,1	30,6	87,9	27,2	3,0

Продовження Додатку Д

Таблиця Д.4 - Особисті селянські господарства за регіонами, станом на 1 січня 2020 року

Область	Кількість господарств, тис.	Площа земельних ділянок, тис.га	У тому числі з цільовим призначенням			
			для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	для ведення особистого селянського господарства	для ведення товарного с/г виробництва	з них узятих в оренду
Україна	3975,1	6133,6	788,3	2512,6	2781,8	348,2
Вінницька	273,5	304,3	66,7	140,1	96,5	7,7
Волинська	147,1	313,0	33,9	218,6	58,9	1,6
Дніпропетровська	158,5	387,3	33,0	89,9	264,0	55,9
Донецька	77,3	178,3	16,0	52,9	109,0	20,0
Житомирська	178,6	171,1	39,6	91,0	40,5	1,1
Закарпатська	224,4	199,0	38,7	76,8	75,6	3,7
Запорізька	116,5	374,4	21,7	102,9	248,4	48,6
Івано-Франківська	257,3	235,7	46,9	147,8	36,8	1,9
Київська	227,4	198,3	47,6	89,6	60,7	7,2
Кіровоградська	118,4	316,9	23,7	92,4	200,4	37,0
Луганська	42,8	127,1	9,0	31,7	85,6	16,2
Львівська	278,8	318,4	50,1	159,0	97,7	1,0
Миколаївська	78,4	315,3	17,4	70,1	226,1	33,4
Одеська	178,6	398,8	38,7	121,2	238,7	23,4
Полтавська	187,4	297,4	33,1	140,0	124,0	11,8
Рівненська	182,5	273,4	38,5	115,4	118,8	0,1
Сумська	127,0	137,5	10,5	85,0	39,0	3,3
Тернопільська	184,2	232,5	34,0	145,9	52,3	0,1
Харківська	135,5	282,9	28,9	85,0	167,2	30,1
Херсонська	80,9	323,2	20,0	85,6	213,7	29,1
Хмельницька	204,3	209,8	47,3	112,8	49,7	3,3
Черкаська	200,7	199,3	25,2	98,0	74,5	3,4
Чернівецька	172,6	193,5	37,6	73,0	77,3	5,6
Чернігівська	142,4	146,2	30,2	87,9	26,4	2,7

Продовження Додатку Д

Таблиця Д.5 - Особисті селянські господарства за регіонами, станом на 1 січня 2021 року

Область	Кількість господарств, тис.	Площа земельних ділянок, тис.га	У тому числі з цільовим призначенням			
			для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	для ведення особистого селянського господарства	для ведення товарного с/г виробництва	з них узятих в оренду
Україна	3954,8	6125,7	787,0	2517,7	2772,6	350,9
Вінницька	272,2	303,4	66,1	138,8	95,8	8,2
Волинська	146,6	313,9	33,5	217,8	60,3	0,9
Дніпропетровська	159,3	385,9	32,9	91,3	260,7	56,5
Донецька	77,7	181,5	16,3	53,8	111,4	21,4
Житомирська	176,1	172,9	39,9	93,3	39,6	0,3
Закарпатська	224,8	199,3	38,5	77,4	75,0	3,8
Запорізька	115,8	363,9	21,5	101,0	239,7	47,5
Івано-Франківська	256,8	235,6	47,0	147,9	36,9	1,9
Київська	226,6	197,2	47,5	88,6	61,0	7,6
Кіровоградська	116,8	317,4	23,1	95,4	198,6	33,8
Луганська	45,6	127,8	9,1	32,0	85,1	16,7
Львівська	275,0	308,2	49,9	156,3	92,0	1,4
Миколаївська	77,2	312,8	17,2	70,8	223,1	34,9
Одеська	178,8	402,3	39,4	122,6	240,3	23,3
Полтавська	185,7	299,1	32,8	141,3	124,7	12,6
Рівненська	182,4	273,8	38,5	116,6	118,1	0,1
Сумська	126,0	135,0	10,5	84,4	38,5	3,9
Тернопільська	183,6	233,6	34,4	145,7	53,3	0,1
Харківська	134,2	280,4	28,8	84,1	165,8	30,0
Херсонська	80,6	328,2	20,0	87,1	219,3	31,1
Хмельницька	202,3	211,5	47,5	112,9	51,1	3,4
Черкаська	200,0	201,0	25,3	98,2	76,0	3,7
Чернівецька	171,4	195,6	37,3	72,7	80,0	5,2
Чернігівська	139,3	145,4	30,0	87,7	26,3	2,6

Закінчення Додатку Д

Таблиця Д.6 - Особисті селянські господарства за регіонами, станом на 1 січня 2022 року

Область	Кількість господарств, тис.	Площа земельних ділянок, тис.га	У тому числі з цільовим призначенням			
			для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	для ведення особистого селянського господарства	для ведення товарного с/г виробництва	з них узятих в оренду
Україна	3921,5	6120,0	777,1	2544,2	2735,3	367,1
Вінницька	264,6	305,3	64,5	140,4	95,7	8,6
Волинська	147,6	312,8	33,3	215,0	57,5	0,9
Дніпропетровська	157,7	386,7	33,0	96,3	252,1	57,8
Донецька	76,0	181,5	15,9	54,4	111,1	20,0
Житомирська	174,4	173,7	39,2	92,7	41,6	0,1
Закарпатська	222,6	187,9	34,9	80,5	65,7	4,8
Запорізька	114,5	362,3	21,2	101,2	238,6	47,4
Івано-Франківська	256,4	234,6	47,0	148,3	36,1	1,8
Київська	227,6	199,5	47,7	88,6	63,1	10,3
Кіровоградська	115,6	314,4	23,2	96,5	194,3	35,0
Луганська	45,7	127,9	9,1	32,8	82,5	15,2
Львівська	277,5	312,9	49,7	158,9	96,9	2,6
Миколаївська	76,5	306,5	17,3	72,5	215,4	34,1
Одеська	179,7	401,0	39,1	125,6	236,1	28,8
Полтавська	184,4	304,5	33,3	143,8	127,3	12,7
Рівненська	179,8	269,8	38,4	119,0	111,8	0,2
Сумська	124,2	135,4	10,6	83,4	40,2	5,9
Тернопільська	182,0	233,3	33,8	146,2	53,0	0,0
Харківська	130,5	270,3	27,5	83,0	152,6	29,6
Херсонська	79,9	337,2	19,2	90,5	220,2	35,7
Хмельницька	200,2	210,8	46,9	113,2	50,7	3,4
Черкаська	196,4	211,4	25,9	98,2	86,8	3,7
Чернівецька	172,4	194,0	37,5	72,9	79,6	5,7
Чернігівська	135,3	146,3	28,9	90,3	26,4	2,8

Закінчення Додатку Д

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» №7137-д від 14.03.2022 року, який, зокрема, передбачає:

- 1) встановлення особливостей оподаткування єдиним податком з 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану, а саме:
 - можливість не сплачувати єдиний податок ФОП - платниками 1 та 2 груп на усій території країни з 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану (1 група ФОП, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють роздрібний продаж товарів, або надають послуги населенню, річний дохід 1,1 млн. грн. 2 групи – кількість осіб, які перебувають в трудових відносинах не перевищує 10 осіб, річний дохід – 5, 4 млн. грн.);
 - розширення кола платників, що можуть знаходитись спрощеній системі оподаткування - на 3 групі за рахунок юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми;
 - збільшення для платників 3 групи межі доходу до 10 млрд. грн. на рік та зняття обмежень по кількості найманих працівників;
 - збільшення кола платників, якими не сплачуватиметься земельний податок за рахунок платників податків, що перейдуть із загальної системи оподаткування на спрощену;
 - зменшення ставки єдиного податку для платників 3 групи до 2% від доходу (3 група – ФОП та юридичні особи суб'єкти господарювання будь-якої форми власності, річний дохід до змін -7,6 млн. грн.);
- 2) встановлення ставки акцизного податку на пальне у розмірі 0 євро та 7% ПДВ до припинення воєнного стану;
- 3) з 1 березня 2022 року до 31 грудня року, наступного за роком, в якому припинено/скасовано воєнний стан, не нараховується і не сплачується земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної форм власності, що розташовані на територіях, де ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями рф, а також визначені обласними військовими адміністраціями як такі, що засмічені вибухонебезпечними предметами, та/або на яких наявні фортифікаційні споруди;
- 4) відміну сплати мінімального податкового зобов'язання за 2022 та 2023 роки на територіях, де ведуться бойові дії, на тимчасово окупованих територіях. Перелік таких територій, визначатиметься КМУ;
- 5) скасування оподаткування екологічним податком за 2022 рік на територіях, де ведуться бойові дії, на тимчасово окупованих територіях. Перелік таких територій, визначатиметься КМУ;
- 6) зупинення перебігу всіх строків, контроль за дотриманням яких окладається на Державну податкову службу на час воєнного стану;
- 7) пеня не нараховуватиметься за порушення, які виникли внаслідок форс-мажорів під час воєнного стану;
- 8) благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які проживають на території бойових дій, не буде оподатковуватися ПДФО. Також не оподатковується ПДФО вся нецільова благодійна допомога, яка надається особам, які постраждали внаслідок збройної агресії рф;
- 9) звільнення від сплати ПДВ за товари, що були знищені під час війни, а також передані на потреби оборони;
- 10) дозволяється включати до податкового кредиту з ПДВ суми, по яких ще не зареєстровані податкові накладні, але наявні необхідні первинні документи. Такі накладні повинні бути зареєстровані протягом 6 місяців з моменту припинення воєнного стану.
- 11) з 1 березня до припинення воєнного стану та ще 12 місяців ФОП, особи, які провадять незалежну професійну діяльність та члени ФГ, не сплачують ЄСВ за себе;
- 12) ФОП 2-3 груп дозволяється не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників. Такі суми будуть сплачені за рахунок держбюджету;
- 13) на період воєнного стану та протягом 3 місяців після його закінчення штрафи та пеня по ЄСВ не застосовуються, а перевірки не проводяться.

ДОДАТОК Е

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Е.1 АНКЕТА

представників територіальних громад України про діяльність фермерських господарств та створення сімейних фермерських господарств

Область: _____

Тип територіальної громади:

- Міська
- Селищна
- Сільська

1. Скільки ФГ працює на території Вашої ТГ?

- Нема жодного
- 1-3 ФГ
- 4-5 ФГ
- 6-10 ФГ
- 11-20 ФГ
- Понад 20 ФГ
- Важко відповісти

2. Наскільки активно місцеві фермери беруть участь у житті Вашої громади?

- Фермери виділяють ТЕХНІКУ для вирішення проблем ГРОМАДИ
- Фермери виділяють ТЕХНІКУ для вирішення проблем ЖИТЕЛІВ громади (наприклад, обробка присадибних ділянок, городів тощо)
- Фермери надають БЕЗКОШТОВНО продукти для місцевих потреб (школи, дитсадки, дитбудинки тощо)
- Фермери ПОСТІЙНО надають ЗНАЧНУ фінансову допомогу для вирішення проблем громади
- Фермери ЧАС ВІД ЧАСУ надають фінансову допомогу для вирішення проблем громади
- Фермери спонсорують КУЛЬТУРНІ заходи (концерти, фестивалі, ярмарки тощо)
- Фермери не надають жодної допомоги
- Фермери є ДЕПУТАТАМИ місцевої ради
- Фермери є ЧЛЕНАМИ ДОРАДЧИХ Х ОРГАНІВ, створених у громаді (наприклад, членами громадської ради)
- Фермери проводять ЗАНЯТТЯ У МІСЦЕВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (школа, коледж, університет тощо)
- Інша відповідь

3. Скільки СФГ працює на території Вашої громади

- 1-3 СФГ
- 4-5 СФГ
- 6-10 СФГ
- 11-20 СФГ
- Понад 20 СФГ
- Важко відповісти
- Немає жодного

4. Скільки нових СФГ створено на території Вашої громади за останні три роки

- 1-5 СФГ
- 6-10 СФГ
- Важко відповісти
- Не створено жодного

5. Що стримує розвиток СФГ у Вашій громаді?

- Не аналізували дане питання
- Нічого не стримує
- Інша відповідь

6. Чи знаєте Ви як створити СФГ?

- Ні – 65
- ТАК – 107

7. Чи варто прискорювати процес перетворення особистих селянських господарств в СФГ

- НІ
- ТАК
- Складно відповісти

8. Наскільки добре Ви знаєте правові норми, що стосуються створення та діяльності СФГ?

- Дещо знаю
- Нічого не знаю
- Дуже добре знаю

9. Чи знаєте, яку підтримку можуть отримати СФГ від держави?

- Дещо знаю
- Нічого не знаю
- Дуже добре знаю

10. Чи заплановані у Вашій громаді заходи підтримки фермерських господарств?

- Важко відповісти
- НІ
- ТАК

11. Якщо Ваша громада надає підтримку фермерським господарствам, то коротко опишіть характер цієї підтримки?

Продовження Додатку Е

Е.2 РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

представників територіальних громад України про діяльність фермерських господарств та створення сімейних фермерських господарств

Область: всі, крім Херсонської, Луганської та Харківської

Тип територіальної громади:

- Міська - 75
- Селищна - 56
- Сільська - 42

1. Скільки ФГ працює на території Вашої ТГ?

- Нема жодного - 7
- 1-3 ФГ - 23
- 4-5 ФГ - 15
- 6-10 ФГ - 24
- 11-20 ФГ - 32
- Понад 20 ФГ - 64
- Важко відповісти - 8

2. Наскільки активно місцеві фермери беруть участь у житті Вашої громади?

- Фермери виділяють техніку для вирішення проблем громади - 93 відповіді
- Фермери виділяють техніку для вирішення проблем жителів громади (наприклад, обробка присадибних ділянок, городів тощо) - 46
- Фермери надають безкоштовно продукти для місцевих потреб (школи, дитсадки, дитбудинки тощо) - 31
- Фермери постійно надають значну фінансову допомогу для вирішення проблем громади - 24
- Фермери час від часу надають фінансову допомогу для вирішення проблем громади - 80
- Фермери спонсорують культурні заходи (концерти, фестивалі, ярмарки тощо) - 67
- Фермери не надають жодної допомоги - 2
- Фермери є депутатами місцевої ради - 89
- Фермери є членами дорадчих органів, створених у громаді (наприклад, членами громадської ради) - 11
- Фермери проводять заняття у місцевих навчальних закладах (школа, коледж, університет тощо) - 1
- Інша відповідь - 6

• На території міста знаходиться одне фермерське господарство, проте земельні ділянки воно використовує на території іншої сільської ОТГ

- У нашій громаді немає фермерів
- Деякі фермери допомагають один одному (технікою, насінням, добривами тощо)
- На території Варської МТГ відсутні сімейні фермерські господарства
- не приймають участь
- майже не допомагають

• До Луцької громади, лише два роки тому приєдналися сільські території. Тому питання співпраці із фермерами, вивчення стану розвитку агропромислового комплексу, який «щойно» утворився у нашій громаді знаходиться у стані вивчення.

- Фермерські господарства дрібні і працюють для самозабезпечення
- Фермери працюють для себе, з метою збільшення поголів'я та надання якісної продукції населенню.

3. Скільки СФГ працює на території Вашої громади?

- 1-3 СФГ - 33
- 4-5 СФГ - 15
- 6-10 СФГ - 15
- 11-20 СФГ - 15
- Понад 20 СФГ - 18
- Важко відповісти - 23
- Немає жодного - 54

4. Скільки нових СФГ створено на території Вашої громади за останні три роки?

- 1-5 СФГ - 41 відповідь
- 6-10 СФГ - 3
- Важко відповісти - 42
- Не створено жодного - 87

5. Що стримує розвиток СФГ у Вашій громаді?

- Не аналізували дане питання
- Нічого не стримує
- Інша відповідь

– Нестабільна економічна ситуація, нестабільне законодавство. Некоректне ставлення держави до фермерства. Люди починають, а потім полишають дану діяльність. Військовий стан негативно впливає на розвиток у всіх сферах діяльності

– Відсутність земель, отримання земельних ділянок та їх оформлення. Нинішня законодавча база, яка передбачає отримання земель у користування виключно через земельний аукціон (торги).

– Новостворені СФГ не мають фінансової можливості конкурувати із досвідченими користувачами земельних ділянок.

- Обмеженість фінансових ресурсів: недостатня держпідтримка, проблеми з кредитами для сільгоспвиробників; високі податки; відсутність стартового капіталу; складність доступу до фінансово-кредитних ресурсів.
- Небажання підприємця вийти з тіні: ухилення від оподаткування. Небажання зіштовхуватися з бюрократичними процедурами
- Незадовільна цінова політика та конкуренція із боку агрохолдингів. Низька вартість С/Г продукції. Висока вартість С/Г техніки та обладнання, паливо-мастильних матеріалів
- Проблеми збуту. Нерозвинена інфраструктура аграрного ринку.
- Відсутня ініціативність, немає бажаних. Недовіра. Молодь не хоче займатись СФГ
- Брак знань й інформації на створення СФГ
- Відсутність робочої сили у зв'язку з еміграцією закордон
- Неприятливі погодні умови
- Відсутність зрошувальних систем на території громади

6. Чи знаєте Ви як створити СФГ?

Ні – 65

Так - 107

7. Чи варто прискорювати процес перетворення особистих селянських господарств (ОСГ) в СФГ?

• Ні – 17

• Так – 41

• Складно відповісти - 115

8. Наскільки добре Ви знаєте правові норми, що стосуються створення та діяльності СФГ?

• Дещо знаю – 130

• Нічого не знаю - 24

• Дуже добре знаю – 19

9. Чи знаєте, яку підтримку можуть отримати СФГ від держави?

• Дещо знаю – 106

• Нічого не знаю - 41

• Дуже добре знаю – 26

10. Чи заплановані у Вашій громаді заходи підтримки фермерських господарств?

• Так - 34

• Ні – 86

• Важко відповісти – 53

11. Якщо Ваша громада надає підтримку фермерським господарствам, то коротко опишіть характер цієї підтримки?

– Програма розвитку і підтримки агропромислового комплексу на території Калуської міської територіальної громади на 2022-2027 роки» від 25.11.2021 року № 1005

– Програма підтримки розвитку сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи на території Білопільської міської ради на 2022-2023 роки

– Програмою розвитку малого і середнього підприємництва в Новоградівській міській територіальній громаді на 2021-2022 роки

– Програма розвитку сільськогосподарського виробництва Головинської селищної ради на 2021-2025 роки

– Передбачена місцева програма підтримки малого підприємництва в громаді

– Заходи заплановані в Програмі розвитку малого і середнього підприємництва на 2022-2023 роки

– Розроблена Цільова програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Більшівцівської ТГ на 2022-2025 роки

– Компенсація вартості придбаної с/г техніки, вартості висіяного сертифікованого насіння та посадкового матеріалу, вартості установок індивідуального доїння та холодильного обладнання. Також для ОСГ передбачена дотація за утримання 3-х і більше корів, за утримання телиць та нетелей, а також часткове здешевлення вартості штучного осіменіння.

– По контракту працює спеціаліст, який відповідає за аграрну галузь, напрацьовано проект Програми підтримки фермерства на території місцевої ОТГ

– Підтримка СФГ, які утримують не менше 3 корів

– Сприяння у пошуку та виділенні земельних ділянок

– Інформаційна. На веб-сайті громади розміщується корисна інформаційна інформація. Допомога у пошуку інвестицій, гуманітарної допомоги і таке інше

– Консультаційна. Держпідтримка, дотації, гранти

– Правова допомога. При вирішенні питань з податками. Оформлення права користування землями. Спадщина. Договори оренди.

– Вивчення потреб в організації проведення сільськогосподарських робіт : наявність паливо-мастильних матеріалів та насіння посівних культур. Аналізуємо стан потреб ФГ.

– Навчання. Навчально - методичні заходи з різними представниками та організаціями як закордонними так і державними

– Допомога в забезпечення потреби в паливі

– Моральна підтримка

ДОДАТОК Ж

ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Маслак О., Маслак Н. Нові можливості фінансового забезпечення АПК. *Пропозиція*. 2020. № 5. С.155–157.

Нові можливості фінансового забезпечення АПК

Карантинні обмеження цієї весни меншою мірою стосувалися аграріїв та суб'єктів господарювання — постачальників ресурсів. Проте навіть за таких умов потрібно було акумулювати наявні фінансові резерви та знаходити шляхи забезпечення бюджетного дефіциту задля своєчасного та якісного проведення комплексу весняно-посівних робіт. Наразі увага господарників прикута до процесів догляду за рослинами та завчасної підготовки до збирання врожаю.

Тож на допомогу аграріям цього року спрямовані нові напрями державної фінансової підтримки, зорієнтовані на заохочення використання кредитних ресурсів.

Потреба у фінансуванні

Цього року потреба в коштах аграріїв України для проведення комплексу весняно-посівних робіт прогнозується на рівні 131 млрд грн. Це менше, порівняно з попереднім роком, на 2%.

Забезпечення витрат обумовлюється стабільною ціною ситуацією впродовж

січня-лютого цього року на насіння, мінеральні добрива та засоби захисту рослин. До того ж мало місце зниження ціни на паливо впродовж березня-квітня. Ці фактори стали визначальними під час розрахунку загальних витрат для проведення необхідних робіт на полях.

Незважаючи на це, потреба сільгоспвиробників у залученні коштів збільшилася. Якщо торік дефіцит коштів аграріїв для проведення агро-техзаходів у весняний період становив близько 10% загальної потреби, то цього року підвищився до 14%, сформува-

вшись на рівні 18,3 млрд грн. На це вплинуло суттєве зниження ціни впродовж серпня-листопада попереднього року майже на всі види зерна та олійного насіння, а відповідно, зменшення доходів від їхньої реалізації. Відтак дефіцит коштів забезпечувався завдяки отриманню банківських кредитів до 60% загальної потреби, а решта — за рахунок товарних (комерційних) кредитів.

Загалом весняна посівна кампанія передбачала витрати коштів на проведення підживлення та догляду за озимими культурами на площі 8,9 млн га (за винятком загребних площ), а також сівби ярих культур на площі 15,3 млн га. Порівняно з відповідним періодом минулого року, загальна площа озимих культур залишилася на сталому рівні, а ярих — розширилася на 0,3 млн га. У структурі посівів ярої групи передбачалося розширення площ під кукурудзою і соняшником та їхнє скорочення під ячменем, соєю і цукровими буряками. Таким чином, у профільному міністерстві прогнозується, що аграрії посіють цього року соняшник на площі 6,2 млн га, кукурудзу — 5,4 млн га, сою — 1,5 млн га, ячмінь — 1,1 млн га.

Банківське кредитування

Потреба аграріїв у банківських кредитах цього року оцінювалася на рівні 11 млрд грн. Більшість аграріїв постійно або періодично є позичальниками коштів у банківських установ. Своєю чергою, банківські установи зацікавлені в кредитуванні суб'єктів господарювання АПК, які стали впродовж останніх років основою розвитку державної економіки завдяки наповненню бюджету утрів рівня, інвестиційній діяльності та забезпеченні надходжень у країну валютної виручки від експорту агропродукції.

здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також для будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (зокрема сковищ для збирання ово-чів, фруктів і м'яса).

Кредитна альтернатива

Альтернативою банківському кредитуванню цього року є програми державної підтримки аграріїв, що передбачають авансування виробництва зерна за фінансуванням договорами шляхом ільного укладання з Аграрним фондом України та ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України».

Об'єктами закупівель під час укладання таких договорів з Аграрним фондом є пшениця 2–4 класів, жито 1–3 класів та ячмінь 3 класу. Причому мінімальні партії закупівель пшениці, кукурудзи, ячменю становлять 100 т, жита — 50 т. На умовах товарного фінансування в обмін на мінеральні добрива попередньої оплати здійснюється виходячи з ціни на пшеницю 2 класу — 4,2 тис. грн/т, пшеницю 3 класу — 4,0 тис. грн/т, кукурудзу 3 класу — 3,3 тис. грн/т, жито 3 класу — 4,0 тис. грн/т, ячмінь 3 класу — 3,3 тис. грн/т. Остаточні розрахунки проводяться в період поставки зерна за поточними ринковими цінами.

Аграрний фонд також має можливість укладання фінансових фінансових договорів з аграріями. За такими договорами цей державний оператор проводить закупівлю зерна озимих культур урожаю 2020 року, а саме пше-

У ЛЮТОМУ ЦЬОГО РОКУ В УКРАЇНІ ЗАПРОВАДЖЕНО ДЕРЖАВНУ ПРОГРАМУ «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5–7–9%», ЯКА З УРАХУВАННЯМ ВІСНЕСЕНИХ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ЗМІНІ І ДОПОВНЕНЬ ПЕРЕДБАЧАЄ СТВОРЕННЯ ТА ПОДАЛЬШІЙ РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА, ЗОКРЕМА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ.

ниці, жита та ячменю. Під час укладання відповідних договорів вносять попередню оплату на рівні 3,0 тис. грн/т, а остаточними розрахунками за фактом постачання зерна. За програмою фінансового фінансування ПАТ «Аграрний фонд» планує закупити майже 200 тис. т зерна. Станом на 13 квітня за програмою обміну мінеральних добрив на зерно майбутнього врожаю вже замовлено 44,6 тис. т зерна врожаю 2020 року. При цьому на розгляд перебували документи на укладання подібних контрактів ще на 40 тис. т.

Своєю чергою, Державна продовольчо-зернова корпорація України теж налагодила співробітництво з дрібними та середніми сільгоспвиробниками. Для зручності аграріїв корпорація має розгалужену мережу у вигляді 49 казенних філій у 20 регіонах України для приймання замовлень на закупівлю зерна. Крім того, використовується велика кількість партнерських елеваторів, що надають аграріям послуги із приймання на

збирання та доробки зерна. Корпорація також здійснює закупівлі зерна мінімальною партією 100 т.

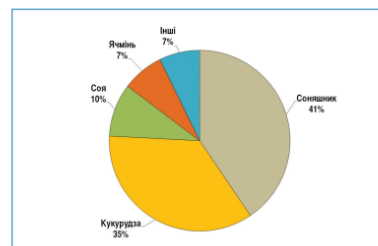
У рамках весняної фінансової програми планується закупівля до 200 тис. т зерна, в тому числі кукурудзи. За умовами договору виконуються попередня оплата за зерно майбутнього врожаю, яка становить за одну метричну тону замовленого зерна пшениці 2 класу — 3,0 тис. грн із урахуванням ПДВ та жита 1,2 класу — 3,3 тис. грн. Державні програми фінансування закупівель зерна сприяють поповненню обігових коштів аграріїв шляхом отримання попередньої оплати за зерно врожаю цього року із урахуванням поточної кон'юнктури ринку та цінової ситуації.

Перспективи

Державні програми фінансової підтримки останніми роками найбільш спрямовані на створення додаткових робочих місць в аграрному бізнесі, виробництво продукції з доданою вартістю, а також на розвиток малого виробничого підприємництва в сільській місцевості. Україна має великий потенціал створення сімейних фермерських господарств на основі особистих господарств сільського населення, який потрібно реалізувати з урахуванням європейського досвіду організації сільськогосподарської діяльності.

В Україні нараховується понад 4 млн домогосподарств сільського населення, які самостійно обробляють понад 6 млн га сільськогосподарських угідь. Потенціал від 5 до 10% таких господарств, залежно від регіонів України, здатні за умови державної та регіональної підтримки, розбудови ринкової інфраструктури розпочати власну справу, забезпечити самозабезпечення, створювати нові робочі місця, займатися виробництвом плодово-ягідної продукції, картоплі та овочів. Ця діяльність допоможе забезпечити потреби внутрішнього ринку в якісній та доступній продукції, а також сприятиме налагодженню каналів збуту такої продукції на зовнішніх ринках.

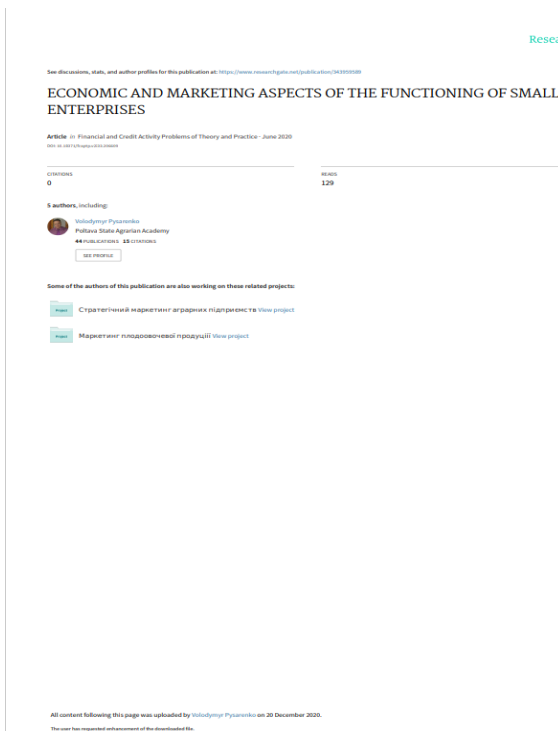
О. Маслак, канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту, Н. Маслак, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, Сумський національний аграрний університет

Прогнозна структура площ ярих культур урожаю 2020 року

Продовження Додатку Н

2. Lyshenko M.A., Ustik T.V., Pisarenko V.V., Maslak N.G., Koliadenko D.L. Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol 2, No 33. P. 185-193. URL: <http://fkd.org.ua/issue/view/12530>. DOI: DOI:10.18371/fcaptr.v2i33.206609 (дата звернення: 29.03.2021).

UDC 658.8:334.012.64

Lyshenko M.
Doctor of Economics, Professor,
Sumy National Agrarian University, Ukraine;
e-mail: lm_1980@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-6321-5178

Ustik T.
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Sumy National Agrarian University, Ukraine;
e-mail: tanya_ustik@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9967-0669

Pisarenko V.
Doctor of Economics, Professor,
Poltava State Agrarian Academy, Ukraine;
e-mail: volodymyr.pysarenko@pdaa.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5240-415X

Maslak N.
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Sumy National Agrarian University, Ukraine;
e-mail: n.maslak@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-1482-4118

Koliadenko D.
Ph. D. in Economics, Senior Lecturer,
Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine;
e-mail: nonon@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-3183-0176

ECONOMIC AND MARKETING ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF SMALL ENTERPRISES

Abstract. The purpose of the study is to effectively ensure and improve the marketing management of small businesses and to substantiate a methodological approach to the choice of strategies in the formation of commodity, price and product distribution policies in enterprises. The following general and applied research methods were used in the research process: analysis and synthesis, deduction and induction were used to determine the economic and marketing factors affecting the functioning of small businesses; systematization and generalization to calculate the performance of marketing department at small business enterprises; expert assessments — in determining the factors of influence on the internal and external environment of a small enterprise; monographic methods — for in-depth study of tasks; abstract-logical methods — for theoretical generalization of research results and formulation of conclusions and proposals.

The aim of the study is to analyze the situation with the organization of small business and the peculiarities of its doing. In order to improve the economic and marketing mechanisms of functioning of small businesses, a methodology for creating conditions for effective business activities of business entities, overcoming difficulties and solving problems related to lack of knowledge and experience of doing business, providing opportunities to obtain loans and necessary information, contributing to job creation, overcoming disparities in regional economic development, increasing export opportunities for small businesses, increasing production and its restructuring, to facilitate access of small businesses to modern innovative technologies, improvement of marketing and creating marketing department in the company, the definition of the main functions of the functioning of this structure. Certain scientific developments concerning the substantiation of economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises can be used for further scientific developments in this area, as well as in the practical activity of enterprises to evaluate their innovative, financial, marketing potential and formulate development strategies.

Keywords: small business, entrepreneurship, investment, employment, lending, competition, management, marketing.

Formulas: 0; fig.:1; tabl.: 3; bibl.: 15.

9. Brown J. M. How Important Are Small Businesses to Local Economies? / J. M. Brown // *Chron.* — 2018. — October 15. — Retrieved from <https://smallbusiness.chron.com/important-small-businesses-local-economies-5251.html>.
10. Lyshenko M. Transformation of methodical marketing approaches to the investigation of the problem of farming agricultural enterprises on the market of grain in globalization challenges / M. Lyshenko, T. Ustik, & I. Thermosa // *Baltic Journal of Economic Studies*. — 2018. — Vol. 4. — № 5. — P. 158—167. doi:10.30525/2556-0742/2018-4-5-158-166.
11. Bilan Yu. V. Conceptual modeling of agri-food market development under economy's globalization / Yu. V. Bilan, V. S. Nitsenko, Ya. V. Samolyk // *Національний економічний вісник*. — 2017. — № 3 (11). — P. 1. 54—61. doi:10.25140/2410-9576-2017-1-3(11)-54-61.
12. Lyshenko B. B. *Problemy marketingu v sferi rolnichestva i promyshlennosti* / B. B. Lyshenko. — Zhyt, Chytava, 2011.
13. Yatsenko O. M. Asymmetry of the development of the world agricultural market / O. M. Yatsenko, O. V. Yatsenko, V. S. Nitsenko, D. V. Batova, O. V. Reva // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. — 2019. — № 30 (3). — P. 423—434. doi:10.18371/fcaptr.v3i30.179821.
14. Giti M. G. Influencing factors of small and medium-sized enterprises' marketing activities — in particular as regards on online marketing activities: Doctoral Dissertation / M. G. Giti. — Budapest: Corvinus University of Budapest, Doctoral School of Management and Business Administration, 2015.
15. Ostapenko R. Analysis of Production and Sales of Organic Products in Ukrainian Agricultural Enterprises / R. Ostapenko, Ya. Heryashenko, V. Nitsenko, S. Koliadenko, T. Balazentis, D. Strömliene // *Sustainable: Special Issue Sustainable Organic Agriculture for Developing Agribusiness Sector*. — 2020. — № 12 (8). doi:10.3390/su12083416.

- Сучасний економічний вісник* № 3 (11) 2020
- © Lyshenko M., Ustik T., Pisarenko V., Maslak N., Koliadenko D.*
- References**
1. Walsh, M., & Lipinski, J. (2009). The role of the marketing function in small and medium sized enterprises. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 16, 4, 369—385. doi:10.1108/14620000911000929.
 2. Negut, M. L., & Mihaltescu, A. A. (2016). Market Study on Performance of the Marketing Function in Small and Medium Enterprises in Romania. *Part of special issue: 11th International Symposium in Management: Management During and after the Economic Crisis. Proceeds-Social and Behavioral Sciences*, Vol. 221, 119—125. doi:10.1016/j.sbspro.2016.05.097.
 3. Hallberg, K. (2000). A Market-Oriented Strategy For Small and Medium-Scale Enterprises. *Discussion Paper*, 40. International Finance Corporation, The World Bank, Washington, D.C.
 4. Ogunlede, O., Akingbade, W., Saka, R., Elagunde, A., & Aliu, A. A. (2013). Marketing Practice of Small and Medium Enterprises (SMEs): Perspective from a Developing Country. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4, 243—258. doi:10.5901/mjss.2013.v4n3p243.
 5. Herr, H., & Netzkoven, Z. M. (2017, November). *The Role of Small and Medium-sized Enterprises in Development: What Can be Learned from the German Experience?* Friedrich-Ebert-Stiftung.
 6. Waterhouse, B. C. (2017, November 08). The small business myth. *aeon*. Retrieved from <https://aeon.co/essays/what-does-small-business-really-contribute-to-economic-growth>.
 7. Ciuhartea, M. S. (2013). The role of small and medium enterprises in the modern economy and the importance of IFRs application for SMEs. *The USF Annals of Economics and Public Administration*, Vol. 13, 1 (17), 203—210.
 8. Anwar, A. G., & Hashim, S. (2014). Marketing practices of small & medium size enterprises: a case study of SME's in Multan district. *European Journal of Business and Innovation Research*, Vol. 2, 6, 9—20.
 9. Brown, J. M. (2018, October 15). How Important Are Small Businesses to Local Economies? *Chron*. Retrieved from <https://smallbusiness.chron.com/important-small-businesses-local-economies-5251.html>.
 10. Lyshenko M., Ustik, T., & Thermosa, I. (2018). Transformation of methodical marketing approaches to the investigation of the problem of farming agricultural enterprises on the market of grain in globalization challenges. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 4, 5, 158—167. doi:10.30525/2556-0742/2018-4-5-158-166.
 11. Bilan, Yu. V., Nitsenko, V. S., & Samolyk, Yu. V. (2017). Conceptual modeling of agri-food market development under economy's globalization. *Національний економічний вісник*. 3 (11), 1. 54—61. doi:10.25140/2410-9576-2017-1-3(11)-54-61.
 12. Lyshenko, V. V. (2011). *Бізнес-план малого бізнесу в сільському господарстві [Small business development in agriculture]*. Lviv: Spółim [in Ukrainian].
 13. Yatsenko, O. M., Yatsenko, O. V., Nitsenko, V. S., Batova, D. V., & Reva, O. V. (2019). Asymmetry of the development of the world agricultural market. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 30 (3), 423—434. doi:10.18371/fcaptr.v3i30.179821.
 14. Giti, M. G. (2015). Influencing factors of small and medium-sized enterprises' marketing activities — in particular as regards on online marketing activities. *Doctor's thesis*. Budapest: Corvinus University of Budapest, Doctoral School of Management and Business Administration.
 15. Ostapenko, R., Heryashenko, Ya., Nitsenko, V., Koliadenko, S., Balazentis, T., & Strömliene, D. (2020). *Analysis of Production and Sales of Organic Products in Ukrainian Agricultural Enterprises. Sustainability: Special Issue Sustainable Organic Agriculture for Developing Agribusiness Sector*, 12 (8). <https://doi.org/10.3390/su12083416>.

Продовження Додатку Н

3. Маслак О.М., Маслак Н.Г. Напрями державної фінансової підтримки фермерських господарств в Україні. *Економіка, облік, фінанси і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 7 квітня 2021 р.): у 3 ч.* Полтава: ЦФЕНД, 2021. Ч. 1. 63 с. С. 43-45.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

ЕКОНОМІКА, ОБЛІК, ФІНАНСИ І ПРАВО: АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ

ECONOMICS, ACCOUNTING, FINANCE AND LAW: ANALYSIS OF TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Збірник тез доповідей
Book of abstracts

Частина 1
Part 1

7 квітня 2021 р.
April 7, 2021

м. Полтава, Україна
Poltava, Ukraine

Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції
«Економіка, облік, фінанси і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку»

<i>Сілова Я. В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРИ, ЩО НА НЬОГО ВПЛИВАЮТЬ	31
<i>Цисик О. Е.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТУ УПРАВЛІННЯ	32
СЕКЦІЯ 5. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ SECTION 5. PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION	
<i>Копиця Н. В.</i> ПРОБЛЕМИ ПИТАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	35
<i>Мартиненко В. О.</i> НЕОБХІДНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ВІДНОСИНАМИ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	37
<i>Каруник А. В.</i> ПРОБЛЕМИ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЯК НОВОЇ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	39
<i>Мохова Ю. Л.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ВІДКРИТИХ ДАНИХ ЯК ФОРМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	41
<i>Маслак О. М., Маслак Н. Г.</i> НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	43
<i>Остапчук М. В., Сич С. О.</i> ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ УРБАНІЗАЦІЇ	45
<i>Федоряко Л. В.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИКО- САНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	49
СЕКЦІЯ 6. МЕНЕДЖМЕНТ SECTION 6. MANAGEMENT	
<i>Бабич В. О.</i> СУТНІСТЬ ЯКОСТІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЯК ОБ'ЄКТА УПРАВЛІННЯ	51
<i>Ніковичук М. А.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ	53
<i>Кучер К.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ КЕРІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА	55
<i>Пелехова О. В., Ковалевська А. В.</i> УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	57
<i>Полук М. І.</i> ЗНАЧЕННЯ УПРАВЛІНЦІЯ У ПРОЦЕСІ ГЕНЕРАЦІЇ РІШЕННЯ НА УСПІХ	60
<i>Олійник Т., Полук М. І.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ В КОЛЕКТИВІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ОЦІНЮВАННЯ	62

Продовження Додатку Н

4. Nataliia Maslak, Alina Brychko, Oleksandr Maslak, Svitlana Lukash State policy and financial support for the development of the Ukrainian agrarian economy. *Public Policy and Administration*. 2021. Vol. 20. №2. P. 189-204. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-21-20-2-04> URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/5380> (дата звернення: 29.09.2022).

Public Policy and Administration

Research Journal

Search

Home > Archives > Vol. 20 No. 2 (2021): Public Policy and Administration > Implementation of Economic and Social Policy

STATE POLICY AND FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN AGRARIAN ECONOMY

Published Aug 2, 2021

DOI <https://doi.org/10.13165/VPA-21-20-2-04>

Nataliia Maslak

Sumy National Agrarian University

<https://orcid.org/0000-0003-1482-4118> Alina Brychko

Sumy National Agrarian University

<https://orcid.org/0000-0003-4902-1403> Oleksandr Maslak

Sumy National Agrarian University

<https://orcid.org/0000-0003-3432-7311> Svitlana Lukash

Sumy National Agrarian University

<https://orcid.org/0000-0003-1948-7683>

Abstract

This article examines the current situation in the agricultural sector of Ukraine, its impact on the economy, and opportunities for its development through the use of state policy and financial support. Various programs and projects have been initiated and implemented in this direction. These programs aim at encouraging the development of various agricultural activities as well as the development of the processing and logistics industries, which will lead to the increased production and export of Ukrainian agricultural products. The purpose of this article is to determine

204

N. H. Maslak, A. M. Brychko, O. M. Maslak, S. M. Lukash. State Policy and Financial Support...

ISSN 1648-2603 (print)
ISSN 2029-2872 (online)VIEŠOJI POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS
PUBLIC POLICY AND ADMINISTRATION
2021, T. 20, Nr. 2 / 2021, Vol. 20, No 2, p. 189–204.STATE POLICY AND FINANCIAL SUPPORT
FOR THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN
AGRARIAN ECONOMY

Nataliia H. Maslak

Sumy National Agrarian University,
H. Kondrateva St. 143, Sumy 40021, Ukraine

Alina M. Brychko

Sumy National Agrarian University,
SKD St. 4, Sumy 40016 Ukraine

Oleksandr M. Maslak

Sumy National Agrarian University,
H. Kondrateva St. 143, Sumy 40021, Ukraine

Svitlana M. Lukash

Sumy National Agrarian University,
Lesya Ukrainka St.6, Sumy 40020 Ukraine

DOI: 10.13165/VPA-21-20-2-04

Abstract. This article examines the current situation in the agricultural sector of Ukraine, its impact on the economy, and opportunities for its development through the use of state policy and financial support. Various programs and projects have been initiated and implemented in this direction. These programs aim at encouraging the development of various agricultural activities as well as the development of the processing and logistics industries, which will lead to the increased production and export of Ukrainian agricultural products.

The purpose of this article is to determine the main directions of state regulation and development of the Ukrainian agrarian economy, taking into account the implementation of sectoral government programs and the global market conditions. The object of this article is the organisational and economic mechanism for the functioning, development, state regulation, and financial support of the Ukrainian agrarian economy. The practical

mechanizmas bei finansinė parama Ukrainos agrarinės ekonomikos sektoriui. Gautų rezultatų praktinė reikšmė – pagrįsti Ukrainos agrarinės ekonomikos plėtros kryptis, siekiant padidinti jos veikimo efektyvumą. Straipsnyje atskleidžiami žemės ūkio rinkos valstybinio reguliavimo teoriniai ir moksliniai-metodologiniai aspektai. Buvo nustatyti regioninės rinkos funkcionavimo ir plėtros ypatumai bei išanalizuota Ukrainos grūdų ūkio būklė. Remiantis tyrimo išvadomis, buvo pateikti pasiūlymai dėl Ukrainos regioninės žemės ūkio ekonomikos plėtros ir valstybinio žemės ūkio rinkos procesų reguliavimo.

Nataliia Maslak – PhD in economics, associate professor at the Department of Finance, Banking and Insurance, Sumy National Agrarian University, Ukraine.
E-mail: n.maslak@ukr.net

Alina Brychko – PhD in economics, associate professor at the Department of Public Management and Administration, Sumy National Agrarian University, Ukraine.
E-mail: alinkabrychko@gmail.com

Oleksandr Maslak – PhD in economics, associate professor at the Department of Public Management and Administration, Sumy National Agrarian University, Ukraine.
E-mail: almaslak@ukr.net

Svitlana Lukash – PhD in economics, associate professor at the Department of Public Management and Administration, Sumy National Agrarian University, Ukraine.
E-mail: svitlana.lukash@gmail.com

Nataliia Maslak – ekonomikos mokslų daktarė, Sumų nacionalinio agrarinio universiteto Finansų, bankininkystės ir draudimo katedros docentė, Ukraina.
El. paštas: n.maslak@ukr.net

Alina Brychko – ekonomikos mokslų daktarė, Sumų nacionalinio agrarinio universiteto Viešosios vadybos ir administravimo katedros docentė, Ukraina.
El. paštas: alinkabrychko@gmail.com

Oleksandr Maslak – ekonomikos mokslų daktaras, Sumų nacionalinio agrarinio universiteto Viešosios vadybos ir administravimo katedros docentas, Ukraina.
El. paštas: almaslak@ukr.net

Svitlana Lukash – ekonomikos mokslų daktarė, Sumų nacionalinio agrarinio universiteto Viešosios vadybos ir administravimo katedros docentė, Ukraina.
El. paštas: svitlana.lukash@gmail.com

Закінчення Додатку Н

5. Маслак Н.Г., Маслак О.М. Державна фінансова підтримка в системі фінансового забезпечення фермерських господарств України. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Випуск 72. Частина 2. С. 106-112. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.72-40> URL: http://bses.in.ua/journals/2021/72_2_2021/18.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ STATE FINANCIAL SUPPORT IN THE SYSTEM OF FINANCIAL SECURITY FOR THE FARMS IN UKRAINE

UDK 336.027:338.43+342
DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.72-40>

Маслак Н.Г.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансової та адміністративної економіки
Сумський національний аграрний університет

Маслак О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністративної економіки
Сумський національний аграрний університет

Маслак Наталія

Sumy National Agrarian University
Maslak Olesandr
Sumy National Agrarian University

The article establishes the specifics of the activities of farms as one of the forms of management in the agricultural sector of the economy. It has been determined that the main forms of financial support for farms are budget financing, lending and self-financing. The issues of finding the optimal combination of various sources of financial support and determining the effectiveness of state financial support are relevant and need to be addressed. The role of state financial support, as well as its place in the system of financial support for the activities of farms, are defined in the article. The types and directions of state financial support for farms in Ukraine, as well as existing financial support programs, were studied. The analysis of the volume of state financial support for farms for the period 2018-2021 was carried out and the impact on the dynamics of development of farms of various types was determined. The main problems of obtaining and using state financial support are identified. The necessity of taking into account indicators of the effectiveness of the use of funds and achieving the established goals of providing state support funds when making a decision on the formation of support programs and mechanisms for distributing funds is substantiated. State financial support for farms is carried out by stimulating the increase in the volume of agricultural products with high added value; development of existing credit and financial mechanisms and introduction of new financial instruments; creation of favorable conditions for effective activity; involvement of youth in agriculture. The article substantiates that the main areas of state financial support for farms in Ukraine are: encouraging the creation of new farms and strengthening the competitiveness of existing farms; stimulating the development of agricultural service cooperatives; stimulating the transition of farms to the creation of organic products (raw materials); stimulation of primary processing and processing of products grown by farms; support for the development of animal husbandry in farms; technical and technological renewal of farms and agricultural cooperatives.

Key words: financial security, state financial support, farming, agricultural cooperatives, efficiency.

Постановка проблеми. Фермерські господарства належать до традиційної форми організації діяльності в сільському господарстві. Такі господарства здебільшого займаються вирощуванням зернових та олійних культур і мають низький рівень ефективності господарювання. Урожайність сільськогосподарських культур у фермерських господарствах у переважній більшості залишалася значно нижчою відносно середніх та великих аграрних підприємств. Серед основних причин цього – недостатнє матеріально-технічне забезпечення, відсутність можливості запровадження інноваційних технологій, повсюдного застосування засобів захисту рослин та добрив, що насамперед є наслідком обмеженості власних обігових коштів та доступності до кредитних ресурсів. Традиційно

основними формами фінансового забезпечення фермерських господарств є бюджетне фінансування, кредитування та самофінансування, поєднання яких дає змогу фермерським господарствам забезпечити ефективну діяльність. Питання пошуку оптимального поєднання різних джерел фінансового забезпечення та визначення ефективності державної фінансової підтримки потребують вирішення. Державна аграрна політика повинна бути спрямована на розроблення нових та розширення діючих програм фінансової підтримки розвитку фермерських господарств з урахуванням можливості досягнення цілей таких програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення та розвитку системи фінансового забезпечення аграрного бізнесу при-

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

12. Lupenko Yu.O. ta in. (2019) Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv : monohrafiia / Lupenko Yu.O., Malik M.Y., Shpykuliak O.H. ta in. Kyiv: NAB «IAE», 212 p. 91-95. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/235838276.pdf> (accessed 24 December 2021).
13. Salamm O.S. (2017) Aktualni problemy stanovlennia fermerskykh hospodarstv. *Naukovyi visnyk LNUVUBT imeni S.Z. Gzhytskoho*. Vol. 19, no. 76, pp. 91-95. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/235838276.pdf> (accessed 24 December 2021).
14. Cherevko H. (2017) Stan, problemy i perspektivy fermstva v Ukraini. *Ahramna ekonomika*, vol. 10, no. 1-2, pp. 74-81. Available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/443823.pdf> (accessed 24 December 2021).
15. Shpykuliak O.H., Malik M.Y., Mamchur V.A. (2018) Perspektyvy i tendentsii instytutsionalizatsii simelnykh fermerskykh hospodarstv u mekhanizmi rynku. *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 58-68.
16. 16. Maslak O.M., Maslak N.H., Huzhenko S.M. (2018) Rozvytok fermerskykh hospodarstv v Ukraini: stan ta perspektyvy. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*. Seria: *Ekonomika*, no. 23, vol. 8, pp. 61-65.
17. Lyshenko M.A., Ustik T.V., Pisarenko V.V., Maslak N.G., Koliadenko D.L. (2020) Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, no. 33, pp. 185-193. Available at: <http://fcd.org.ua/issue/view/12530>. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.72-40>
18. Tetyana, Sokolska, Petro, Yukhymenko, Lar-ysa, Khukhula, Svetlana, Lobachova, & Bohdan, Khukhula (2020) Financial support to the agrarian sector of Ukraine. *Frontiers Journal of Accounting and Business Research*, no. 2(1), pp. 16-23. Available at: <https://publishers.org/administrative/journals/pdfs/1588153587.pdf> (accessed 29 November 2021).
19. Halaito A.M. (2018) Derzhavna finansova pidtrymka fermerskykh hospodarstv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 20, no. 1, pp. 100-103. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.ua/archive/20_1_2018ua/24.pdf (accessed 25 December 2021).
20. Finansuvannia z Derzhavnoho biudzhetu. Available at: <http://minagro.gov.ua> (accessed 09 December 2021).
21. Sitseke hospodarstva Ukrainy 2020: statystychny zbirnyk. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 09 December 2021).
22. Maslak O. (2015) Problemy ta perspektyvy fermstva v Ukraini. *Altrobiznes sohodni*, no. 21(316), pp. 10-11.
23. Kontseptsiia rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020 roky. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-r>. (accessed 14 December 2021).